

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Culturology
Jurisprudence
Economic sciences
Biological sciences
Philological sciences
Agricultural sciences
Pedagogical sciences
Sociological sciences

№14(207) 2024

Część 1

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №14 (207), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agroiżynierii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Taszkent

    SlideShare

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCES

<i>Popiuk V., Yurieva L.M.</i> SEXUALLY TRANSMITTED INFECTION AND PREGNANCY	5
--	---

CULTURAL STUDIES

<i>Харрасова Р.Ф., Алиева С.А.</i> КАК МЕНЯЛСЯ ДИЗАЙН ЖЕНСКИХ ЖУРНАЛОВ (НА ПРИМЕРЕ ЖУРНАЛА “НОВЫЙ ОЧАГ”).....	7
<i>Kharrasova R.F., Alieva S.A.</i> HOW DESIGN OF WOMEN’S MAGAZINES HAS BEEN CHANGING USING THE EXAMPLE OF THE MAGAZINE ‘NOVYIOCHAG’	7

PEDAGOGICAL SCIENCES

<i>Аккенжеева А.Ш., Шарипова А.Б., Сырлыбекқызы С., Джанисенова А.М.</i> ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕРСОНАЛА В УНИВЕРСИТЕТЕ ЕСЕНОВА - ЗАЛОГ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРЕДОСТАВЛЯЕМЫХ УСЛУГ И	13
---	----

<i>Akkenzheeva A.Sh., Sharipova A.B., Syrlybekkyzy S., Dzhanisenova A.M.</i> STAFF DEVELOPMENT AT YESENOV UNIVERSITY IS THE KEY TO IMPROVING THE QUALITY OF SERVICES PROVIDED AND THE COMPETITIVENESS OF THE UNIVERSITY	13
---	----

<i>Аккенжеева А.Ш., Джанисенова А.М., Шарипова А.Б., Сырлыбекқызы С.</i> ПОЛИТИКА ВНУТРЕННЕГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА УНИВЕРСИТЕТА ЕСЕНОВА – ЗАЛОГ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ	16
--	----

<i>Akkenzheeva A.Sh., Dzhanisenova A.M., Sharipova A.B., Syrlybekkyzy S.</i> YESENOV UNIVERSITY’S INTERNAL QUALITY ASSURANCE POLICY IS THE KEY TO IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION	16
--	----

<i>Білявська Т. М.</i> АКЦЕНТОЛОГІЧНА ГРАМОТНОСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	19
---	----

<i>Biliavska T. M.</i> ACCENTUAL LITERACY OF FUTURE TEACHERS OF ELEMENTARY SCHOOLS AS CONDITION OF QUALITATIVE VOCATIONAL TRAINING	19
--	----

<i>Мовчан О. В.</i> РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS	23
--	----

<i>Movchan O.V.</i> PRIMARY SCHOOL CHILDREN’S MENTAL EDUCATION AS A BASIS FOR THE SOFT SKILLS FORMATION.....	23
---	----

<i>Тимченко А. А.</i> КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ РАНКОВИХ ЗУСТРІЧЕЙ	25
---	----

<i>Tymchenko A.A.</i> CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS BY MEANS OF MORNING MEETINGS	25
--	----

<i>Тимченко А. А.</i> АВТОРСЬКА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОМП’ЮТЕРНИХ ІГОР	29
---	----

<i>Tymchenko A.A.</i> AUTHOR’S METHOD OF FORMING CREATIVE SKILLS OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS USING COMPUTER GAMES	29
--	----

AGRICULTURAL SCIENCES

<i>Дутова Г.А., Смутьська І. В.</i> ПРОДУКТИВНІСТЬ ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ОЗИМОЇ (<i>TRITICUM DURUM DESF.</i>) ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА УМОВ ВИРОЩУВАННЯ	34
---	----

<i>Dutova G.A., Smulskaya I. V.</i> PRODUCTIVITY OF WINTER DURUM WHEAT (<i>TRITICUM DURUM DESF.</i>) DEPENDING ON THE VARIETAL CHARACTERISTICS AND GROWING CONDITIONS.....	34
--	----

SOCIOLOGICAL SCIENCES

Ерденова А.М. ТҰРАҚТЫ СӘН - ЖАСЫЛ БОЛАШАҚ	39
Yerdenova A.M. SUSTAINABLE FASHION IS A GREEN FUTURE	39

PHILOLOGICAL SCIENCES

Aliyeva T.S. AN UNFORGETTABLE PERSONALITY	44
Yagubov N.E. ANALYSIS OF DIFFICULTIES AND WAYS TO OVERCOME THEM, WHEN THE INVERSION OF WORDS IN A SENTENCE IS BROKEN	46

ECONOMIC SCIENCES

Ванін А.О. ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ HRM-СИСТЕМ В УПРАВЛІННІ КОМПАНІЄЮ ІТ СЕКТОРУ	48
Vanin A.A. THE SIGNIFICANCE OF MODERN HRM-SYSTEMS IN IT SECTOR COMPANY MANAGEMENT	48
Гавчук Д.В. «УСТОЙЧИВОЕ ГОСТЕПРИИМСТВО» – КЛЮЧ К БУДУЩЕМУ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА	52
Gavchuk D.V. "SUSTAINABLE HOSPITALITY" – THE KEY TO THE FUTURE OF THE HOSPITALITY INDUSTRY	52
Камилова А.Н. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ПОРЯДОК СОСТАВЛЕНИЯ НАРЯДА НА СДЕЛЬНУЮ РАБОТУ	57
Kamilova A.N. THE USE AND PROCEDURE FOR DRAWING UP A PIECE-WORK ORDER	57
Saidova M.Zh. THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN CREATING NEW JOBS	60
Саидова М.Ж. РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СОЗДАНИИ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ	60
Тешабоева З.Т. ВОПРОСЫ НЕОБХОДИМОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НЕОБХОДИМОГО СООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ И ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В ВУЗАХ	62
Teshaboeva Z.T. QUESTIONS OF THE NEED TO DETERMINE THE NECESSARY RELATIONSHIP BETWEEN RESEARCH AND TEACHING ACTIVITIES IN UNIVERSITIES	62
Umurzakova Z.S. WAYS TO FORM COMPETITIVE ADVANTAGES IN ENSURING SUSTAINABLE GROWTH OF SOCIETY	64
Умурзакова За.С. ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РОСТА ОБЩЕСТВА	64
Efimova A.A. BOOSTING GROWTH OF INVESTMENT ACTIVITY AS A BASIC FACTOR IN FORECASTING SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT	66

JURISPRUDENCE

Аржанова Е.А. ДИСТАНЦИОННО-ЦИФРОВАЯ ИНВЕСТИЦИОННАЯ СДЕЛКА. ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ, ЗНАЧЕНИЕ	68
Arzhanova E.A. A REMOTE DIGITAL INVESTMENT TRANSACTION. CONCEPT, SIGNS, MEANING	68
Астахов Д.С. ЩОДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ ТА ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ	72
Astakhov D.S. REGARDING THE CONTENT AND MAIN ASPECTS OF PUBLIC ORDER.....	72
Лопасєва О.М. ЩОДО ПРОБЛЕМ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	74
Lopaieva O.N. ON THE PROBLEMS OF CONDUCTING FIRE TRAINING CLASSES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS UNDER MARTIAL LAW.....	74
Назаренко О. АКТУАЛЬЕ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	78
Nazarenko O. THE CURRENT ISSUE OF DETERMINING THE SUBJECT OF THE LOCAL REFERENDUM: THEORETICAL ASPECT	78
Сизоненко В.Ю., Серемчук К.В., Кисельов А.О. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИК КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ПОШУКУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	81
Sizonenko V.Yu., Seremchuk K.V., Kiselyov A.A. USE OF CRIMINAL ANALYSIS TECHNIQUES IN THE SEARCH FOR PRISONERS OF WAR	81
Тараненко А.О., Моїсеєнко Д. М. ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	85
Taranenko A.O., Moiseienko D. M. PROBLEMS OF ACCESS TO JUSTICE IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT	85
Телійчук В.Г., Галушневська К.О. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СПІВПРАЦЮ МІЖ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ТА НАСЕЛЕННЯМ	90
Teliichuk V.H., Galushnevskya K.O. THE EFFECT OF MARTIAL STATUS ON COOPERATION BETWEEN OPERATIONAL UNITS AND THE POPULATION ..	90
Теремцова Н. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ГАРАНТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	94
Teremtsova N. THEORETICAL ISSUES OF THE CONCEPT OF GUARANTEE OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE	94
Харченко Н. ТЕОРЕТИЧНЕ ПИТАННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	98
Harchenko N. THEORETICAL QUESTION OF THE LEGAL BASIS OF BODIES OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE	98
Чебоньян Т.Г. ЖИЛОЕ ПОМЕЩЕНИЕ: ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ И ПРОБЛЕМЫ ПОРЯДКА РАСПОРЯЖЕНИЯ ДОЛЕЙ	101
Chebonyan T.G. RESIDENTIAL PREMISE: LEGAL ISSUES AND PROBLEMS OF THE PROCEDURE FOR DISPOSING OF SHARES	101

BIOLOGICAL SCIENCES

Popiuk Volodymyr,

5th year student

Bukovian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Yurieva Lilia Mykolaivna

Candidate of Medical Sciences,

Associate Professor of Higher Educational Establishment

Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

SEXUALLY TRANSMITTED INFECTION AND PREGNANCY

Abstract.

The article analyzed literature data that showed that sexually transmitted infections are associated with the development of disorders of a woman's reproductive health, as well as with their adverse effect on the course of pregnancy and perinatal outcomes.

Keywords: *pregnancy, sexually transmitted infections, Chlamydia trachomatis, pathology of pregnancy, perinatal outcomes.*

Introduction. Sexually transmitted infections and pregnancy (STIs) are a major problem worldwide [7]. Chlamydia trachomatis (*C. trachomatis*), Neisseria gonorrhoeae (*N. gonorrhoeae*) and Trichomonas vaginalis (*T. vaginalis*) are curable sexually transmitted infections (STIs) [3]. Statistics on the prevalence of STIs correspond to a total of 124.3 million cases of chlamydia, 30.6 million cases of gonorrhea, 110.4 million cases of trichomoniasis, and 19.9 million cases of syphilis (available from the data repository) [9].

The aim of the study. Describe associations of sexually transmitted infections with reproductive and perinatal complications, according to an updated systematic review.

Materials and methods. A review of international recommendations on the etiology and negative consequences of pregnancy was conducted based on the analysis of scientific research data on PubMed, MEDLINE, PMC, Scopus, SCIE (Web of Science) and others.

Research results and discussion. The prevalence of Chlamydia trachomatis among women aged 15-49 years is 3.8% and such as infection, can lead to unfavorable outcomes in pregnancy and childbirth.

This review examines the prevalence and impact of STIs on pregnancy outcomes in developing countries and recommends approaches to treating STIs in pregnancy in resource-limited settings. Chlamydia trachomatis is a cause of sexually transmitted infections (STIs) that are common in developing countries. However, the treatment of STIs during pregnancy in many developing countries is complicated by the lack of simple and affordable diagnostic tests.

Chlamydia is one of the most common sexually transmitted infections in women. This bacterial infection can affect the female genitals and pelvic organs and have serious health consequences if not treated properly [1,5].

Chlamydia is transmitted through sexual contact with the pathogen. The infection can be spread from one person to another during sexual intercourse, including vaginal, anal, or oral sex. Vertical transmission of the infection from an infected mother to her newborn during childbirth is also possible.

Symptoms of chlamydia can be either absent or mild, which often makes diagnosis difficult. The main signs in women include discharge from the genitals, pain or burning during urination, abdominal pain or during intercourse, and discomfort or pain during menstruation.

Diagnosis of chlamydia usually involves special tests to detect the infection. These may include testing for the presence of chlamydial DNA, culturing samples, or immunological tests. It is important to see a doctor for proper diagnosis and treatment [2, 4, 6].

Treatment is both local and general. When choosing medications for pregnant women, it is advisable to prescribe those antibiotics whose side effects on the child are less pronounced. However, the adverse effect of antibiotics on the fetus is still possible, so short courses of treatment are used. Pregnant women are prescribed the least toxic drug during pregnancy, rovamycin (spiramycin), which accumulates in significant concentrations in the inflammatory focus. Although in terms of minimal inhibitory activity, rovamycin is less active than, say, erythromycin, its low organ toxicity and good tolerability make it a relatively safe antibiotic for pregnant women and children. It is taken in 3 million units three times a day for 10 days.

In non-pregnant women, the most effective treatment for chlamydia is the use of tetracycline group drugs, macrolides and fluoroquinolones. The tetracycline group includes tetracycline and doxycycline. In uncomplicated forms of chlamydial infection (cervicitis, urethritis, asymptomatic carriage of chlamydia in the urogenital tract), it is recommended to use 7-14-day courses of tetracycline 500 mg four times a day. Taking

doxycycline allows for lower doses - 100 mg twice a day, which makes doxycycline preferable.

Spiramycin (rovamycin) accumulates in a significant concentration in the inflammatory focus, and although rovamycin is less active than erythromycin in terms of minimal inhibitory activity, its low organotoxicity and good tolerability make it a safer antibiotic. It is taken in 3 million U three times a day for 10 days.

Azithromycin (Sumamed) - a high therapeutic concentration of this antibiotic in tissues is achieved after a single dose and remains in the lesion for at least 5 days. Sumamed is also effective against gonococcus and pale treponema, which allows it to be used in gonorrhea-chlamydia mixtures and in combination of chlamydia with early forms of syphilis. Sumamed is administered as follows: the first dose is 1.0 g 1 hour before meals or 2 hours after meals, for the next 4 days - 500 mg once, for a course of 5-7 days or 500 mg once on the first day, for the next days - 250 mg once for 10 days (in both cases - 3 g per course of treatment).

Roxithromycin (Rulid) is highly active against chlamydia. After ingestion, the concentration of rulid in the blood reaches its maximum in 1.5-2 hours, and it has few side effects. Rulid is excreted from the body slowly, with a half-life of 10-15 hours. Rulid 150 mg twice daily (15 minutes before meals) is prescribed for 10-14 days.

Clarithromycin (coaliciada, clacid) is active against chlamydia and ureaplasma. When administered orally, co-cialis is resistant to the acidic environment of the stomach and is therefore prescribed regardless of food intake. The half-life of the main active substance of clacid is 3.5-4.5 hours. Clacid is prescribed as 250 mg twice daily for 10-14 days. In case of prolonged chlamydia, it is prescribed as intravenous infusion at a dose of 500 mg per day in saline for 2 days, then switched to oral administration.

For the treatment of trichomoniasis in pregnancy (TV) oral metronidazole or metronidazole and nystatin (flagylstatin) vaginal pessary can be used. For breastfeeding mothers, oral metronidazole 400 mg twice daily for seven days should be used instead of 2 g single high-dose metronidazole, which is not recommended for this group.

Options for pregnant women or during breastfeeding. In settings in which local antimicrobial resistance data are not available, the WHO STI guidelines suggest dual therapy for gonorrhea [9].

Treatment options for cervical infection caused by *N. Gonorrhoeae* - Ceftriaxone 250 mg, intramuscularly, single dose *plus* Azithromycin 1 gram, orally, single dose; *or* Cefixime 400 mg, orally, single dose *plus* Azithromycin 1 gram, orally, single dose. Treatment options for cervical infection caused by *C. Trachomatis* - Erythromycin 500 mg, orally, 4 times a day for 7 days *or* Azithromycin 1 gram, orally, single dose (to be

given only if gonorrhoea therapy did not include azithromycin).

Conclusion: Chlamydia is a serious bacterial infection that can affect the female genitals and pelvic organs. It is important to see a doctor for diagnosis and treatment of chlamydia. Precautions such as using condoms during sex and regular medical checkups can help prevent infection and the spread of the disease.

References:

1. Jennings LK, Krywko DM. Pelvic Inflammatory Disease. 2023 Mar 13. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan-. PMID: 29763134.
2. Jensen JS, Cusini M, Gomberg M, Moi H, Wilson J, Unemo M. 2021 European guideline on the management of Mycoplasma genitalium infections. *J Eur Acad Dermatol Venereol.* 2022 May;36(5):641-650. doi: 10.1111/jdv.17972.
3. Latimer RL, Read TRH, Vodstrcil LA, Goller JL, Ong JJ, Fairley CK et al. Clinical Features and Therapeutic Response in Women Meeting Criteria for Presumptive Treatment for Pelvic Inflammatory Disease Associated with Mycoplasma genitalium. *Sexually Transmitted Diseases.* 2019 Feb 1;46(2):73-79. doi: 10.1097/OLQ.0000000000000924
4. Manhart LE, Geisler WM, Bradshaw CS, Jensen JS, Martin DH. Weighing Potential Benefits and Harms of Mycoplasma genitalium Testing and Treatment Approaches. *Emerg Infect Dis.* 2022;28(8):1-11. <https://doi.org/10.3201/eid2808.220094>
5. Mitchell, Caroline M. et al. "Etiology and Diagnosis of Pelvic Inflammatory Disease: Looking Beyond Gonorrhea and Chlamydia." *The Journal of infectious diseases* vol. 224,12 Suppl 2 (2021): S29-S35. doi:10.1093/infdis/jiab067
6. Peel, Joanne et al. "Recent advances in understanding and combatting Mycoplasma genitalium." *Faculty reviews* vol. 9 3. 30 Oct. 2020, doi:10.12703/b/9-3
7. Wiesenfeld, Harold C. et al. "A Randomized Controlled Trial of Ceftriaxone and Doxycycline, With or Without Metronidazole, for the Treatment of Acute Pelvic Inflammatory Disease." *Clinical infectious diseases : an official publication of the Infectious Diseases Society of America* vol. 72,7 (2021): 1181-1189. doi:10.1093/cid/ciaa101
8. Yu, Jianwei et al. "Mycoplasma genitalium infection in the female reproductive system: Diseases and treatment." *Frontiers in microbiology* vol. 14 1098276. 21 Feb. 2023, doi:10.3389/fmicb.2023.1098276.
9. Guidelines for the management of symptomatic sexually transmitted infections [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2021 Jun. 8, VAGINAL DISCHARGE SYNDROME. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK572663/>

CULTURAL STUDIES

УДК: 070

Харрасова Регина Финатовна,
магистрант, Уфимский университет науки и технологий,
Россия, г. Уфа

Алиева Соно Абдимаматовна
доцент, кандидат филологических наук,
Уфимский университет науки и технологий;
Россия, г. Уфа

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-7-12](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-7-12)

КАК МЕНЯЛСЯ ДИЗАЙН ЖЕНСКИХ ЖУРНАЛОВ
(НА ПРИМЕРЕ ЖУРНАЛА “НОВЫЙ ОЧАГ”)

Kharrasova Regina Finatovna,
student, Ufa University of Science and Technology,
Russia, Ufa

Alieva Sono Abdimamatovna
associate Professor, candidate of Philological Sciences,
Ufa University of Science and Technology;
Russia, Ufa

HOW DESIGN OF WOMEN'S MAGAZINES HAS BEEN CHANGING USING THE EXAMPLE OF
THE MAGAZINE 'NOVYIOCHAG'

Аннотация.

В данной статье рассматривается эволюция дизайна женских журналов на примере издания "Новый очаг", начиная с момента его основания по настоящее время.

Статья начинается с обзора первых выпусков "Нового очага", когда в дизайне начали преобладать яркие цвета, смелые шрифты и креативные макеты, что было вызвано стремлением привлечь молодую аудиторию. Особое внимание уделяется современному периоду, когда "Новый очаг" внедрил ряд инновационных дизайнерских решений, включая интеграцию цифрового контента, использование интерактивных элементов и социальных медиа, а также переход к экологичным и устойчивым материалам в печати, благодаря чему изображения стали высокого качества, а цвета более насыщенные, глубокие, но сдержанные.

Abstract.

This article examines the evolution of the design of women's magazines using the example of the magazine "Novyiochag", from its founding to the present.

The article begins with a review of the first issues of "Novyiochag", when the design began to dominate bright colors, bold fonts and creative layouts, driven by a desire to attract a younger audience. Particular attention is paid to the modern period, when Novyiochag has introduced a number of innovative design solutions, including the integration of digital content, the use of interactive elements and social media, and the transition to environmentally friendly and sustainable printing materials, resulting in higher quality images and more vibrant colors: rich, deep, but restrained.

Ключевые слова: женский журнал, дизайн, женская пресса, новый очаг

Keywords: woman's magazine, design, women's press, novyiochag.

Женские журналы давно стали неотъемлемой частью культурной жизни общества, представляя собой уникальное сочетание информационного и развлекательного контента. Они являются не просто источником информации о последних тенденциях в мире моды и красоты, но и платформой для обсуждения важных социальных вопросов, здоровья, психологии и личностного роста.

Традиционно женские журналы охватывают широкий спектр тем, начиная от моды и красоты, заканчивая карьерой и отношениями. Среди наиболее популярных разделов можно выделить:

Мода: обзоры коллекций, советы стилистов, тренды сезона.

Красота: секреты ухода за собой, обзоры косметических новинок, макияж и парфюмерия.

Здоровье и фитнес: советы по правильному питанию, программы тренировок, профилактика заболеваний.

Психология: советы по саморазвитию, управлению стрессом, построению отношений.

Карьера и бизнес: истории успеха, советы по карьерному росту, финансовая грамотность.

Культура и отдых: рецензии на книги и фильмы, путешествия, интервью с знаменитостями.

Женские журналы можно классифицировать по нескольким критериям, включая целевую аудиторию, основную тематику.

Существуют:

- семейно-бытовые («Лиза», «Домашний очаг»- «Новый очаг», «Крестьянка»),
- элитарные («Cosmopolitan», «Elle», «Harper's Bazaar», «Marie Claire», «Vogue»),
- для женщин с невысоким достатком («Даша», «Дарья», «Все для женщины»),
- литературные («Караван историй», «Gala. Биография»), для девушек («Лиза. Girl», «Elle Girl»),
- для матерей («Лиза. Мой ребёнок», «Самая. Мама, это я!»),
- посвященными женскому здоровью («Женское здоровье», «Красота и здоровье»),
- религиозные («Славянка», «Мусульманка»),
- профессиональные («Медицинская сестра», «Хороший секретарь»),
- узконаправленные по интересам («Burda», «Сабрина») [5].

Независимо от тематической направленности, журналы стремятся предоставить своим читательницам эстетическое удовольствие через качественный дизайн, красивые фотографии и приятное оформление. Это создает положительные эмоции и делает процесс чтения более приятным.

Оформление женских журналов играет ключевую роль в привлечении внимания аудитории. Современные издания стремятся к визуальной привлекательности и узнаваемости, используя следующие приемы:

Цветовая палитра: часто используются яркие, насыщенные цвета, которые привлекают внимание и создают позитивное настроение. Пастельные оттенки применяются для создания более спокойной и расслабленной атмосферы.

Композиция: страницы журнала организованы таким образом, чтобы обеспечить удобное чтение и визуальное разнообразие. Используются колонки, выделенные цитаты и разнообразные фоны для разделения текста.

Изображения: фотографии и иллюстрации занимают значительное место в журнале, делая его более живым и эмоциональным. Качество изображений всегда на высоком уровне.

Шрифты: используются разнообразные шрифты для выделения заголовков, подзаголовков и основного текста. Это добавляет динамики и улучшает восприятие информации.

Журнал "Домашний очаг"¹ был одним из самых узнаваемых и долгоживущих изданий в России, ориентированным на широкую женскую аудиторию. С момента своего основания он прошел долгий путь развития, в том числе и в плане дизайна. В этой статье мы рассмотрим, как менялся дизайн "Домашнего очага" и как эти изменения отражают более широкие тенденции в мире женских журналов.

Первый номер "Домашнего очага" вышел в России в 1995 году и быстро завоевал популярность благодаря своему уникальному сочетанию тем о семье, кулинарии, моде, здоровье и личностном росте, своему яркому и насыщенному дизайну, а также богатому визуальному содержанию, которое отлично сочеталось с информативными и познавательными статьями.

В отличие от многих других изданий того времени, "Домашний очаг" не боялся использовать яркие и насыщенные цвета в своем дизайне. Обложка журнала часто представляла собой сочетание смелых цветов, которые привлекали внимание и создавали праздничное настроение (Рис.1.). Внутренние страницы также следовали этому принципу, используя цвет для выделения важных разделов и заголовков.

"Домашний очаг" отличался обилием визуальных элементов. На страницах журнала можно было найти множество фотографий, иллюстраций. Каждая статья сопровождалась соответствующими изображениями, которые не только дополняли текст, но и делали его более живым и эмоциональным. Но качество фотографий на тот момент, безусловно, было ниже по сравнению с современными стандартами в связи с технологическими, экономическими и производственными ограничениями того времени. Часто фотографии занимали целые страницы. (Рис.2., Рис.3.).

¹ Домашний очаг- глянецвый журнал, был переименован в 2022 году в «Новый очаг».

Рис. 1.

Рис. 2.

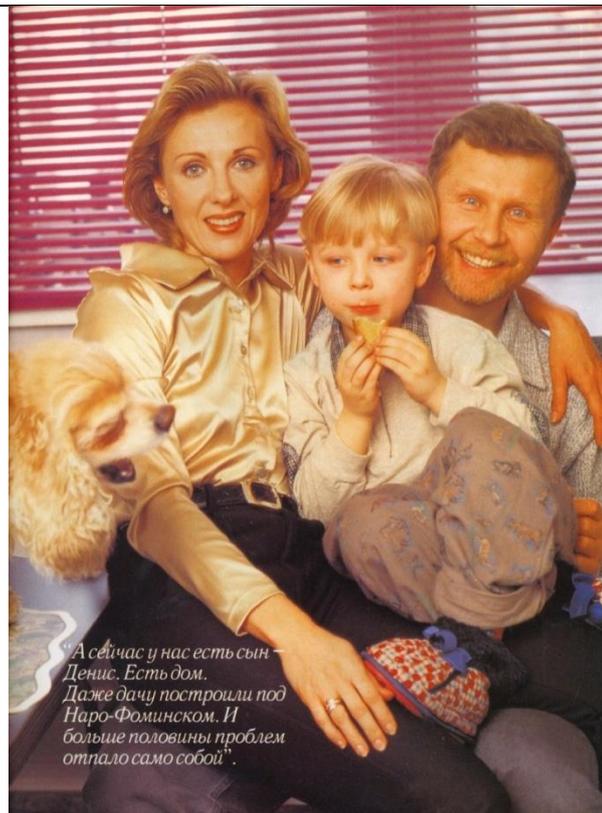

Рис.3.

Дизайнеры "Домашнего очага" уделяли большое внимание деталям, которые делали каждую статью уникальной и запоминающейся. Рамки, выноски, цитаты и выноски использовались для того,

чтобы подчеркнуть ключевые моменты и сделать чтение более интерактивным (Рис.4.).

Рис. 4.

Также в журнале можно было найти специальные вставки, такие как рецепты или советы, которые читательницы могли вырезать и сохранить (Рис.5.).

В последующие годы в дизайне "Домашнего очага" стали заметны влияния минимализма и скандинавского стиля, что выразилось в чистоте линий, простоте композиции и утонченном сочетании цветов. Фотографии стали более стилизованными, а макеты – более воздушными и открытыми.

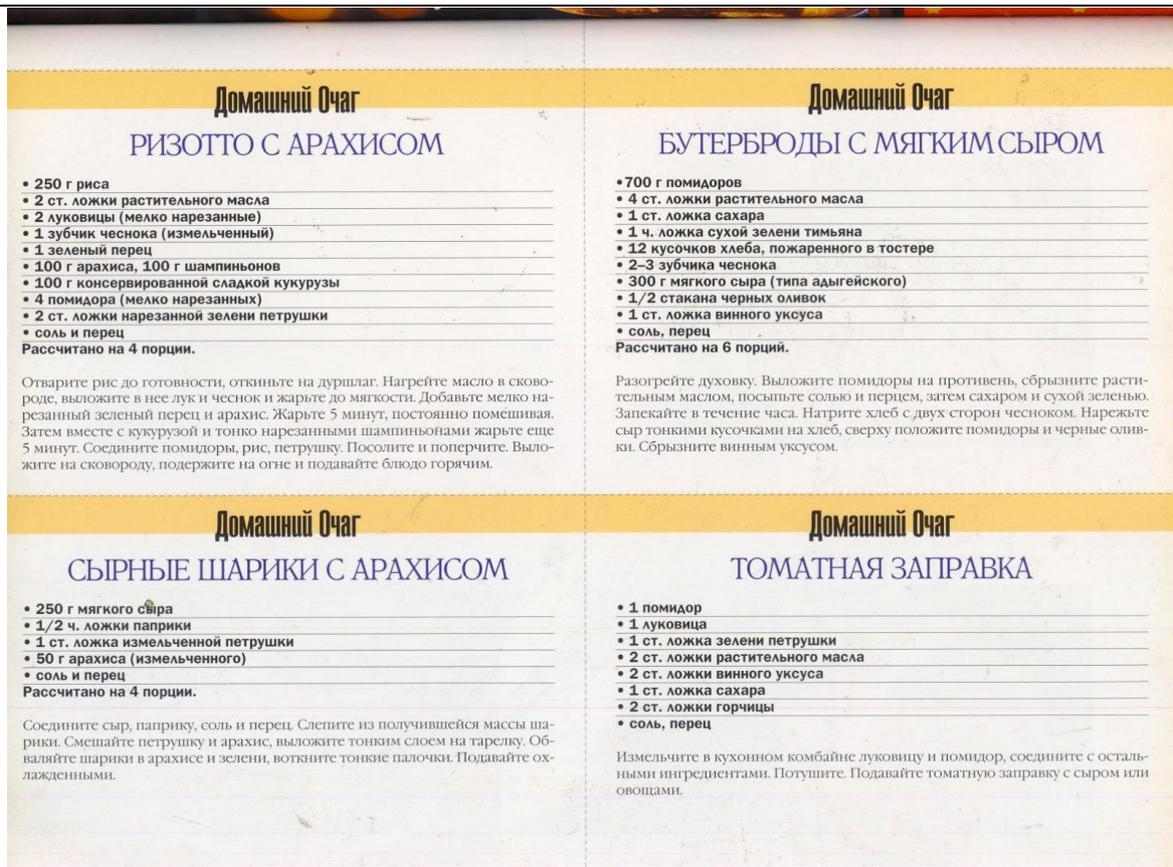

Рис.5.

На сегодняшний день дизайн "Домашнего очага" продолжает развиваться, включая в себя последние тенденции в графическом дизайне. Использование инфографики, интерактивных элементов и видео в цифровых версиях журнала позволяет

создавать более глубокое взаимодействие с читателями. Цветовая палитра стала более спокойной, включая пастельные оттенки (Рис. 6).

Вдохновение / история

МИНУС 30 КГ И НОВОЕ ДЕЛО

ОДНАЖДЫ ИНЕССА ГЕНЕРАЛОВА НАЧАЛА ЧИТАТЬ ЭТИКЕТКИ НА ПРОДУКТАХ В МАГАЗИНЕ И... СТАЛА ПОПУЛЯРНЫМ ЗОЖ-ЭКСПЕРТОМ, ПОПУТНО ПОХУДЕВ НА 30 КИЛОГРАММОВ.

ИЗ 59 КГ Я СКАКНУЛА В 89 — так в 2016 году на мне отразилась гормональная стимуляция первой беременности. Чтобы выносить ребенка, почти все 9 месяцев я провела на строгом постельном режиме. На фоне гормонов аппетит был зверским, подвижность практически нулевая — и вот они, лишние 30 кг. Известные способы похудения не работали, и в какой-то момент я осознала составом того, что ем. Так я узнала, что практически вся готовая еда состоит из сахара. Помимо углеводов

в них добавлял компоненты, которые высасывают жидкость из организма. Например, знаменитый всем гуавамот натрия превращает человека съедать на 40% больше, чем он планировал. Я полностью исключила полуфабрикаты и продукты с непонятным составом: например, заменила шоколад на «масло», а «твердый» или «мягкий» с ингредиентами, идентичными натуральным, восстановленным, с ароматизаторами вместо фруктов и ягод, на льняное масло вместо сливочного или растительного, обработанные крупы. Все это я заменила на продукты с натуральным составом и начала чаще готовить сама. Ингредиентами косметических средств я тоже озабочилась и сменила все средства на полке в ванной. И я любила. В 2018 году на весах были заветные 60 килограммы, которые я носила до беременности, сидела на мне идеально, вернулась уверенность и сила. Побочной о составляла и начало делиться со своими подругами, а через год запустила проект, который сегодня помогает многим выбирать для себя безопасные продукты и косметику.

Я НАЧАЛА РАЗБИРАТЬСЯ В СОСТАВАХ КОСМЕТИКИ И ВЫЯСНИЛА, ЧТО КРЕМОВ ДЛЯ ПОХУДЕНИЯ НЕ БЫВАЕТ — СЮРПРИЗ.

Фото: Алексей Романов

Рис.6.

В оформлении "Домашнего очага" всегда прослеживается стремление к гармонии и домашнему уюту. Цвета подбираются таким образом, чтобы создавать теплую и приглашающую атмосферу. Композиция страниц остается чистой и организованной, но в то же время насыщенной информацией и

изображениями. Фотографии в журнале высококачественные и эмоциональные, часто дополненные небольшим количеством интересных иллюстраций и графических элементов (Рис. 7).

МОДА / КОЛЛЕКЦИЯ

Кледи из nubuck и сумка из канваса и кожи Dabyla, Geox & Julia Vyatetskaya

БЕЛЛА! БЕЛИССИМО!

А ПОЧЕМУ БЫ И НЕТ? НОВАЯ КОЛЛЕКЦИЯ ОТ ЮЛИИ ВЫСОЦКОЙ ВДОХНОВЛЯЕТ НА ТЕМПЕРАМЕНТНЫЕ ИТАЛЬЯНСКИЕ КОМПЛИМЕНТЫ.

Кипарисовые роши, залитые солнечным светом, и лазурное море где-то на горизонте. Именно такая картинка вливается в голову при взгляде на новую коллекцию от Geox, созданную совместно с актрисой и амбассадором бренда Юлией Высоцкой. Поклонники знают, что это уже вторая коллаборация, но именно в ней Юлия, помимо обуви и сумок, впервые представила кое-что совсем новое – сумки. Смотрим на фото Юлии и вдохновляемся грядущей весной. Кажется, для каждой модели из коллекции в новом сезоне наступит свой «звездный час». Или, как сказали бы итальянцы, ogni cosa a suo tempo – «для каждой вещи – свое время».

Сумка седло Gisella, Geox & Julia Vyatetskaya

Лоферы Marsilea, Geox & Julia Vyatetskaya

Замшевые казаки Tonia, Geox & Julia Vyatetskaya

36 НОВЫЙ ОЧАГ Весна 2024

Фото: архив пресс-службы. Текст: Анастасия Коваленко

Рис. 7

Журнал начал активно использовать цифровые платформы, включая свой веб-сайт и социальные сети. Журнал использует минималистичный подход с акцентом на визуальную чистоту и простоту.

Дизайн "Домашнего очага" в 1995-1996 годах был ярким и праздничным, отражая оптимистичский дух времени. Журнал не только информировал и обучал, но и радовал глаз своей аудитории, предлагая богатое визуальное погружение в каждую тему. Такой подход позволил "Домашнему очагу" завоевать сердца многих российских женщин и укрепить свои позиции как одного из лидеров женской прессы в России. В 2024 же году дизайн стал спокойным, уравновешенным, не было лишних деталей, не несущих никакого смысла.

"Домашний очаг" как и в 1996, так и в 2024 годах предлагал широкий спектр тем, от кулинарии и советов по ведению домашнего хозяйства до моды и красоты. Рубрики были оформлены так, чтобы читательницы могли легко находить интересные

их статьи. Заголовки и подзаголовки выделялись жирным шрифтом, а важные цитаты или советы часто выносились в рамки или облачка для привлечения внимания.

Таким образом, журнал «Новый очаг» до сих пор остается одним из читабельных изданий для женщин, привлекая новое поколение читательниц эстетичным оформлением и контентом, соответствующим их интересам и ожиданиям.

Список использованной литературы:

1. Домашний очаг 1996 №12 (декабрь)
2. Домашний очаг 1997 № 10 (октябрь)
3. Новый очаг 2024-01 №8
4. Новый очаг 2023-04 №7

5. Смеюха Виктория Вячеславовна. Современные тенденции развития женских журналов / В.В. Смеюха // Научная мысль Кавказа. – 2008. - № 3 (55). – С. 137-143. - URL: cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-tendentsii-razvitiya-zhenskih-zhurnalov

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378

А.Ш. Аккенжеева^{1}, А.Б. Шарипова¹, С. Сырлыбекқызы¹, А.М. Джанисенова¹**¹ Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-13-15](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-13-15)**ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕРСОНАЛА В УНИВЕРСИТЕТЕ ЕСЕНОВА - ЗАЛОГ
ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРЕДОСТАВЛЯЕМЫХ УСЛУГ И
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ВУЗА***A.Sh. Akkenzheeva^{1*}, A.B. Sharipova¹, S. Syrlybekkyzy¹, A.M. DzhanisenoVA¹**¹Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yesenova,
Aktau, Kazakhstan***STAFF DEVELOPMENT AT YESENOV UNIVERSITY IS THE KEY TO IMPROVING THE
QUALITY OF SERVICES PROVIDED AND THE COMPETITIVENESS OF THE UNIVERSITY****Аннотация**

Статья посвящена анализу характеристик и факторов, влияющих на качество высшего образования, а также его значимости для экономического развития. Рассматриваются мировые тенденции в области высшего образования, подчеркивается его роль в предоставлении образовательных услуг и достижении общественных приоритетов. ЮНЕСКО отмечает важность образования и право каждого на его получение. В исследовании указано, что в ряде стран валовой коэффициент охвата высшим образованием превышает 50%, что требует дальнейшего насыщения системы высшего образования, особенно в таких странах, как США, Великобритания, другие европейские страны и Китай.

Статья также рассматривает влияние пандемии на качество образования, усилившиеся дифференциацию университетов по ресурсам и технологическому оснащению, а также рост конкуренции на рынке высшего образования. Особое внимание уделено университету Есенова, который стремится повысить качество образовательных услуг, конкурентоспособность, занять высокие позиции в мировых рейтингах, развивать предпринимательство и научные исследования, а также внедрять новые образовательные программы.

В статье подчеркивается важность повышения компетенций преподавательского состава университета Есенова в области современных методов преподавания и обучения, таких как интерактивные и проблемные лекции, кейс-методы, проектное обучение, лекции-дискуссии, игровые методы и др.

Abstract

The article is devoted to the analysis of the characteristics and factors affecting the quality of higher education, as well as its importance for economic development. The article examines global trends in the field of higher education, emphasizes its role in providing educational services and achieving public priorities. UNESCO notes the importance of education and the right of everyone to receive it. The study indicates that in a number of countries, the gross enrolment ratio of higher education exceeds 50%, which requires further saturation of the higher education system, especially in countries such as the United States, Great Britain, other European countries and China.

The article also examines the impact of the pandemic on the quality of education, the increased differentiation of universities in terms of resources and technological equipment, as well as the growth of competition in the higher education market. Special attention is paid to Yesenov University, which strives to improve the quality of educational services, competitiveness, take high positions in world rankings, develop entrepreneurship and scientific research, as well as introduce new educational programs.

The article emphasizes the importance of improving the competencies of the teaching staff of Yesenov University in the field of modern teaching and learning methods, such as interactive and problem lectures, case studies, project-based learning, lecture discussions, game methods, etc.

Ключевые слова: Качество высшего образования, мировые тенденции, университет, образовательные услуги, конкурентоспособность

Keywords: Quality of higher education, global trends, university, educational services, competitiveness.

Все определенные характеристики квалифицированного высшего образования и факторы, влияющие на такое качество, показали важность этой системы в развитии экономики. Кроме того, мировые тенденции качества образования продемонстрировали неотъемлемую значимость системы высшего образования в предоставлении образовательных

услуг. Образование всегда считалось общественным приоритетом, который должен распределяться поровну для достижения широкого спектра целей и удовлетворения. Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры

(ЮНЕСКО) заявила о важности образования и основных правах личности на получение образовательных услуг [1].

В литературе отмечалось, что валовой коэффициент охвата высшим образованием превышал 50% в разных странах мира. Сообщается, что может возникнуть потребность в насыщении высшего образования в таких странах, как США, Великобритания, другие европейские страны и Китай, которые имеют значительные характерные показатели охвата [2]. Интернализация системы высшего образования во всем мире показала, что система представляет собой эффективную среду для роста, но в образовании все еще преобладают сложные формы и подходы. В условиях пандемии увеличился разрыв в качестве образования между ведущими университетами, которые смогли перейти на дистанционное обучение без существенного снижения качества образования, и другими высшими учебными заведениями. Кроме того, ускорился процесс дифференциации университетов по ресурсам и технологическому оснащению. Дискуссия о качестве также усиливается в связи с усилением конкуренции на рынке высшего образования, увеличением доли работодателей, ориентированных на информационные технологии [3].

Основными приоритетами для университета Есенова являются повышение качества предоставляемых услуг, конкурентоспособности вуза посредством улучшения образовательных программ, привлечения квалифицированных кадров, повышения квалификации персонала, занимать хорошие позиции в рейтинге лучших вузов мира, развивать предпринимательство, быть полезным региону результатами научных исследований, международная сертификация выпускников по тем программам, по которым они проходят обучение, формирование новых образовательных программ по Атласу новых профессий.

В университете Есенова уделяется серьезное внимание повышению компетенций ППС по обучению современным методам преподавания и обучения: интерактивная лекция, проблемная лекция, лекция-беседа, кейс-методы, проектное обучение PBL, лекция-дискуссия, игровые методы (игропедагогика), лабораторный метод, имитационный метод, дебаты, полевые исследования, работа в малых группах, сократический диалог и т.д.

В рамках интенсива «Педагогический дизайн» 01.02.2021 эксперт –лидер отраслевых изменений Алмагуль Канагатова представила презентацию по разработке авторского курса и индивидуального плана преподавателя. 17,23,24,30 апреля 2021 года для ППС университета экспертами были проведены обучающие онлайн- семинары по разработке авторских курсов и по инновационным методикам обучения. На семинарах были рассмотрены модель компетенций современного педагога, подходы к преподаванию, современные методы преподавания, вопросы успешной разработки авторских курсов, опыт разработки курсов в американских вузах. На двух послед-

них семинарах 24 и 30 апреля преподаватели университета представили разработанные ими 6 авторских курсов и 12 кейсов по инновационным методикам преподавания. В семинарах участвовали 300 ППС. В феврале 2021 года в университете в целях повышения цифровых компетенций педагогов был организован курс «Цифровой педагог». На курсе было рассмотрено эффективное использование следующих образовательных инструментов в учебном процессе: Jamboard / Flipgrid, Padlet, Prezi, Miro.

С 09.08.-17.09.21гг. команда «Новая педагогика» (20 человек) прошли Профессиональную программу повышения квалификации ППС «Развитие тьюторских компетенций современного педагога средствами цифровой платформы Skillfolio» в объеме 72 часа (Цифровой университет диагностики и развития EQ и SOFT SKILLS, Россия, г.Москва (онлайн)). В ноябре 2021 года стартовал I этап курса «Развитие тьюторских компетенций современного педагога средствами цифровой платформы Skillfolio» командой ППС «Новая педагогика» (100 ППС). 12-24.01.2022г. - II-поток курсов повышения квалификации по обучению на платформе SKILLFOLIO «Развитие тьюторских компетенций современного педагога средствами цифровой платформы Skillfolio» командой ППС «НОВАЯ ПЕДАГОГИКА» (99 ППС). В марте-апреле 2022г. года проведен III этап по обучению на платформе SKILLFOLIO для 168 сотрудников административно-управленческого персонала и преподавателей колледжа. По итогам прошедших курсов повышения преподаватели внедряют в курсы и в учебный процесс методики платформы Skillfolio для развития таких навыков как эмоциональный интеллект, работа в команде, коммуникация, креативное, критическое, системное, цифровое мышление, стрессоустойчивость.

Методы преподавания, используемые ППС, постоянно проходят оценку через анкетирование студентов. Данные анкетирования предоставляются на факультеты комиссиям по качеству для проведения анализа реализации ОП и принятия конкретных мер по усовершенствованию качества преподавания по дисциплинам ОП.

Институт непрерывного образования постоянно проводит курсы повышения квалификации преподавателей, которые повышают профессиональные компетенции ППС и соответствуют профилирующих дисциплинам образовательных программ, и научные семинары, соответствующие научным направлениям вуза.

Все преподаватели владеют методами тестирования и проверки знаний студентов, руководством разработана инструкция оценивания, которая заранее раздается ППС. В инструкции приведены основные правила, согласно которым разрабатываются экзаменационные тесты, билеты и задания. Также ЦРОП постоянно проводятся семинары по повышению квалификации ППС в области методов

и правил оценивания достижений обучающихся на образовательном портале университета. Преподаватели имеют автономию в выборе критерий и методов оценивания, что прописывается ими в силлабусах. В силлабусах приводятся конкретные методы оценивания, применяемые преподавателем при проведении конкретной дисциплины и четкие критерии оценивания каждого метода.

Кроме того хотелось бы отметить, что в рамках проекта KUTEL «Kazakh universities to foster quality assurance processes in technology enhanced learning» было организовано обучение основанное на технологиях (TEL). Целью курса «Обеспечение качества обучения, основанного на технологиях» являлось повышение квалификации специалистов-практиков, участвующих в обеспечении качества высшего образования на всех уровнях, процессов обеспечения качества (QA) в Казахстане, в разработке надежных систем обеспечения качества, в мониторинге систем и в выполнении контрольных мероприятий. Эта разработка основана на принципах движения за качество путем внедрения стандартов качества, принципов, концепций и передовой практики ЕС, связанных с расширенным обучением технологиям (TEL), в качестве ключевой стратегии модернизации и обеспечения надежной и эффективной системы высшего образования в стране.

Задачи изучения модулей были:

- Повысить осведомленность слушателей о стандартах, структурах, принципах и процессах контроля качества в сфере высшего образования, а также о лучших европейских практиках.

- Улучшить навыки слушателей по разработке процессов управления качеством на их предприятиях, уровнях и в сфере своей деятельности, внедряя принципы, концепции и модели обеспечения качества TEL в соответствии с определяемыми на национальном уровне областями деятельности с учетом лучших практик ЕС и стандартов качества HE.

- Повысить компетентность обучающихся в области эффективного внедрения современной системы менеджмента качества, мониторинга и оценки процессов контроля качества TEL, а также постоянного совершенствования систем и процессов контроля качества, учитывая принцип повышения качества обучения.

Слушатели, которые участвовали в тренинге, получили универсальные ключевые компетенциями и навыки, необходимые для их активного участия в процессе развития глобального цифрового образовательного пространства.

Таким образом, политика обеспечения качества Университета Есенова является частью стратегического управления и рассматривается вместе с другими документами: миссией, стратегическим планом развития, академической политикой, стандартами внутреннего обеспечения качества университета. Политика и стандарты внутреннего обеспечения качества являются основой логически выстроенной и последовательной внутренней системы обеспечения качества университета. Система представляет собой цикл постоянного совершенствования и поддерживает развитие культуры качества на всех уровнях функционирования Общества.

Литература

[1] Шмигера, М. (2022). Примерное количество университетов в мире по состоянию на июль 2021 г. по странам. Statista. Доступно онлайн: <https://www.statista.com/statistics/918403/number-of-universities-worldwide-by-country/> (по состоянию на январь 2022 г.)

[2] Кастро, Р. (2019). Смешанное обучение в высшем образовании: тенденции и возможности. Образование и информационные технологии, 24 (4), 2523–2546. doi:10.1007/s10639-019-09886-3.

[3] Суханова Е., Исак Фрумин И. (2021). Качество образования в российских вузах: что мы поняли во время пандемии: Аналитический отчет. Издательство Томского государственного университета, Томск, Россия.

А.Ш. Аккензеева^{1}, А.М. Джанисенова¹, А.Б. Шарипова¹, С. Сырлыбекқызы¹*

¹ Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-16-18](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-16-18)

ПОЛИТИКА ВНУТРЕННЕГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА УНИВЕРСИТЕТА ЕСЕНОВА – ЗАЛОГ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

A.Sh. Akkenzheeva^{1}, A.M. Dzhanisenova¹, A.B. Sharipova¹, S. Syrlybekkyzy¹*

¹ Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yesenova, Aktau, Kazakhstan

YESENOV UNIVERSITY'S INTERNAL QUALITY ASSURANCE POLICY IS THE KEY TO IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Аннотация

Статья рассматривает основные проблемы и факторы, влияющие на качество образования в системе высшего образования Республики Казахстан. Одной из ключевых задач является повышение качества образовательных услуг для соответствия современным требованиям рынка труда и общества. Политика внутреннего обеспечения качества Каспийского университета технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова направлена на развитие культуры непрерывного совершенствования качества, учитывая национальный и внутривузовский контекст, а также связь между научными исследованиями, преподаванием и обучением.

Abstract

The article examines the main problems and factors affecting the quality of education in the higher education system of the Republic of Kazakhstan. One of the key tasks is to improve the quality of educational services to meet the modern requirements of the labor market and society. Internal Quality Assurance Policy of the Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yesenova aims to develop a culture of continuous quality improvement, taking into account the national and intra-university context, as well as the link between scientific research, teaching and learning.

Ключевые слова: Система образования, качество, университет, кадровый потенциал, образовательные программы

Keywords: Education system, quality, university, human resources, educational programs.

Одной из ключевых проблем развития системы образования Республики Казахстан является необходимость повышения качества образования для соответствия современным требованиям рынка труда и общества. Анализ международного опыта [1] позволил выделить следующие факторы, имеющие решающее значение для достижения качества образовательных услуг в современных системах высшего образования:

- Миссия, культура и приоритеты развития университета определяют основные направления развития университета и его основные ценности. Культура и специфика обучения, которая во многом зависит от основных идей вуза, влияют на отношение студентов к обучению и достижению высоких академических результатов. Корпоративное сообщество студентов и преподавателей также задает общую результативность и уровень качества образования. Кроме того, соответствие университетской политики заявленной миссии создает единое корпоративное чувство общности и предсказуемости [2].

- Развитие кадрового потенциала университета является важнейшим элементом повышения качества. В период пандемии университеты были вынуждены срочно восполнять дефицит цифровых компетенций. Таким образом, потенциал качественного роста связан с развитием глубоких циф-

ровых компетенций, включая способность разрабатывать цифровые программы и мероприятия, вовлекать и мотивировать студентов в цифровой среде, строить и проводить оценки и собирать обратную связь.

-Передовые технологии позволяют организовать и включить в учебную программу гибридные и онлайн-курсы, не уступающие по качеству аудиторной офлайн-работе. Дизайн курса становится более гибким благодаря технологиям, которые помогают добиться максимального положительного эффекта на успеваемость студентов. Многие университеты используют инструменты электронного обучения и системы управления образованием, которые поощряют студентов-пользователей работать самостоятельно.

-Вся система мониторинга качества образования должна стать постоянным процессом. Поэтому мониторинг программ и курсов предполагает постоянное организованное наблюдение за образовательным процессом для сравнения текущего состояния с ожидаемыми результатами. Мониторинг определяет рациональность средств и методов обучения. Условия мониторинга включают последовательность, продолжительность во времени; сопоставимость и объективность результатов; актуальность методов мониторинга объектов [3].

-Комфортные инфраструктурные условия могут влиять на текущую успеваемость, сдачу тестов

и общую удовлетворенность образовательным процессом. По данным [4], студенты, обучающиеся и проживающие в современных комфортабельных кампусах, демонстрируют более высокие академические результаты. Кампусы становятся благоприятной средой для расширения образовательного и внеклассного опыта студентов. Более того, современный университет – это не только офлайн-среда, но и удобное цифровое пространство. Доступная система управления обучением обеспечивает высокочастотный и удобный доступ к учебным материалам, оценкам и среде для общения с преподавателями и сокурсниками. Что, в свою очередь, повышает вероятность достижения высоких академических результатов [5].

Политика внутреннего обеспечения качества Каспийского университета технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова (Университета Есенова) отражает общие подходы, ключевые принципы и основные механизмы по обеспечению качества и развития культуры непрерывного совершенствования качества.

Политика внутреннего обеспечения качества Университета Есенова отражает связь между научными исследованиями, преподаванием, обучением и учитывает как национальный, так и внутривузовский контекст.

Политика внутреннего обеспечения качества имеет следующие цели:

- определяет общую структуру внутренней системы обеспечения качества образования;
- способствует обеспечению и совершенствованию качества образования;
- поддерживает взаимное доверие и содействует признанию учебных результатов и мобильности обучающихся за рамками национальной системы образования;
- предоставляет информацию по обеспечению качества в образовательное пространство Казахстана и Европейское пространство высшего образования.

Обеспечение и повышение качества применяются ко всем образовательным программам, реализуемым университетом. Руководство университета берет на себя роль лидера в постоянном улучшении системы внутреннего обеспечения качества и обеспечении ее соответствия современным международным стандартам, создает и обеспечивает функционирование коллегиальных органов и подразделений: Ученого Совета, Академического Совета, Общественного совета, Производственного совета, Комиссии по качеству, Совета факультета/ школы/ академии.

Раз в год проводятся: анкетирование студентов на платформе Canvas, опрос работодателей, опрос ППС, опрос выпускников. Ежегодно производится оценка компетенций ППС с целью грейдирования и мотивации.

Анализ и результаты обсуждаются на Ученом совете, по результатам которых разрабатываются корректирующие мероприятия с целью повышения качества. А также разработано положение «О реализации стратегии непрерывного улучшения

КАЙДЗЕН в НАО Каспийский университет технологии и инжиниринга имени Ш. Есенова, разработанное с целью активизации вовлечения всего персонала университета в процесс непрерывного улучшения качества всех видов деятельности. Настоящее Положение предусматривает разработку и реализацию Идей на уровне каждого отдельного работника, направленных на модернизацию или рационализацию какого-либо процесса или процедуры с целью улучшения их эффективности и повышения качества результатов.

За обеспечение качества на уровне вуза отвечает офис гарантии качества, а на факультетах – комиссии по качеству.

Оценка качества образовательной программы основными стейкхолдерами:

- оценка обучающимися педагогической деятельности ППС, задействованного в реализации образовательной программы после каждого академического периода;
- ежегодный опрос выпускников о качестве образовательной программы, среды обучения и служб поддержки;
- анкетирование работодателей о качестве подготовки выпускников;
- ежегодный сбор и анализ результатов трудоустройства, анализ карьерного роста выпускников;
- организация открытых занятий и взаимопосещений ППС;
- ежегодной оценкой компетенций ППС по грейду.

Оценка учебных результатов обучающихся:

- сбор и анализ информации об успеваемости после рубежных контролей;
- анализ результатов промежуточной и итоговой аттестации;
- рассмотрение результатов успеваемости на заседаниях коллегиальных органов;

Руководство университета по заявке кафедр и отделов организует закуп необходимых материалов, оборудования, учебно-методической и научной литературы, улучшает инфраструктуру материально-технической базы образовательных программ (ОП), принимает меры по стимулированию деятельности преподавателей, обслуживающих ОП, в том числе повышение их квалификации.

В рамках институциональной или специализированной аккредитации, профилактического контроля проводится внутренняя самооценка всей деятельности или ОП. На заседаниях Ученого Совета заслушиваются годовые отчеты проректоров по академическим вопросам, стратегическому развитию и научной работе, итоги промежуточной и итоговой аттестации обучающихся, результаты внешнего контроля. На заседаниях Академического Совета, Общественного совета, Производственного совета заслушиваются отчеты деканов факультетов/ школ/ академии по различным вопросам повышения качества.

В процесс управления качеством вовлечены все заинтересованные стороны: работодатели и

обучающиеся. Проводится анкетирование обучающихся, выпускников и работодателей. С целью повышения эффективности учебного процесса, а также качества предоставляемых образовательных услуг на факультетах проводятся круглые столы, заседания кафедр с участием работодателей региона, целью которых является обсуждение образовательных программ и их качественная разработка с учетом потребностей рынка труда. В ходе проведения круглого стола представителями государственных предприятий, крупных частных компаний, бизнес структур были рассмотрены актуальные вопросы подготовки кадров Мангистауского региона, проблемы качества и содержания образовательных программ, а также предложения по их совершенствованию.

Также обучающиеся участвуют в обсуждении всех вопросов повышения качества через активное участие в составе Ученого Совета, Академического Совета, Общественного совета, Производственного совета, Комиссии по качеству, Совета факультета/школы/ академии, Академических комитетов по разработке ОП, Экспертных Советов. Работодатели участвуют в обсуждении вопросов повышения качества разработки и реализации, оценки ОП через активное участие в составе Академических комитетов по разработке ОП, Экспертных Советов, комиссий по качеству.

Таким образом в университете Есенова реализуются основные принципы обеспечения качества:

- Обеспечение качества соответствует разнообразию систем высшего образования, учебных заведений, образовательных программ и студентов.
- Соответствие деятельности нормативным и законодательным требованиям, рекомендациям ESG.
- Лидирующая роль руководства Общества заключается в обеспечении единства программы развития, политики и процедур, вовлечении всех сотрудников в деятельность по обеспечению и повышению качества, обеспечении необходимыми ресурсами.
- Учет потребностей и ожиданий внешних и внутренних стейкхолдеров, активное их вовлечение в деятельность по обеспечению и повышению качества образования.

- Обеспечение равенства возможностей и справедливости по отношению к обучающимся.

- Поддержание академической честности и свободы, нетерпимости к любым формам коррупции и дискриминации.

- Четкое определение ответственности за процессы, качество и стандарты.

- Применение процессного подхода и принципов риск-ориентированного мышления.

- Принятие важных управленческих решений на основе всестороннего анализа данных и информации.

- Создание условий для непрерывного совершенствования системы внутреннего обеспечения качества и развития культуры качества.

- Применение внешнего и внутреннего независимого контроля.

- Обеспечение регулярного пересмотра политик и стандартов обеспечения качества.

- Обеспечение прозрачности и доступности информации для заинтересованных сторон.

Литература:

[1] ESG 2015. (2015). Стандарты и рекомендации по обеспечению качества в Европейском пространстве высшего образования (ESG). Брюссель, Бельгия. Доступно онлайн: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (по состоянию на январь 2022 г.).

[2] Суханова Е., Исак Фрумин И. (2021). Качество образования в российских вузах: что мы поняли во время пандемии: Аналитический отчет. Издательство Томского государственного университета, Томск, Россия.

[3] Асклинг, Б. (1997). Мониторинг качества как институциональное предприятие. Качество высшего образования, 3 (1), 17–26. doi: 10.1080/1353832960030103. Страница | 73 Новый научный журнал | Том. 6, Спецвыпуск, 2022 г.

[4] Хаджрасулиха, А. (2017). Оценка кампуса: Измерение качества университетского кампуса. Ландшафт и городское планирование, 158, 166–176. doi:10.1016/j.landurbplan.2016.10.007.

[5] Авджи Ю. и Эргюн Э. (2022). Деятельность LMS онлайн-студентов и ее влияние на вовлеченность, информационную грамотность и успеваемость. Интерактивная среда обучения, 30 (1), 71–84. doi: 10.1080/10494820.2019.1636088.

*Білявська Т. М.**Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-19-22](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-19-22)**АКЦЕНТОЛОГІЧНА ГРАМОТНОСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ***Biliavska T. M.**National University of V. O. Sukhomlynsky***ACCENTUAL LITERACY OF FUTURE TEACHERS OF ELEMENTARY SCHOOLS AS CONDITION OF QUALITATIVE VOCATIONAL TRAINING****Анотація.**

У статті порушено основні проблеми формування акцентологічної грамотності майбутніх учителів початкової школи як важливої складової фахової мовної підготовки. Адже правильність наголошування слів – це важлива ознака культури професійного мовлення особистості, зокрема вчителя початкової школи, який закладатиме основи мовної освіти молодших школярів. У цьому контексті важливим видається вивчення основних принципів формування акцентологічної компетенції майбутніх учителів початкової школи. Відповідно в науковій розвідці з'ясовано причини порушення акцентуаційних норм у мовленні студентів та визначено шляхи вдосконалення рівня мовної освіти в контексті сучасних вимог.

Аналіз результатів дослідження із зазначеного питання дає підстави стверджувати, що у мовленні сучасних студентів наявні відхилення від сучасних акцентуаційних норм, які або відбивають регіональні особливості вимови, або пов'язані із низьким рівнем знань. Це передусім створює протиріччя між новими вимогами до педагогічної праці та фаховим рівнем випускників вищої педагогічної школи; між потребою вчителів у подальшому професійному розвитку та можливостями традиційної системи навчання. Тому виникає нагальна потреба в розширенні обсягу теоретичного матеріалу з розділу «Акцентологія» та створенні ефективної системи практичних завдань та самостійної роботи з цієї теми, які б забезпечили вироблення відповідних умінь на навичок як важливої складової професійної компетентності.

Abstract.

The article raises the main problems of formation of accentologic literacy of future teachers of elementary school as an important component of professional language training. The correctness of the emphasis on words is an important feature of the culture of the professional language of the individual, in particular, the teacher of the elementary school, which will lay the foundation for language education for junior pupils. In this context, it is important to highlight the study of the basic principles of the formation of the accentological competence of future primary school teachers. Accordingly, in scientific research the causes of violations of accentual norms in students' speech are clarified and ways of improving the level of language education in the context of modern requirements are determined.

Analysis of the results of the study on the given question gives grounds to assert that in the speech of modern students there are deviations from modern accentual norms, which either reflect the regional features of the pronunciation, or associated with a low level of knowledge. This, above all, creates a contradiction between the new requirements for pedagogical work and the professional level of graduates of the higher pedagogical school; between the need for teachers to further their professional development and the opportunities of the traditional system of education. Therefore, there is an urgent need to expand the volume of theoretical material from the section «Accentology» and create an effective system of practical tasks and independent work on this topic that would ensure the development of appropriate skills for skills as an important component of professional competence.

Ключові слова: професійна освіта, якість освіти, мовна компетентність, акцентологічний рівень, майбутній учитель, початкова школа.

Keywords: professional education, quality of education, language competence, accentological level, future teacher, elementary school.

Постановка проблеми. Формування ключових компетентностей та створення ефективних механізмів їхнього запровадження є сьогодні одним із ефективних шляхів оновлення змісту освіти. У цьому контексті вкрай актуальним видається удосконалення акцентологічної грамотності як важливої складової професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Важливим для фахового усного мовлення є не тільки знання акцентуаційних норм української мови, а й дотримання їх в

процесі професійного спілкування. Адже правильність наголошування слів – це важлива ознака культури мовлення особистості. Відомо, що в сучасній українській літературній мові існують акцентуаційні норми, які формувалися упродовж історичного розвитку нашої мови. Тому важливе завдання вчителя початкової школи – знати ці норми та дотримуватися їх у своїй педагогічній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Питання вивчення формування акцентологічної компетенції учителів початкової школи в науковій літературі варто розглядати в педагогічному, лінгвістичному та відповідно лінгводидактичному аспектах. Так, проблему компетентнісного підходу в освіті досліджували такі вчені, як-от: (Бібік Н., Ващенко Л., Єрмаков І., Локшина О., Савченко О., Пометун О., Овчарук Л., Хомський Н., Хуторський А. тощо). Лінгвістичну основу цього питання закладено у працях вітчизняних мовознавців (Бровченко Т., Вінницький В., Огієнко І., Плющ М., Пономарів О., Склярєнко В. та інші). У контексті реалізації компетентнісної парадигми сучасної мовної освіти у вищій школі важливими є розвідки відомих українських лінгводидактів (Біляєва О., Пентилюк М., Климової К. та інші). Однак попри те, що все ж існують сучасні дослідження з методики навчання української мови у вищій школі, які висвітлюють різні аспекти мовної підготовки вчителів, ґрунтовних цілісних досліджень щодо проблем формування акцентологічної грамотності майбутніх учителів початкової школи вкрай мало.

Мета статті – висвітлити основні аспекти формування акцентологічної компетенції майбутніх учителів початкової школи як невід’ємної складової фахової мовної підготовки.

Методи дослідження. У роботі застосовано теоретичні та емпіричні методи дослідження. У межах теоретичних методів здійснено аналіз і синтез літератури з дидактики, лінгводидактики, загального та українського мовознавства; аналіз державних документів у галузі мовної освіти; аналіз обсягу і змісту підручників та навчальних посібників з української мови для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів; аналіз усного та писемного мовлення майбутніх учителів початкової школи; аналіз і синтез передового досвіду роботи науковців, викладачів філологічних дисциплін педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. За допомогою емпіричних методів проведено інтерв’ювання та усне опитування студентів, анкетування та тестування, аналіз письмових робіт студентів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні актуальним питанням залишається реалізація компетентнісної парадигми мовної освіти, яка є невід’ємною складовою фахової підготовки майбутніх спеціалістів. Однією з важливих складових мовної підготовки є формування акцентологічної грамотності майбутніх учителів початкової школи. У контексті нашого дослідження актуальним видається формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи в межах певних філологічних дисциплін (зокрема, сучасна українська літературна мова з практикумом, українська мова (за професійним спрямуванням)). У робочих програмах зазначених дисциплін на опрацювання цієї теми на педагогічних факультетах визначено значно менше годин, ніж на філологічних. Крім цього, в умовах кредитно-трансферної системи (маємо на увазі значне скорочення аудиторних годин) тему «Наголос»

пропонують здебільшого на самостійне опрацювання. Це відповідно відбивається на правильності мовлення студентів. Відтак, аналіз результатів дослідження із цього питання доводить, що у мовленні сучасних студентів наявні відхилення від сучасних акцентуаційних норм, які пов’язані із низьким рівнем знань або відбивають регіональні особливості вимови. Це дає підстави вважати, що важливим етапом у формуванні акцентуаційної грамотності повинно бути ґрунтовне засвоєння насамперед теоретичного матеріалу із мовного розділу «Акцентологія» (зокрема, з теми «Наголос»). Не викликає сумнівів, що саме теоретична база закладе міцне підґрунтя, яке сприятиме в подальшому виробленню практичних умінь та навичок. Однак важливим є не тільки міцне засвоєння теоретичного матеріалу, яке пропонують підручники для педагогічних факультетів, а й розширення обсягу теоретичних відомостей у межах цієї теми. Отже, на цьому етапі важливо, щоб студенти ознайомилися з видами наголосу; знали його функції в українській мові, на належному рівні оволоділи сучасними акцентуаційними нормами; усвідомили, яке значення має дотримання цих норм в педагогічній діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Варто зазначити, що наголос – це найменша суперсегментна одиниця в мовленнєвому ланцюжку. Він не є самостійним явищем, а нашаровується на інші сегментні одиниці (фонемі, склади), виступаючи з ними в нерозривній єдності. Як суперсегментна одиниця наголос виконує певні функції: 1) конститутивну (наголос виділяє склад у межах ритмічної структури); 2) ідентифікаційну (є необхідним для розпізнавання слова (замок – замо́к); 3) диференційну (вільний наголос дає можливість диференціювати різні слова (обід – обі́д), форми слів (рука – ру́ки, село – се́ла), граматичні значення (рука – ру́ка, село – се́ла); 4) експресивну (наголос є елементом інтонації фрази).

Наступне важливе питання, яке необхідно висвітлити, стосується фонетичної природи наголосу. Варто наголосити, що ця проблема належить до складних та неоднозначних у мовознавчій науці, оскільки комбінації фонетичних компонентів наголосу в різних мовах не є однаковими. Проте відомо, що за фонетичною природою наголос в українській мові є динамічним (як результат посилення м’язової напруги) та часокількісним (наголошений голосний характеризується збільшенням тривалості звучання порівняно з ненаголошеним) [7, 386].

Не менш актуальною видається тема, яка висвітлює види наголосу в українській мові: 1) *словесний* (виділяє склад у межах окремого слова); 2) *логічний* (наголос падає на будь-яке слово синтагми, яке є важливим в смисловому відношенні). Із цим видом наголосу майбутні вчителі працюватимуть як на уроках української мови, так і на уроках читання в початковій школі. Тому тут доречно запропонувати вправи на виділення певного слова в реченні відповідно до контексту: а) **Ви** були в Києві? (а не хтось інший); б) **Ви були** в Києві? (чи не були); в) Ви були в **Києві**? (а не в іншому місті); 3) *емфатичний* (за допомогою цього виду наголосу

підсилюється емоційний бік слова, виражається стан мовця). Робота із цим видом наголосу є також вкрай необхідною. Адже саме в початковій школі, постійно виникає необхідність в емоційному виділенні певних слів: Який чуде-е-есний день! Тримайте спи-и-ину рівно! Ви ду-уже добре виконали завдання!; 4) *синтагматичний* (наголос здебільшого падає на останнє слово синтагми, точніше, на наголошений склад останнього слова синтагми); 5) *фразовий* (на останню синтагму фрази, зокрема, на наголошений склад останнього слова в останній синтагмі).

Залежно від місця наголосу в слові розрізняють мови з *постійним* (стійким, фіксованим) і *вільним* (різномісним, нефіксованим) наголосом. У мовах, де наголос є фіксованим, він завжди знаходиться на певному складі слова. Так, в чеській та угорській мовах наголошено перші склади, а у французькій – останні. Для мов з вільним наголосом характерним є те, що наголос може бути зафіксовано на будь-якому складі. До таких мов належить українська (а також російська й білоруська). Крім цього, в мовах з вільним наголосом визначають *рухомий* наголос та *нерухомий*. Нерухомий наголос характеризується тим, що залишається на одному й тому ж складі при зміні однієї й тієї ж форми слова (ліпа – ліпи, ліпою, на ліпі). Відповідно рухомий наголос – це той наголос, який змінюється в різних формах одного й того ж слова (школяр – школярá, руки – рукáм). Саме ця особливість української мови спричиняє низку помилок у мовленні студентів.

Необхідно звернути увагу студентів на тому, що в українській мові є й такі слова, що мають, крім головного (називається акút), побічний наголос (називається гравіс). Це характерно для складних слів. Так, у словах *вісімдотрічний, вдоводійомний, двадцятиповерховий, дрібнокристалічний, педінститут, сільськогосподарський, сівоголовий, життерадісний* маємо головний та побічний наголоси. Зростання гучності і побічний наголос властиві, як правило, першому та останньому складам багатоскладового слова. При цьому варто зазначити, що побічний наголос позначається іншим знаком (´).

Наступним повинен бути етап, який містить оволодіння практичними вміннями, навичками та формування здатності використовувати їх в педагогічній діяльності. По-перше, необхідно звернути увагу студентів на те, що у мовленні спостерігаємо функціонування двох варіантів наголошення (*запíтання і запита́ння, чита́ння і читáння, завда́ння і завда́ння, озна́ка і озна́ка, вира́зний і вира́зний, дові́дник і дові́дник, ви́падок і ви́падок, до́нька і донька́, гра́блі і гра́блі*), однак нормативним є лише один варіант: *запита́ння, чита́ння, завда́ння, озна́ка, вира́зний, дові́дник, ви́падок, до́нька, гра́блі*. Тут варто подати завдання, в яких запропоновано визначити наголос у словах такого типу та перевірити його за словником. Ефективними також будуть тестові завдання, в яких з-поміж поданих варіантів необхідно вибрати нормативний.

По-друге, в українській мові є слова, які мають подвійний наголос, тобто обидва варіанти наголошення є нормативними. Важливо наголосити, що лексичне значення при цьому не змінюється: *алфа́віт і алфа́віт,но́милка і номі́лка, за́гадка і зага́дка, зокре́ма і зокрема́, до́говір і догові́р, за́вжди і завжди́, усмі́шка і усмі́шка, опові́дач і опові́дач, весня́ний і весня́ний, закінчи́ти і закінчи́ти, відпові́сті і відпові́сти*. У цьому випадку краще запропонувати такі завдання, в яких необхідно посеред зазначених слів обрати такі, які в словнику зафіксовано з подвійним наголосом.

По-третє, слова можуть мати подвійний наголос, однак наголос при цьому виконуватиме смислорозрізнювальну функцію. Це означає, що обидва варіанти будуть нормативними за умови, якщо вживаємо слова у відповідному значенні: *обі́д* (частина колеса) – *обі́д* (прийом їжі), *ви́года* (користь) – *виго́да* (зручність), *типóвий* (характерний) – *типови́й* (стандартний; зразковий), *відпові́дний* (стаття або слово) – *відповідни́й* (лист або нота), *відо́мість* (документ) – *відомі́сть* (повідомлення, інформація), *те́рен* (рослина) – *тере́н* (певне місце в суспільному процесі), *поклі́кати* (позвати; послатися) – *покли́кати* (вигукувати; посилатися), *відбі́рний* (відбірене зерно) – *відбірни́й* (відбірна комісія), *байко́вий* (виготовлений із тканини байка) – *байкови́й* (який стосується твору байки). Відповідно тут доречними будуть вправи, де необхідно простежити залежність наголошення від лексичного значення.

По-четверте, слова можуть мати тільки один нормативний варіант наголошення навіть за умови різного значення слова: *ко́рпус* (тулуб) – *ко́рпус* (споруда) *листопа́д* (місяць) (неправильно: листопа́д) – *листопа́д* (опадання листя), *відпа́сти* (доконаний вид до слова *відпадати*) – *відпа́сти* (закінчити пасти, неправильно: *відпасти́*), *годи́тися* (домовлятися; жити в злагоді) – *годи́тися* (бути придатним), *зли́ти* (вилити: злити в бідон молоко) – *зли́ти* (сердити), *конду́ктор* (працівник транспорту) – *кондукто́р* (деталь машини). У цьому випадку краще запропонувати студентам насамперед роботу з тлумачним словником.

Принципово важливим є те, що попри наявності значної кількості слів, наголошення яких можемо перевірити тільки за допомогою словників, все ж існує система правил, знання яких дає можливість не порушувати акцентуаційні норми. Тут варто порекомендувати студентам дослідження В. М. Винницького «Наголос у сучасній українській мові», де автор аналізує акцентуаційні особливості частин мови, визначає закономірності та основні тенденції їхнього наголошення [1]. Особливо важливим є те, що в цій розвідці також висвітлено випадки паралельного наголошення слів та визначено, яка з аналізованих форм є найбільш вживаною. Крім цього, розглянуто такі слова, наголошення яких не збігається за різними лексикографічними джерелами (або в одному і тому ж слові, або в його формах). Тому варто студентам пояснити, що всі закономірності українського наголошення

слів визначити неможливо. Існують норми наголошення, які властиві певним частинам мови чи характерні окремим їхнім формам. Також маємо велику кількість слів, нормативність наголошення яких ми можемо визначити тільки за допомогою лексикографічних джерел. Тому попри роботу такого типу (маємо на увазі виконання практичних завдань) необхідно умовою залишається вироблення в майбутніх спеціалістів потреби звернення до довідкової літератури та словників (орфоепічного словника та словників наголосів) [2; 3].

Важливим етапом щодо формування акцентологічної компетенції є детальний аналіз причин порушення акцентуаційних норм. Особливо важливим це питання видається в контексті протиставлення західноукраїнських та східноукраїнських мовних традицій. По-перше, тут доречно було б розглянути поняття «діалектного наголосу» (означає особливість наголошування слів в українських діалектах). Відповідно стає зрозумілим, що діалектний наголос не збігається із сучасними акцентуаційними нормами, які зафіксовано в лексикографічних джерелах. Тому саме діалектний наголос є однією з причин порушення акцентуаційних норм у мовленні студентів. Так, спостерігаємо такі відхилення: 1) початкове наголошення присвійних займенників *моя, твоя, своя* (нормативний варіант: *мо́я, тво́я, сво́я*); 2) переміщення наголосу із формотворчого суфікса на корінь в інфінітиві: *не́сти, ве́зти, плéсти* (нормативний варіант: *нести́, везти́, плести́*). По-друге, порушення норм також зумовлює практика використання двох мов у межах однієї державної. Відомо, що в Україні найбільшого поширення набула українсько-російська двомовність, пов'язана з уживанням мовцями поряд з українською російської мови. Це відбивається на всіх мовних рівнях, зокрема й на рівні наголошення слів: *ве́рба (рос.) – верба́ (укр.), креме́нь (рос.) – крёмінь (укр.), і́мя (рос.) – імя́ (укр.), то́нкий (рос.) – тонкі́й (укр.), зво́нкий (рос.) – дзвінкі́й (укр.), ста́рый (рос.) – старі́й (укр.), до́чка (рос.) – дочка́ (але: до́нька, до́ньчин, до́ня) (укр.), ба́бло (рос.) – було́ (укр.), спи́на (рос.) – спіна́ (укр.), крапі́ва (рос.) – кропива́ (укр.), зво́нит (рос.) – дзві́нить (укр.), оле́нь (рос.) – олень (укр.), прияте́ль (рос.) –*

прияте́ль (укр.). Всі ці причини зумовлюють порушення акцентуаційних норм, а це відповідно впливає на рівень мовної культури майбутніх фахівців.

Висновки. Вивчення й аналіз практичної діяльності майбутніх фахівців дозволяє стверджувати, що рівень сучасної акцентуаційної грамотності майбутніх учителів початкової школи є невисоким. Це передусім створює протиріччя між новими вимогами до педагогічної праці та фаховим рівнем випускників вищої педагогічної школи, між потребою вчителів у подальшому професійному розвитку та можливостями традиційної системи навчання. У цьому контексті важливим видається питання реформування сучасної системи мовної освіти, одним із основних напрямів якого є підвищення й удосконалення рівня акцентуаційної грамотності. У своєму дослідженні ми проаналізували тільки один із компонентів мовної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, проте професійна мовна освіта не повинна обмежуватися тільки цією складовою.

Список літератури:

1. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. К.: Рад. школа, 1984. 160 с.
2. Головащук С. І. Словник наголосів: понад 20000 слів. К.: Наукова думка, 2003. 320 с. (Словники України).
3. Орфоепічний словник української мови: у 2 т. / уклад.: М. М. Пешак та ін. К.: Довіра, 2001. Т. 1. 955 с.; Т. 2. 918 с. (Словники України).
4. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова: підручник. [5-те вид., стер]. К.: Вища шк., 2005. 430 с.
5. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: «К.І.С.», 2004. С. 66–72.
6. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 168 с.
7. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. К.: Українська енциклопедія, 2004. 1038 с.

Мовчан О. В.*здобувачка ступеня вищої освіти «доктор філософії (PhD)»**спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки**Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-23-24](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-23-24)

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS

Movchan Olha*Applicant for the degree of higher education "Doctor of Philosophy (PhD)"**speciality 011 Educational, pedagogical sciences**V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University*

PRIMARY SCHOOL CHILDREN'S MENTAL EDUCATION AS A BASIS FOR THE SOFT SKILLS FORMATION

Анотація.

Стаття присвячена дослідженню зв'язку між розумовим вихованням та розвитком soft skills у молодших школярів, важливості розумового виховання як основи для їх формування.

Abstract.

The article is devoted to the study of the relationship between mental education and the development of soft skills in primary schoolchildren, the importance of mental education as a basis for their formation.

Ключові слова: розумове виховання, компетентність, м'які навички (soft skills), учні початкових класів

Keywords: mental education, competence, soft skills, primary school students

Актуальність проблеми. Соціальні та економічні зміни у державі впливають на школу, вчителя і ставлять перед ними завдання нового змісту. Однією із вимог успішної реалізації концепції Нової української школи, є формування універсальних компетентностей особистості (soft skills), які допоможуть їй в подальшому здійснювати державотворчу діяльність, мати чітко сформовані життєві цінності та пріоритети, бути прогресивним у технічній індустрії. Сучасний вчитель Нової української школи має направляти свої зусилля на створення таких умов для розвитку і навчання школяра, щоб він міг реалізовувати свої творчі потенціали, мислити критично, робити неординарні вибори. У сучасній школі вчитель не просто надає дитині інформацію, а допомагає їй опанувати інтелектуальні техніки, які є частиною культури і змісту освіти. Провідним у навчанні є інтерес, розвиток пізнавальної активності школярів, формування в дітей позитивного ставлення до навчання і своїх досягнень. При цьому базою для реалізації провідних вимог сучасності є розумове виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розумового розвитку учнів досліджувались педагогами у різні часи (В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, Л.С. Виготський, С.Ф. Русова, Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов, П.Я.Гальперін, Л.В.Занков, О.В.Скрипченко та ін С.У.Гончаренко, О.Я.Савченко, А.М.Алексюк, В.Ф.Паламарчук, О.К.Дусавицький, Н.М.Бібік та ін.). Досліджень з формування soft skills у освітньому процесі початкової школи мало і більшість стосуються загальних питань використання м'яких навичок.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні освіта, як складна, структурована система пізнання,

є головним засобом формування сучасної повноцінної особистості. Значні зміни та перетворення, що відбуваються в наш час у світі, потребують відповідного перегляду підходів до процесу становлення Людини. Українська школа має спрямувати всі зусилля на розв'язання задач розвитку компетентностей кожного учня, які дадуть можливість оптимально адаптуватися до вимог суспільства, що постійно змінюється, ефективно взаємодіяти з оточенням, досліджувати та аналізувати події, активно впливати на них, змінювати світ і самого себе на краще.

У країнах Європейського Союзу сформувалося поняття м'яких навичок (soft skills). Навички soft skills - це соціальні, емоційні, комунікативні та організаційні навички, які дозволяють дитині ефективно співпрацювати з іншими людьми, виявляти емпатію, толерантність, відповідальність, самоконтроль, ініціативність, лідерство тощо.

Зазвичай вважають, що дидактика відповідає за інтелектуальний розвиток учня, проте без розумового виховання не можна досягти належного рівня інтелекту дитини, бо дидактика надає особистості практичні інструменти для пізнання світу, але для того, щоб ефективно застосовувати знання, уміння, навички в повсякденному житті, потрібно емоційно пережити новий досвід, рефлексувати свої досягнення та розвивати ціннісні орієнтації, які керують, регулюють діяльність людини в світі.

Розумове виховання - це процес формування та розвитку пізнавальних, творчих, критичних та рефлексивних здібностей дитини, які допомагають їй успішно адаптуватися до мінливого світу, розуміти його закономірності та проблеми, знаходити раціональні рішення та втілювати їх у дію. Метою фор-

мування культури розумової праці є розвиток готовності дитини до реалізації різних видів діяльності в соціумі і біологічному середовищі та формування у неї цілісної картини світу, що постійно осмислюється і збагачується новими інтелектуальними та емоційними відтінками смислів. Отже, саме проблема виховання культури розумової праці молодшого школяра набуває надзвичайної актуальності на сучасному етапі розвитку системи освіти.

Пріоритетним завданням вчителя початкової школи в плані формування культури розумової праці є пропонування якомога більше адекватних алгоритмів виконання різних типів навчальних операцій, розв'язування різних типів навчальних завдань, побудови, проектування й моделювання власних освітніх продуктів – розповідей на задану тему, складання таблиць, схем або інших наочних подань упорядкованих даних; сюди ж відносимо і моделювання та конструювання різноманітних предметів, що виконуються за допомогою розвивальних конструкторів, з паперу, природних матеріалів тощо. Алгоритмізація навчальних дій на початковому етапі шкільної освіти допомагає становленню інтелектуального досвіду дитини, розвитку її розумових здібностей, зміцненню її впевненості у власних навчальних досягненнях і закладання бази для самостійних інтелектуальних практик – вправлення у різних логічних іграх, загадках, пошук нестандартних рішень для розв'язання типових задач, проведення самостійних досліджень, формулювання власних оцінних суджень з приводу явищ довколишнього світу, і в подальших вікових періодах розвитку – становлення логічного й критичного мислення, неупередженості поглядів і здатності протистояти маніпулятивним інформаційним впливам.

Навички soft skills та розумове виховання це дві важливі складові особистісного розвитку дитини, які тісно пов'язані між собою, оскільки вони взаємно доповнюють та підсилюють один одного.

Взаємозв'язок розумового виховання та soft skills полягає в тому, що:

- розумове виховання сприяє розвитку soft skills, оскільки воно навчає дитину аналізувати, оцінювати, рефлексувати, вирішувати проблеми, які виникають у спілкуванні та співробітництві з іншими;

- soft skills сприяють розвитку розумового виховання, оскільки вони допомагають дитині встановлювати довірливі, позитивні, конструктивні відносини з іншими, отримувати та надавати

підтримку, обмінюватися досвідом, ідеями, знаннями;

- розумове виховання та soft skills разом забезпечують дитині гармонійний розвиток як особистості, яка здатна до самореалізації, самовдосконалення, саморегуляції, а також до активної участі в житті суспільства

Для розвитку цих компетентностей у молодших школярів необхідно створити сприятливе освітнє середовище, яке б враховувало індивідуальні особливості, інтереси та потреби дитини, стимулювало її пізнавальну активність, допитливість, творчість, надавало можливості для самовираження, самореалізації, саморегуляції, співучасті, спілкування, співробітництва, взаємодопомоги.

Висновки. Так як сучасне суспільство віддає перевагу фахівцям із так званими «м'якими» навичками, важко переоцінити значення їх формування та розвитку у початковій школі. Для успішної адаптації у житті випускник школи повинен мати навички: гнучко адаптуватися у різних ситуаціях; самостійно й критично мислити; вміти визначати й формулювати проблему (особисту, професійну, суспільну) та знаходити її раціональне вирішення; розуміти, як здобуті знання можуть бути використані в реальному житті; бути здатним генерувати нові ідеї й творчо мислити; вміти працювати з інформацією (збирати факти, аналізувати їх, робити узагальнення, порівнювати з альтернативами, встановлювати закономірності, робити аргументовані висновки); бути комунікабельним і вміти працювати в команді; й мати вміння самостійно працювати над розвитком свого інтелекту, формуванням моральних якостей та культурного рівня. Навички soft skills та розумове виховання є ключовими компонентами особистісного розвитку дитини й взаємодоповнюють та підсилюють одне одного.

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція «Нової української школи». Міністерство освіти і науки України. 2016.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка. Київ : Знання, 2004. 283 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 5: Думки про шкільне виховання 378-392с.
4. Смутьсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія Київ: Нора-друк, 2003, 298 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред.О.В. Овчарук. – Київ. : “К.І.С.”, 2004, 112 с.

*Тимченко А. А.**кандидат педагогічних наук, доцент**Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-1420725-28](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-1420725-28)

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ РАНКОВИХ ЗУСТРІЧЕЙ

*Тymchenko A.A.**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor**V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv*

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS BY MEANS OF MORNING MEETINGS

Анотація.

В статті висвітлено критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності здобувачів початкової освіти засобами ранкових зустрічей: когнітивний, емоційно-мотиваційний, операційно-діяльнісний критерій; визначено рівні (достатній, середній, низький). З'ясовано, що ранкова зустріч розглядається вченими як педагогічна технологія, яка відповідає психолого-педагогічним особливостям молодших школярів та особливостям їх соціального розвитку в сучасних соціокультурних умовах та в умовах нової соціальної ситуації – початку шкільного життя.

Abstract.

The article highlights the criteria, indicators and levels of formation of social competence of primary education students through morning meetings: cognitive, emotional-motivational, operational-activity criterion; levels are defined (sufficient, average, low). It was found that the morning meeting is considered by scientists as a pedagogical technology that corresponds to the psychological and pedagogical features of younger schoolchildren and the features of their social development in modern socio-cultural conditions and in the conditions of a new social situation - the beginning of school life.

Ключові слова: соціальна компетентність, майбутні учителі початкової освіти, ранкові зустрічі, державний стандарт, критерії та показники, здобувачі початкової освіти.

Keywords: social competence, future teachers of primary education, morning meetings, state standard, criteria and indicators, students of primary education.

На сучасному етапі розвитку початкової освіти однією із важливих складових освітнього процесу виступають «загальні компетенції», до складу яких входить і соціальна компетентність.

Концептуальні положення щодо формування основ соціальної компетентності визначені в нормативно-правових документах: Законі України «Про освіту» (2017 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018), Національній доктрині розвитку освіти в Україні, постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи».

Згідно Державного стандарту початкової загальної освіти найважливішим завданням педагогів є формування компетентностей у учнів, зокрема громадянські та соціальні компетентності, що пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до

власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя; [3].

Сформована соціальна компетентність молодших школярів характеризує дитину як відкритую до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажанням пізнати оточуючий світ. Стратегії соціальної поведінки, засвоєні в молодшому шкільному віці, можуть стати фундаментом розвитку повноцінної особистості. Тому необхідною умовою є цілеспрямована допомога у побудові ефективних поведінкових стратегій, а розвиток соціальної компетентності молодших школярів повинен стати одним із найважливіших напрямів роботи в початковій школі.

Напружена ситуація в сучасному українському суспільстві загострює проблему формування соціальної компетентності кожного громадянина і особливо в цьому напрямі важливо здійснювати кроки починаючи з молодшого шкільного віку. Одним із головних завдань Нової української школи як освітньої системи є впровадження нового змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей, необхідних дитині для успішної самореалізації в суспільстві.

Новий зміст освіти реалізується через введення нових форм в освітній процес початкової школи. Ранкова зустріч, побудована на засадах

компетентнісного підходу, якраз і є однією з форм роботи, яка закладає підґрунтя для змін, згуртовує дітей, налаштовує на навчальний день та є віддзеркаленням наших уявлень про дитину та суспільство в майбутньому. Ранкова зустріч – це структурована, запланована зустріч, яка посідає важливе місце в розкладі навчального дня учня. Ранковій зустрічі відводиться особлива роль у системі вітчизняної школи, адже саме вона створює позитивну атмосферу впродовж дня, формує ті цінності й переконання, які необхідні для дитячої спільноти, та генерує світогляд дитини.

Дослідженню проблеми формування соціальної компетентності приділяється належна увага в педагогічній теорії, зокрема таким її аспектам, як: філософія сучасної освіти (В. Андрущенко, Л. Вітгенштайн, Губерський, В. Кремень, В. Огнев'юк); теоретичні та методологічні засади компетентнісного підходу (О. Пометун, Г. Селевко, В. Химинець, А. Хуторський та ін.); фундаментальні ідеї розв'язання проблеми формування компетентності (Н. Бібік, С. Бондар, І. Зимняя, Н. Довмантович, А. Єгоров, зокрема соціальним компетентностям (Н. Бібік, О. Галакова, М. Гончарова-Горянська, Н. Калініна, О. Сподаренко).

Видатні педагоги приділяли багато уваги формуванню соціальної компетентності. Наприклад, В. Сухомлинський широко це питання висвітлював у таких творах, як: «Виховання справжнього громадянина» та «Серце віддаю дітям», де окреслював вимоги до професійної діяльності вчителя з приводу формування соціальної компетентності. Зокрема К. Ушинський у творі «Людина як предмет виховання» та «Про моральний елемент виховання» вказував на важливість аспекту соціалізації дитини: «моральність не є обов'язковим наслідком освіченості і розумового розвитку, адже сімейне і громадське виховання разом із впливом літератури, суспільного життя та інших суспільних сил може мати сильний і вирішальний вплив на формування моральних чеснот у людині» [5, с. 431]. Практика втілювання завдань щодо соціалізації сучасних школярів вимагає від учителя інтеграції традиційних та інноваційних ідей, технологій, методик навчання, що включають в себе різноманітний багаж форм, методів та прийомів роботи.

Серед сучасних українських науковців, які стосувались окресленої проблеми, слід назвати В. Андрущенка та його працю «Сучасна соціальна філософія» [1, с. 431]. Особливої уваги приділено питанню соціалізації та розвитку соціальної компетентності такими науковцями як О. Белінська, О. Бодальов, В. Вашкевич, Н. Голованова, В. Жадько Я. Коломінський, В. Кульчицький, В. Кремень, С. Кримський, І. Курас, А. Лой, В. Литвин, А. Мудрик, В. Піча, Л. Сохань та інші.

На основні аналізу сучасного стану розробки проблеми (Н. Бібік, О. Ващенко, В. Ірхін, Я. Кодлюк, О. Савченко та ін.), також у Державному стандарті початкової загальної освіти одним з результатів навчання визначено «за-своєння учнями відповідно до вікових особливостей різних видів соці-

ального досвіду, системи цінностей суспільства, морально-правових норм, традицій» [3]. В Концепції Нової української школи соціальна компетентність висвітлюється як уміння співпрацювати заради певного результату, досягати комп-ромісів, розв'язувати конфлікти. Також у структурі соціальної компетентності виділяють здатності, які повинні бути сформовані в дитини: ініціативність, вирішення проблем, прийняття рішень, співпраця в команді [4, с. 11–12].

Аналіз наукових джерел дозволив виділити ключові смислові одиниці, які визначають зміст поняття «соціальна компетентність»: рівень (або результат) соціалізації особистості; інтегрована здатність, сукупність знань, умінь та якостей особистості; набутий індивідуальний досвід; здатність до діяльності, до вирішення завдань, готовність до дії.

На основі узагальнення ключових смислових одиниць ми розглядаємо соціальну компетентність як *інтегративну здатність особистості, яка формується в результаті соціалізації і навчання, та є системою, що включає в себе мотиви, цінності, соціальний досвід, здібності, знання та навички особистості, цілісність яких забезпечує ефективність взаємодії з іншими людьми, самостійність пошуку конструктивних рішень проблем у практичних життєвих ситуаціях, можливість швидкої адаптації до нових умов життя і самореалізації*.

Соціальна компетентність має інтегративний та системний характер. Вона поєднує у собі інші компетентності та має свою внутрішню будову. У внутрішній структурі соціальної компетентності І. Зимняя виділяє: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смисловий компоненти емоційно-вольову саморегуляцію.

Показниками соціальної компетентності для учнів 1–2 класів є засвоєння соціальних знань, формування позитивних соціальних емоцій, розвиток соціально значимих навичок щодо соціальної ролі школяра, значимих дорослих, однолітків, малої батьківщини, нових медіа та ігрової діяльності; для учнів 3–4 класів – розширення соціальних знань, формування соціальних цінностей, розвиток соціально значимих навичок, розвиток навичок аналізу та самоаналізу щодо соціальної ролі школяра, взаємодії з дорослими, однолітками, щодо батьківщини, інформаційних джерел, дозвілля.

Необхідною передумовою визначення ефективності процесу формування соціальної компетентності здобувачів початкової освіти є окреслення й обґрунтування критеріїв і показників рівнів сформованості досліджуваної якості.

О. Сидорова вказує що до соціальної компетентності входять такі компоненти: пізнавальний, регулятивний, особистісний і комунікативний. Пізнавальний компонент пов'язаний з умінням школяра розуміти настрій свого партнера за вербальними і невербальними ознаками, знати правила роботи в групі; сформувати регулятивний компонент означає навчити дитину проявляти доброту, увагу, шанобливе ставлення до свого партнера, проявляти інтерес до соціального життя; особистісний компонент передбачає сформованість елементів

самопізнання дитини; вміння дитини не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях, вміння підтримати розмову і спілкуватися на прості побутові теми сприяє формуванню комунікативного компонента.

О. Баранова та Н. Арсентьева виділяють компоненти соціальної компетентності і їх змістовне наповнення в молодших школярів, які навчаються в умовах інклюзивного освітнього простору: 1) афективно-ціннісний: емоційне ставлення до оточення; мотиви спілкування з ними; ставлення до себе, прийняття себе і оточення з їх особливостями; усвідомлення своєї унікальності, неповторності; ставлення до етичних норм, правил поведінки і взаємин між людьми різного віку, статі, релігійної приналежності, економікосоціального статусу та ін.; 2) когнітивний: уявлення про соціальні ролі (учитель, учень, товариш); уявлення про свою сутність, своє здоров'я, про можливості свого тіла; усвідомлення своєї приналежності суспільству, колективу як повноцінної, самостійної, неповторної особистості; розуміння емоцій, настрою власного та інших людей за вербальними і невербальними ознаками; розуміння своїх бажань та інших людей; знання етичних норм поведінки; розуміння наслідків своїх вчинків та інших людей; знання можливих способів виходу з конфліктної ситуації, варіантів поведінки для досягнення бажаної мети; 3) дієво-практичний включає дві складові: а) комунікативно-мовну; б) поведінковорефлексивну; 4) особистісний: толерантність, емпатія, впевненість, соціальна відповідальність за свою поведінку; позитивна установка на саморозвиток; адекватна самооцінка; націленість на успіх. Деякі дослідники вважають, що важливою ознакою сформованості соціальної компетентності молодших школярів є здатність до неперервного здобуття особистісного досвіду про соціальну поведінку через створення й аналіз різних життєвих ситуацій як у реальному, так і у віртуальному житті. Сформована соціальна компетентність молодших школярів характеризує дитину як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати навколишній світ.

Згідно з даними наукових і довідникових джерел, критерій (із грецької – *criteron*) – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило; принцип, який визначає спосіб визнання чогось з позиції присутності, відсутності чи ступеня наявності певних характеристик, якостей; мірило чогось; ознака, покладена в основу класифікації будь-чого, чи на базі якої здійснюється оцінка певного предмета, явища; мірило для оцінки, судження.

Отже, критерії слугують відповідними індикаторами, на підставі яких проводиться оцінка динаміки і результативності експериментальних досліджень. Критерій розглядаємо як ознаку, на основі якої проводиться оцінка рівня сформованості певного компонента соціальної компетентності молодших школярів.

Поняття «критерій» взаємопов'язане з поняттям «показники», оскільки критерій уточнюється сукупністю показників, що дозволяють визначити рівні сформованості якості, яка досліджується. За

тлумаченням, поданим у довідниках, показник – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь; доступна для спостереження і виміру характеристика досліджуваного об'єкта [2, с. 217]. Розрізняють якісні показники, які фіксують наявність чи відсутність певної властивості, та кількісні показники, за якими визначають міру вираженості, розвитку властивості [2, с. 218].

Критерії та показники в дослідженні є інструментом, за допомогою якого забезпечується можливість перевірки теоретичних положень. Зазначимо, що якісні показники дають змогу отримати суб'єктивну характеристику явища, що досліджується, а через кількісні показники – отримати його об'єктивну характеристику, ґрунтуючись на можливості виміряти досліджуване явище. Тому для достовірності дослідження варто застосовувати як якісні, так і кількісні показники.

Таким чином, критерії сформованості соціальної компетентності молодших школярів розглядаємо як систему ознак, на підставі яких відбувається оцінка, визначення, класифікація й обґрунтування отриманих результатів.

Отже, аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень дав можливість зробити узагальнення щодо структури соціальної компетентності молодших школярів та ознак її прояву, а саме, що соціальна компетентність включає три найважливіші аспекти: *інформаційний, ціннісний, поведінковий*. Інформаційні складові соціальної компетентності розвиваються шляхом організації самоосвітньої діяльності школярів та створення умов для їх саморозвитку.

Безумовно, основою соціальної компетентності є ціннісний аспект. Формування соціальної компетентності особистості відбувається в процесі соціально значимої діяльності. Тільки через діяльність в колективі кожний його член входить у суспільство. І такими первинними колективами для дитини стає родина, школа, позашкільний заклад. Результатом активної групової і колективної освітньої діяльності особистості школяра та спілкування є сформованість у неї соціальної компетентності. До того ж активна участь дитини в навчальній діяльності є однією з першооснов формування й інших її ключових компетенцій: навчальних, технологічних, мотиваційних та ін.

З огляду на узагальнення, під *соціальною компетентністю здобувачів початкової освіти* розуміємо компонентне утворення в структурі його ключових компетентностей, що відображає різні комбінації цінностей, знань, умінь, здатностей та особистісних якостей, що забезпечують активність дитини в суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з соціокультурною дійсністю та на основі неї формування інтеріоризованого особистістю соціального досвіду.

На основі вище поданої інформації було виділено критерії соціальної компетентності:

Когнітивний критерій. У молодшого школяра сформовані знання: про загальні норми моралі та правила поведінки в родині, колективі, суспільстві та способи їх дотримання; про свої права й обов'язки, сутність соціальних ролей; про способи взаємодії (вербальні і невербальні; безпосередні, дистанційні, віртуальні) та їх ефективність.

Емоційно-мотиваційний критерій. Учень молодшого шкільного віку має сформоване бажання, інтерес і позитивні установки до взаємодії та дружби з однолітками; має сформовані мотиви освітньої діяльності та спілкування, здатність до самооцінки; аналізувати свій емоційний стан та інших людей, контролювати емоції відповідно до здійсненого аналізу.

Операційно-діяльнісний критерій. У молодшого школяра сформовані вміння та навички, що забезпечують його здатність приймати загальні норми моралі і правила поведінки в родині, колективі, суспільстві, дотримуватися їх, установлювати й підтримувати стосунки з різними соціальними групами й окремими людьми, особливо однолітками, бути активним у дружбі, спілкуванні та навчанні; співчутливим, толерантним у взаємодії з оточенням; рахуватися з бажаннями та інтересами інших людей, установлювати власну позицію; самостійно приймати деякі рішення, брати на себе відповідальність за їх прийняття; брати участь у колективних формах діяльності (ігровій, освітній, трудовій, спортивній тощо).

Якість сформованості даних ознак компонентів, на нашу думку, може свідчити про певний рівень соціальної компетентності учнів. У наукових джерелах подано визначення та характеристики сформованості соціальної компетентності молодших школярів відповідно до визначених нами показників і критеріїв.

Представлена комбінація цінностей, знань, умінь та здатностей, що забезпечують активність дитини в суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з соціальними інститутами, є змінною та залежить від вікових, індивідуальних особливостей учнів і оточуючого середовища, тому може видозмінюватись та доповнюватись.

Їх якісну характеристику визначено відповідно до встановлених ознак прояву компонентів соціальної компетентності молодших школярів та рівнів їх реалізації:

Достатній рівень – ознака постійно реалізується учнем з усвідомленням, повнотою й чіткістю виконання: характеризується широкими і стійкими соціальними знаннями про об'єкти соціальної дійсності у формі понять; широкими і стійкими соціальними інтересами, наявністю зовнішньої і внутрішньої мотивації до спілкування; здатністю до самооцінки поведінки, коригування власних дій; визнає цінність взаємодії з іншими людьми; знайомий з правилами і нормами поведінки в різних ситуаціях спілкування з дорослими і однолітками; вільно володіє засобами вербального і невербального спілкування; може пояснити значення понять: настроїв, почуття, співпереживання; самостійно знаходить адекватний спосіб поведінки в конфліктах з дорослими і однолітками; часто проявляє ініціативу в спілкуванні з дорослими і однолітками; емоційні прояви, адекватні ситуаціям; адекватно сприймає і оцінює якості партнерів по спілкуванню, свої вчинки і дії; здійснює дії, що відповідають загальноприйнятим соціальним нормам; самостійно і впевнено веде себе в нових ситуаціях.

Середній рівень – ознака реалізується, проте

ситуативно і за присутності або під контролем дорослих, а саме: володіє недостатньо широкими і конкретними знаннями про наявні об'єкти соціальної дійсності; проявляє ситуативний інтерес до соціально значущої діяльності; володіє недостатньою здатністю до самооцінки поведінки, коригування власних дій; розуміє важливість спілкування з іншими людьми, мотивом вступу в спілкування є бажання самореалізуватися; знайомий з правилами і нормами поведінки в типових ситуаціях спілкування з однолітками й дорослими; має уявлення про такі засоби, як мова, жести; може пояснити значення понять: настроїв, співпереживання; може самостійно знайти спосіб поведінки в конфліктах з однолітками; розуміє значення найбільш поширених жестів і використовує їх в спілкуванні; вільно передає свій задум за допомогою слів; проявляє ініціативу у спілкуванні тільки з добре знайомими людьми; виявляє складності у прояві емоцій; адекватно оцінює тільки деякі власні якості особистості; може адекватно сприймати та оцінювати тільки вчинки і дії добре знайомих людей; здійснює дії, які не повною мірою відповідають загальноприйнятим соціальним нормам.

Низький рівень – ознака не реалізується або реалізується формально чи неправильно, а саме: володіє неточними, обмеженими знаннями про об'єкти соціальної дійсності або такі знання повністю відсутні; проявляє слабкий інтерес до соціально значущої діяльності або такий інтерес зовсім відсутній; стриманий у прояві емоцій; відсутність здатності до самооцінки поведінки; має фрагментарні уявлення про норми і правила поведінки в соціумі; із ускладненнями пояснює значення понять: настроїв, почуття, співпереживання; проявляє неадекватні емоційні почуття; потрапляючи у конфлікт, не може самостійно його подолати; здатен на дії, що не відповідають загальноприйнятим соціальним нормам; відсутня впевненість та самостійність у поведінці в незнайомих ситуаціях.

Вивчення проблеми формування соціальної компетентності здобувачів початкової освіти передбачає проведення констатувального етапу експерименту та виявлення за допомогою визначених критеріїв та рівнів сформованості соціальної компетентності здобувачів початкової освіти.

Список літератури:

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. Київ: Видавництво «Генеза», 1996. 390 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусела. Ірпінь: ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
3. Державний стандарт початкової освіти затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303>
4. Концепція Нової української школи URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ: Радянська школа, 1977. 670 с.

*Тимченко А. А.**кандидат педагогічних наук, доцент**Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-29-33](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-29-33)

АВТОРСЬКА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР

*Тymchenko A.A.**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor**V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv*

AUTHOR'S METHOD OF FORMING CREATIVE SKILLS OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS USING COMPUTER GAMES

Анотація.

В статті представлено авторську методику використання комп'ютерних ігор, які позитивно впливають на всі компоненти системи навчання: мету, зміст, методи та організаційні форми навчання, що дозволяє вирішувати складні і актуальні завдання для розвитку інтелектуального, творчого потенціалу, аналітичного мислення та самостійності в молодших школярів. Структура програми розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами комп'ютерних ігор побудована на основі критеріїв творчих здібностей та враховувала вікові особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів (рівневі, гендерні).

Abstract.

The article presents the author's method of using computer games, which have a positive effect on all components of the education system: the goal, content, methods and organizational forms of education, which allows solving complex and urgent tasks for the development of intellectual, creative potential, analytical thinking and independence in younger students schoolchildren. The structure of the program for the development of creative abilities of junior high school students by means of computer games is built on the basis of the criteria of creative abilities and took into account the age-specific features of the development of creative abilities of junior high school students (level, gender).

Ключові слова: комп'ютерні ігри, творчі здібності, здобувачі початкової освіти, інформаційно-цифрова компетентність учнів.

Keywords: computer games, creativity, students of primary education, information and digital competence of students.

Проблема творчих здібностей є однією із важливих і суперечливих проблем у психолого-педагогічних дослідженнях. Вітчизняними дослідниками вивчалися різні аспекти проблеми творчих здібностей: їх природа, компоненти, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування [5; 6].

Концепцією Нової української школи та Законом України «Про освіту» одним із важливих завдань визначено формування творчої, активної, мислячої особистості. У Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» [4], Державному стандарті початкової освіти [2] підкреслюється, що творчий розвиток є необхідною умовою життєдіяльності людини та пріоритетним напрямом формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

У Концепції «Нова українська школа» [4] зазначено, що головною метою початкової освіти є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу та індивідуальних здібностей особистості, які забезпечать їй досягнення життєвого успіху. Тому зараз все більше уваги приділяється питанням формування творчої особистості молодшого школяра, де одним з головних завдань виступає розвиток її творчих здібностей.

Значний внесок у дослідження проблеми розвитку творчих здібностей особистості зробили українські вчені В. Клименко, Є. Лузік, О. Потебня, В. Роменець, Л. Шелестова та ін., та зарубіжні Г. Алдер, Дж. Гілфорд, К. Поппер, К. Роджерс, П. Торренс та ін.) педагоги і психологи.

В умовах НУШ постають нові завдання, нові вимоги, відбувається оновлення методів і форм організації освітнього процесу. Комп'ютерне навчання можна вважати новою освітньою галуззю, і для НУШ це є дуже актуальним та перспективним, бо саме тут виховуються майбутні професіонали, що працюватимуть в інформаційному суспільстві.

Програма розвитку творчих здібностей засобами комп'ютерних ігор розрахована для роботи з молодшими школярами, включає 48 занять (20 комп'ютерних гри), які проводяться двічі на тиждень. Тривалість гри у комп'ютерні ігри – 15 хвилин. Для ефективного та психологічно зрівноваженого виходу з гри допускаються додатково п'ять хвилин, дітям, які не встигли завершити рівень.

Програма розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами комп'ютерних ігор спрямована на розвиток творчих здібностей за такими критеріями: *когнітивний* (розуміти сутність завдання,

аналізувати та узагальнити вирішення; здатність до легкого засвоєння нового матеріалу, здатність до швидкого та вільного переключення думок); *творчої оригінальності* (здатність придумувати нові ідеї та вносити щось нове у відоме завдання; відхід від зразків та здатність виходити за рамки заданої іншими ситуації; самостійний вибір виду діяльності, матеріалів, вміння створювати новий продукт); *творчої продуктивності* (володіння навичками роботи з інформаційно-комп'ютерними технологіями; здатність до самостійного створення сюжетів, ролей, зображень; здатність реконструювати елементи в нових комбінаціях).

Структура програми розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами засобами комп'ютерних ігор побудована на основі критеріїв творчих здібностей та враховувала вікові особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів (рівневі, гендерні).

На розвиток когнітивного показника проводились комп'ютерні ігри – *циклічні [arcade]*, що мали на меті навчити дитину у разі прийняття рішення враховувати різноманітні сюжетні обставини, мати постійний інтерес до розвитку та ускладнення гри сюжетною лінією, асоціювати з попередньо пройденими рівнями для проходження наступних, включатися гнучко у варіації вирішення представлених у ході сюжету гри проблем.

Для розвитку творчої оригінальності – проводились *логічні [logic]*, що мали на меті навчити молодших школярів у разі прийняття рішення розв'язувати нові незнайомі завдання, винаходити нові варіанти вирішення проблемної ситуації, здійснювати самостійний вибір виду діяльності.

Для розвитку творчої продуктивності – *пригодницькі [adventure]*, що мали на меті навчити дитину швидко переходити від одного способу розв'язування поставленого завдання до іншого у разі прийняття рішення розв'язувати нові незнайомі завдання, уважність, швидкості реакцій, відбору характерних ознак, предметів, життєвих явищ, відображення їх у комп'ютерній грі;

Організація та проведення розвивальної програми:

Ознайомлення батьків з розвивальною програмою з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій;

Кількість учасників заняття (10 – 15 дітей), вік – від 8 до 9 років;

Часова тривалість гри у комп'ютерні ігри – 15 хвилин;

Регулярність проведення розвивальних занять – 2 заняття на тиждень протягом шести місяців;

Загальна кількість розвивальних занять – 48;

Ознайомлення дітей з правилами роботи;

Технічне забезпечення: комп'ютерні ігри, комп'ютери, ноутбук (власний або той, що надасть заклад освіти), проєктор.

План залучення інформаційно-комп'ютерних технологій, за допомогою комп'ютерних ігор у розвивальну програму відповідно до критеріїв творчих здібностей.

Загальна структура розвивальних занять для розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами комп'ютерних ігор: ритуал вітання; пояснення суті гри (змісту). Вступне слово з пригадуванням попереднього заняття; гра, релаксація, ритуал прощання [3].

Відповідно до проведення розвивальних занять було виокремлено такі комп'ютерні ігри: *за метою гри:* розвиток когнітивної складової; розвиток творчої оригінальності; розвиток творчої продуктивності; *за жанром гри:* циклічна; логічна; пригодницька.

Блок 1. Ігри, спрямовані на розвиток творчої легкості (циклічні [arcade])

Гра Пригоди Соніка 2 / Sonic Adventure 2

Завдання гри: активізувати у дітей вміння легко оцінювати ситуацію, в яку їх ставить ігровий рівень, навчити приймати рішення, враховуючи різноманітні сюжетні обставини; активізувати вміння асоціювання пройденого шляху з винагородою; навчити використовувати навички попереднього досвіду.

Опис змісту: Пригоди Соніка 2 – це гра жанру циклічна. За сюжетною лінією на рівнях потрібно збирати кільця для захисту героя від загибелі і отримання додаткових життів. Крім того, можна знайти спеціальні капсули з різними бонусами, які дають додаткові можливості персонажу, наприклад, енергетичний щит, який притягує кільця і захищає від електричних атак. Персонаж гравця повинен дійти до кінця певної локації, або зібрати предмети.

Ускладнення або варіант: у змісті ускладнення передбачено, урахування більш складних факторів дії головного персонажа, що зумовлює необхідність прийняття дітьми нових рішень.

Контрольні запитання для розвитку когнітивних складових:

Який звір Сонік? (на розвиток здатності до всебічного розгляду предмета); Щоб пройти рівень, що треба робити Соніку? (на розвиток здатності до урахування у разі прийняття рішень різних факторів); Коли Сонік збирає необхідну кількість монеток та оминає всі перешкоди, що відбувається? (на розвиток швидкого перемикання думок); Чи змінюється кількість та варіативність перешкод на шляху Соніка з кожним новим рівнем? (на розвиток здатності до швидкого та легкого перемикання думок); Які перешкоди ви зустріли на шляху Соніка та як оминули? (на розвиток здатності до легкого засвоєння нового матеріалу).

Яка перешкода на шляху Соніка була для вас найважчою та найцікавішою та як ви її оминули? (на розвиток здатності до легкого вирішення проблемних завдань).

Гра Реймен / Rayman Origins Origins

Завдання гри: активізувати вміння розуміти сутність проблеми; активізувати вміння урахувати у разі прийняття рішень різноманітні фактори; додатково розвивати у дітей увагу, здатність працювати у ритмі, що заданий особливостями гри, дрібну моторику рук.

Опис змісту: Реймен – це гра жанру циклічна. За сюжетною лінією дія гри відбувається у так званому “перехресті мрій” і їхніх країнах-світах. Андре - лідер Злумов, є Лумом (маленькі створіння схожі на світлячків), які вирости злими і невихованими. Одного разу вночі він перетворює Червоних (добрих) Лумов у Злумів, створивши з них свою армію і Реймену доведеться проти всі перешкоди на своєму шляху та побороти противників щоб врятувати добрих Лумів. На допомогу у подоланні перешкод в грі введені деякі елементи, а саме банки, які здатні надавати Реймену нові здібності на деякий час.

Ускладнення або варіант: у змісті передбачено ускладнення та варіативність дій головного персонажу, що зумовлює прийняття дітьми нових рішень.

Контрольні запитання для розвитку творчої легкості:

На якого звіра схожий Реймен? (на розвиток здатності до всебічного розгляду предмета);

Що необхідно зробити Реймену та які використати навички для успішного проходження рівня? (на розвиток здатності до урахування у разі прийняття рішень різних факторів);

Зустрічаючи на своєму шляху перешкоду, наприклад урвище, які навички повинен застосувати Реймен, щоб його оминати? (на розвиток розуміння сутності проблеми);

Рухаючись далі у рівні, чи помітили ви що усі завдання Реймена однакові, чи вони різні? (на розвиток здатності до швидкого та легкого перемикавання думок);

Скільки Лумів зустрілося вам на шляху? Скільки вдалось зібрати? Скільки Зулумів ви зустріли під час гри? (на розвиток уваги);

Рухаючись уперед, Реймен зустрічається лише з одним типом перешкод, чи різними? А якщо різними, то якими? Назвіть. Чи однакові дії необхідні Реймену, аби оминати ці перешкоди? (на розвиток здатності працювати у ритмі, що заданий особливостями гри).

Блок 2. Ігри, спрямовані на розвиток творчої оригінальності (логічні [logic])

Гра Токі Торі 2 / Toki Tori 2

Завдання гри: активізувати у дітей навички продукування ситуацій, навчити їх нестандартному мисленню у вирішенні поставлених грою завдань, всебічного розгляду проблеми для подальшого її розв’язання, самостійного вибору варіанта вирішення завдання.

Опис змісту: Токі Торі 2 – це гра-головоломка. У процесі гри Токі Торі 2 пташка Токі Торі має дві навички за допомогою яких вона може досягати поставлену грою мету. Так, першою навичкою у Токі Торі є – Свисток, який, як правило, змушує істот рухатися ближче, а також щоб Токі Торі виконувала різні дії. Інша навичка Токі Торі – штовхання. Ця навичка допомагає Токі Торі відштовхувати від себе різні предмети, як істот так і елементи навколишнього середовища.

Ускладнення або варіант: у змісті ускладнення передбачено лінійність дій головного персонажу, що зумовлює прийняття дітьми нових рішень.

Контрольні запитання для розвитку творчої оригінальності:

На якого звіра схожий Токі Торі? (на розвиток здатності до всебічного розгляду предмету);

Якого кольору ця істота? Що ще ви знаєте такого кольору із овочів та фруктів? (на розвиток нестандартного мислення);

Чи може Токі Торі оминати перешкоду не здійснивши жодних навичок? Чому? (на розвиток навичок продукування ситуацій);

Які створіння зустрічає на своєму шляху Токі Торі? (на розвиток всебічного розгляду проблеми та її подальшого розв’язку);

Чому велика пташка підхопила Токі Торі? Куди вона його понесла? (на розвиток всебічного розгляду проблеми та її подальшого розв’язку);

Що збирає Токі Торі? Скільки ви назбирали цих елементів за сьогодні? (на розвиток самостійного вибору варіанта вирішення завдання).

Гра Tetpic / Tetris Ultimate

Завдання гри: навчити дитину висувати нові ідеї, вмінню досягати результатів завдяки ігровому азарту, нешаблонність у діях, відхід від зразків.

Опис змісту: Тетріс – це гра жанру логічна. Головною ідеєю цієї гри є побудова повних рядів. Головною відмінністю Тетрісу від звичайного (класичного) тетрісу є те, що дитина буде змагатися з комп’ютером, або з іншою дитиною. Ця гра розрахована як на одного гравця так і на декількох. На відміну від лінії, яку треба побудувати в тетрісі, у цьому будуються ланцюжки довільної форми. Головна задача скласти ланцюжки з 4 та більше елементів. Також гравцеві слід враховувати такий фактор, як сміття, яке буде падати при неправильній розстановці елементів.

Ускладнення або варіант: у змісті ускладнення передбачено, ускладнення та варіативність дій головного персонажу, що зумовлює прийняття дітьми нових рішень.

Контрольні запитання для розвитку творчої оригінальності:

На що схожі елементи? (на розвиток креативного бачення);

Чи буде впливати колір деталі на рядок у Тетрісі? (на розвиток креативного бачення);

Які кольори ви запам’ятали під час гри? (на розвиток висувати нові ідеї);

Які фрукти та овочі ви знаєте такого кольору (із запропонованих дітьми)? (на розвиток висувати нові ідеї);

Яка найменша кількість елементів у ланцюжку? (на розвиток вміння досягати результатів завдяки ігровому азарту);

Що ви ще знаєте прямокутної форми із повсякденного життя? (на розвиток креативного бачення).

Гра Пазли 2.0: Тварини / Puzzle 2.0: Animals

Завдання гри: основною метою введення у програму гри такого формату було навчити дітей самостійного прийняття рішення та впевненості у власних силах.

Опис змісту: Пазли – це проста і захоплююча гра, яку люблять мільйони дітей і дорослих у всьому світі. Відмінний спосіб не тільки відпочити від роботи і навчання, а й потренувати пам'ять, розвинути просторове сприйняття і вміння концентрувати увагу. Зручний інтерфейс програми дозволяє гравцеві задавати рівень складності гри, “порівнявши” картинку на потрібну кількість елементів (від 4 до декількох тисяч), налаштувати зображення за допомогою вбудованого редактора, зберігати незібраний пазл в галереї і робити багато чого іншого. У цій грі пропонується понад 130 фотографій домашніх улюбленців і різноманітних диких тварин.

Ускладнення або варіант: у змісті ускладнення передбачено поступове збільшення деталей, а також зміна їх форми на вибір дітей. Головною вимогою до цієї гри є не повторюваність та збільшення кількості деталей. Під час ігор такого типу головною умовою є спостереження за діями та вчинками дітей. Питання для релаксації та контрольні не передбачені.

Блок 3. Ігри спрямовані на розвиток творчої гнучкості (пригодницькі [adventure])

Гра П'ятачок: Велика космічна пригода

Завдання гри: навчити дітей елементарним знанням астрономії, вміння вільно переходити від одного способу розв'язання поставленого завдання до іншого, самостійний вибір розв'язання поставленого завдання.

Опис змісту: У сюжеті гри учень П'ятачок, мріє про дружбу з однокласницею Хрюнею, яка є відмінницею і дуже поважає розумних поросят. За порадою Підручника П'ятачок відправляється в складну космічну подорож і врешті-решт отримує гарний диплом з астрономії, який повинен зіграти в очах Хрюні роль тієї самої зірки. По дорозі він відвідує Місяць, орбітальну станцію, розмовляє з Великою Ведмедицею, Сонцем і іншими мешканцями Космосу. Наприклад, з зелененьким і дуже цікавим інопланетянином.

Ускладнення або варіант: у змісті ускладнення передбачено варіативність запитань покладених в основну ідею гри, вирішення поставлених логічних завдань та проходження невеликих за часом рівнів.

Контрольні запитання для розвитку творчої гнучкості:

Яке зображення ви собі обрали? Чому? А якщо б це були ви, що б ви вміли робити? (на розвиток вміння вільного переходу від одного способу розв'язання поставленого завдання до іншого);

Як ви думаєте, що є космічним сміттям? Як він туди потрапляє? (на розвиток самостійного вибору розв'язання поставленого завдання);

Як називається робот, якого зустрів П'ятачок на Луні? Для чого, як ви думаєте, вони там потрі-

бні? (на розвиток вміння вільного переходу від одного способу розв'язання поставленого завдання до іншого);

Як називається космічний камінь, який оминав П'ятачок на своєму космічному кораблі? (на розвиток самостійного вибору розв'язання поставленого завдання);

Чому вогонь горів різними кольорами? (на розвиток уміння вільного переходу від одного способу розв'язання поставленого завдання до іншого);

Чи бувають метеоритні дощі? (на розвиток самостійного вибору розв'язання поставленого завдання).

Гра Нескінченний Дісней / Disney Infinity

Завдання гри: навчити дитину вільному перемиканню думок, вмінню аналізувати поставлені та запрограмовані комп'ютерною грою ситуації та перешкоди, отримувати задоволення від виконання завдань, самостійного вибору розв'язання поставленого завдання, здатність переносити способи дій з одного рівня гри на інший.

Опис змісту: Гра нагадує LEGO-ігри та проходить в шести різних світах, де метою гравців є перемога над ворогами або збір бонусів або монет. Однією з особливостей є те, що вороги активно намагаються перешкоджати гравцеві шляхом створення пасток або приховування важливих елементів. Головною особливістю гри є здатність гравців надягати костюми 45 (можливо, що більше) персонажів з класичних і сучасних мультфільмів Дісней. Кожен світ складається з трьох зон, які, в свою чергу, діляться на три рівні. Таким чином, щоб пройти один світ Disney, гравцеві необхідно подолати дев'ять рівнів.

Контрольні запитання для розвитку творчої гнучкості:

Перше завдання: зібрати пушку? Що треба робити, аби доставити дуло до коліс? (на розвиток аналізувати поставлені та запрограмовані комп'ютерною грою ситуації та перешкоди);

Друге завдання: побудувати міст. Що треба зробити, аби побудувати міст? Скільки разів необхідно вистрілити, аби розвернути? (на розвиток аналізувати поставлені та запрограмовані комп'ютерною грою ситуації та перешкоди);

Третє завдання: перейти міст. Як герой може перейти міст, якщо він не суцільний? (на розвиток вільному перемиканню думок);

Для чого нам ключ? (на розвиток здатності переносити способи дій з одного рівня на інший);

П'яте завдання: Що треба зробити, аби звільнити пушку з рибацьких сітей? (на розвиток здатності перенесення способи дій з одного рівня на інший);

Які задачі ви ще вирішували, аби дістатися завершення рівня? (на розвиток самостійного вибору розв'язання поставленого завдання).

Гра Вогонь / Fire

Завдання гри: навчити дитину акцентувати увагу на малопомітних підказках, які задаються ігровим простором, вмінні вільно переходити від одного способу розв'язання поставленого завдання до

іншого, здатності переносити способи дій з одного рівня на інший.

Опис змісту: Героєм цієї історії став трохи дикий, але милий неандерталець Унгх, який примудрився заснути під час свого першого нічного чергування. Поки він дрімав, вогонь в селі погас. Катастрофа! Прокинулися одноплемінники дуже розсердилися і вигнали Унгха з села. Допоможіть недбайливому неандертальцю знайти вогонь в цьому величезному світі Кам'яного віку. Якщо доведеться, Унгх залізе в живіт динозавру, стрибне в жерло вулкана або відправиться подорожувати в часі. Він готовий піти на все, щоб добути вогонь!

Контрольні запитання для розвитку творчої гнучкості:

Питання після 5 хвилин гри: Опинаячись за межами селища, головному герою необхідно дістатися яблука, яке висить на дереві та охороняється змією. Як ви вирішили цю задачу? (Той, хто не зміг вирішити це завдання, проходить. Діти, які пройшли цей рівень можуть їм допомогти) (на розвиток акцентування уваги на малопомітних підказках, які задаються ігровим простором);

Порахуйте світлячків? Скільки ви їх бачите? А що ще ви бачите? Розкажіть (на розвиток акцентування уваги на малопомітних підказках, які задаються ігровим простором);

Перша частина заняття: як ви здогадуєтесь, що цей предмет можна використати, а усі інші просто малюнок? (на розвиток акцентування уваги на малопомітних підказках, які задаються ігровим простором);

Друга частина: у якій послідовності необхідно виставити рухомі плити, аби дістатися світлячка? (на розвиток здатності переносити способи дій з одного рівня на інший);

Перша частина: що треба зробити, аби динозавр зміг видмухнути світлячка? (на розвиток здатності переносити способи дій з одного рівня на інший);

Скільки світлячків ми вже зібрали? А що ще ми зібрали? Які предмети? Назвіть (на розвиток акцентування уваги на малопомітних підказках, які задаються ігровим простором).

Отже, комп'ютерні ігри є ефективним засобом розвитку творчих здібностей молодших школярів. Ми вважаємо, що саме комп'ютерні ігри сприяють інтенсифікації освітнього процесу в початковій школі, розвитку творчих здібностей молодших школярів, підвищенню їх мотивації учіння, формуванню в учнів умінь і навички оперувати і керувати інформацією, швидко приймати рішення, застосовувати набуті знання на практиці.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусела. Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.

2. Державний стандарт початкової освіти затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL:<http://dano.dp.ua/attachments/article/303>

3. Кивлюк О. Можливості використання комп'ютерних ігор у навчально-виховному процесі початкової школи / О.Кивлюк // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. 2007. № 6. С. 98 – 103.

4. Концепція Нової української школи URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

5. Кульчицька О. І. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей / О. І. Кульчицька, Л. Г. Чорна. // Обдарована дитина. – 2003. – №4. – С. 13–28.

6. Чиженко Т. В. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів. Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної веб-конференції 15-16 травня 2013 р. м. Херсон / за заг. ред. В.В. Кузьменка. Херсон : Освіта, 2013. С. 265–270.

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 631.526.3:633.11

Дутова Г. А.,

кандидат сільськогосподарських наук
науковий співробітник відділу кваліфікаційної експертизи
Українського інституту експертизи сортів рослин
<https://orcid.org/0000-0002-7987-5840>

Смульська І. В.

завідувач сектору зернових, зернобобових і
круп'яних культур відділу кваліфікаційної експертизи
Українського інституту експертизи сортів рослин
<https://orcid.org/0000-0001-9675-0620>

DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-34-38**ПРОДУКТИВНІСТЬ ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ОЗИМОЇ (*TRITICUM DURUM DESF.*) ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА УМОВ ВИРОЩУВАННЯ****Dutova G. A.,**

candidate of Agricultural Sciences
research associate of the qualification expertise Department
Ukrainian Institute of plant variety expertise
<https://orcid.org/0000-0002-7987-5840>

Smulskaya I. V.

head of the grain, leguminous and grain sector
cereal crops of the Department of qualification expertise
The Ukrainian Institute of plant variety expertise
<https://orcid.org/0000-0001-9675-0620>

PRODUCTIVITY OF WINTER DURUM WHEAT (*TRITICUM DURUM DESF.*) DEPENDING ON THE VARIETAL CHARACTERISTICS AND GROWING CONDITIONS**Анотація.**

Наведено результати аналізу нових сортів (*Triticum durum desf.*) української селекції за вмістом білка, масою 1000 насінин та врожайністю. Досліджено закономірності зміни цих показників залежно від умов навколишнього середовища. Виділено сорти з високими показниками адаптивності перспективні для селекційного та практичного використання.

Abstract.

The results of the analysis of new varieties (*Triticum durum desf.*) of Ukrainian selection for protein content, weight of 1000 seeds and yield are presented. The patterns of changes in these indicators depending on environmental conditions were studied. Selected varieties with high adaptability indicators are promising for selection and practical use.

Ключові слова: пшениця тверда озима, експертиза сортів, фенотипова стабільність, ґрунтово-кліматичні зони, урожайність, якість продукції.

Keywords: hard winter wheat, examination of varieties, phenotypic stability, soil and climatic zones, productivity, product quality.

Завдяки досягненням генетиків-селекціонерів генетичний потенціал урожайності сортів нових поколінь істотно підвищується. Вибір кращих сортів для господарств різних ґрунтово-кліматичних зон, підзон і мікрозон з нестійкими погодними умовами має визначальне значення для збільшення урожайності та поліпшення якості продукції. Вивчення агроecологічної пластичності та стабільності, за якими оцінюють потенціал адаптивності нових сортів пшениці, є актуальним для забезпечення продовольчої безпеки й економічної незалежності України [1].

Тверда пшениця у порівнянні з м'якою стійка до осипання та вилягання. Крім того, зерно твердої пшениці містить більше клейковини і каротиноїдів.

А дієтичні та поживні властивості борошна, отриманого з такої пшениці, забезпечують йому перевагу у виробництві макарон та інших харчових галузях. Тому, попри порівняно невисоку популярність цієї культури (5-8% світового виробництва пшениці), її вирощування має значення, як і власне її сортове різноманіття [2].

Аналіз даних сортового потенціалу пшениці твердої озимої отриманих за результатами кваліфікаційної експертизи сортів, занесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні показав, що сортимент пшениці твердої озимої становить 34 сорти, з яких 30 (88 %) належать селекції вітчизняних установ [3].

Мета досліджень: оцінити показники продуктивності та якості зерна сучасних сортів пшениці твердої озимої вирощеної за різних ґрунтово-кліматичних умов України.

Об'єктами досліджень слугували сорти пшениці твердої озимої – Кришталевий, Єлісей, Золотистий і Гранатовий вітчизняної селекції.

Методи дослідження: польовий, лабораторний, біохімічний, статистичний.

Кваліфікаційну експертизу сортів на придатність для поширення в Україні проводили на дослідних полях у степовій та лісостеповій зонах впродовж 2021-2022 рр. на дослідних полях філій Українського інституту експертизи сортів рослин (далі – УІЕСР), а саме: Дніпропетровська, Кіровоградська, Одеська філії УІЕСР – Степ; Вінницька, Сумська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, Чернівецька філії УІЕСР та Білоцерківський відділ польових досліджень Київської спеціалізованої філії УІЕСР – Лісостеп.

Закладання дослідів, оцінювання матеріалу, фенологічні спостереження та біометричні вимірювання рослин, збирання урожаю здійснювали відповідно до Методики проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин на придатність до поширення в Україні (Загальна частина) [4] та Методики проведення експертизи сортів рослин групи зернових, круп'яних та зернобобових на придатність до поширення в Україні [5].

Таблиця 1.

Показники продуктивності сортів пшениці твердої озимої в різних ґрунтово-кліматичних умовах України (середнє за 2021-2022 рр.)

Сорт	Урожайність, т/га		Маса 1000 зерен, г		Вміст білка, %	
	Степ	Лісостеп	Степ	Лісостеп	Степ	Лісостеп
Кришталевий	5,14	5,5	41,2	46,9	13,6	14,3
Єлісей	6,1	5,24	49,4	48,6	12,8	14
Золотистий	5,69	6,01	43,3	47,5	13,6	14,2
Гранатовий	5,71	6,27	42,4	44,1	13,1	13,2
Середнє	5,66	5,75	44,1	46,7	13,2	13,9

У результаті досліджень визначено, що в середньому за 2021-2022 рр. урожайність сортів пшениці твердої озимої в зоні Степу та Лісостепу становила 5,71 т/га. Усереднена урожайність сортів, що пройшли державну реєстрацію за п'ять попередніх років для зони Степу складає 4,79 т/га, для зони Лісостепу – 5,61 т/га. Максимальна урожайність у зоні Лісостепу була отримана для сорту Гранатовий – 6,27 т/га, в зоні Степу в сорту Єлісей – 6,10 т/га. Урожайність зерна сортів пшениці твердої озимої за два роки експертизи різняться між собою, що пояснюється впливом ґрунтово-кліматичних умов та різницею між сортами за динамікою формування елементів структури урожаю.

Планування господарської діяльності вимагає врахування багатьох показників, серед яких виділяють урожайність та її стабільність. Аналіз наукових публікацій праць за останні роки свідчить про те,

Посів здійснювався у оптимальні для ґрунтово-кліматичної зони та даного ботанічного таксона строки, після кращих попередників. Облікова площа ділянки 25 м², повторення чотириразове. Оцінку сортів здійснювали за господарсько-цінними ознаками (тривалість вегетаційного періоду, вилягання рослин, обсипання та ін.), стійкість до ураження збудниками хвороб проводили відповідно до методичних вказівок. Статистичну обробку даних проводили методом описової статистики. Оцінку технологічних і споживчих якостей зерна проводили за Методикою проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин на придатність до поширення в Україні. Методи визначення показників якості продукції рослинництва [6].

Важлива роль у підвищенні врожайності та якості зерна пшениці належить створенню стабільних за продуктивністю сортів з високою адаптивністю та широкою агроекологічною пластичністю. Якість зерна — одна з найскладніших селекційних ознак, що детермінується як генотипом, так і умовами вирощування. Для прогнозування успішності селекції важливо знати співвідношення генотипової та фенотипової складових кожної з ознак [7].

Продуктивність пшениці твердої озимої оцінювали за показниками врожайності, маси 1000 зерен та вмісту білка (табл. 1).

що більшість дослідників аналізують лише середню врожайність за два-три роки. На важливість проблеми стабільності врожайності вперше звернув увагу український вчений-агроном І. А. Стебут [8]. Поєднання в сорти високої врожайності та її незалежності від мінливості факторів середовища стало пріоритетом сучасної селекції в усьому світі [9].

Найпростішим показником урожайності є абсолютний розмах варіації (R). В динамічних рядах – це абсолютний приріст між максимальним (X_{тах}) і мінімальним (X_{тіп}) значеннями рівнів: якщо його значення ближче до нуля, тоді вищий рівень стабільності. У варіаційних рядах (R) використовують тільки із знаком «+», а в динамічних рядах: «+» або «-». Тобто, поряд з величиною показують також напрям змін між рівнями зміною часу. Недоліком цієї міри є те, що з його допомогою можна аналізу-

вати і порівнювати між собою лише однойменні показники ознаки тільки одного ботанічного таксону. Як відмічає Г. Л. Громико [10], «розмах варіації хоча і дуже неточна наука, але для коротких динамічних рядів дуже корисна». Першим дослідником, який застосував такий відносний коефіцієнт стабільності, був D. Lewis [7]. З метою характеристики здатності сорту формувати мінливість показника врожайності в різних умовах було розроблено методику визначення коефіцієнта фенотипової стабільності (SF), як відношення високого (HE) і низького (LE) значень показника ознаки. Чим більше

цей коефіцієнт наближається до 1, тим стабільніша ознака.

Для визначення фенотипової стабільності кількісних характеристик насінневої продуктивності сортів розраховували мінімальний і максимальний показники врожайності (табл. 2). За допомогою обчислення коефіцієнта Левіса K_{SF} , значення якого характеризують фенотипову стабільність сортів, встановлено, що сорт Золотистий (1,07) був досить стабільним в зоні Лісостепу. В зоні Степу найвищу стабільність продемонстрував сорт Єлісей (1,28).

Таблиця 2.

Фенотипова стабільність сортів твердої озимої пшениці в різних ґрунтово-кліматичних зонах України (середнє 2021-2022 рр.)

Сорт	Урожайність, т/га			
	середня	max	min	$K_{SF}=X_{max}/X_{min}$
Степ				
Кришталевий	5,14	7,29	4,40	1,65
Єлісей	6,10	6,86	5,34	1,28
Золотистий	5,69	7,03	4,35	1,61
Гранатовий	5,71	7,06	4,36	1,61
Лісостеп				
Кришталевий	5,50	6,53	5,78	1,12
Єлісей	5,24	5,69	4,80	1,18
Золотистий	6,01	6,24	5,78	1,07
Гранатовий	6,27	6,76	5,78	1,16

Найпростішим показником урожайності є абсолютний розмах варіації (R). У динамічних рядах це абсолютний приріст між максимальним і мінімальним значенням рівнів — чим ближче до нуля, тим вищий рівень стабільності (рис. 1).

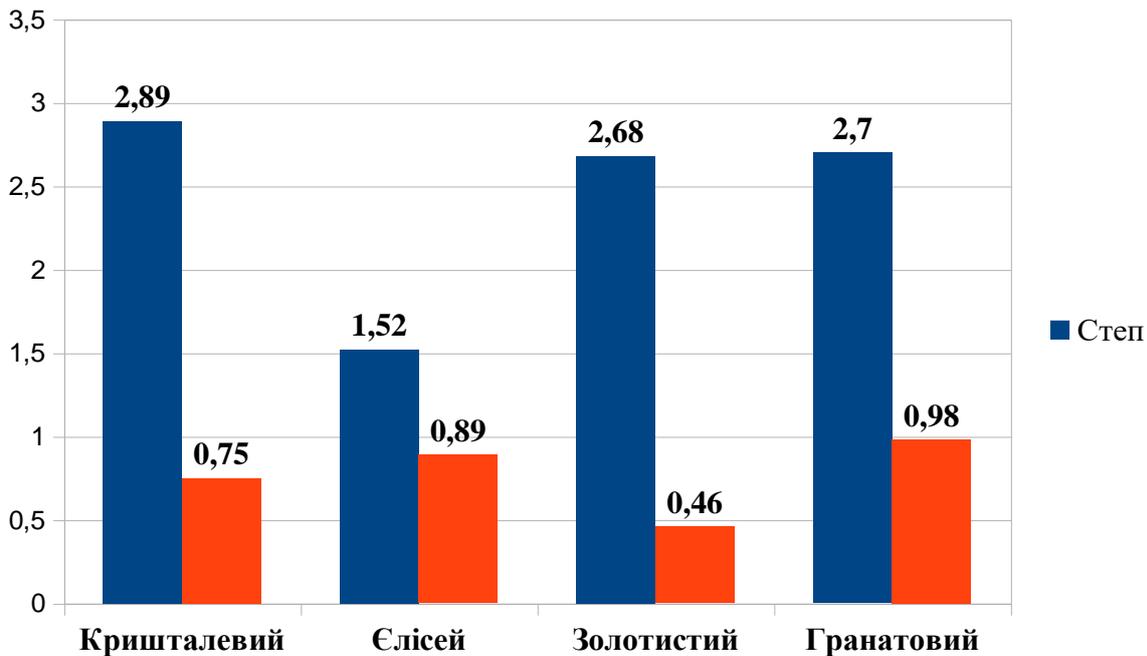

Рис. 1 Абсолютний розмах варіації (R) між максимальним (X_{max}) і мінімальним (X_{min}) значеннями рівнів урожайності, т/га

Високу врожайність, а також найвищий рівень стабільності за абсолютним розмахом варіації продемонстрували сорти Кришталевий та Золотистий у зоні Лісостепу.

Одержання високоякісного зерна — один із головних напрямів селекції зернових культур, що значною мірою залежить від сортових особливостей, ґрунтово-кліматичних умов і технології вирощування [11]. Якість зерна характеризується такими показниками, як маса 1000 зерен, натура зерна, його

склоподібність, вміст білка, вміст сирової клейковини і група її якості та ін.

Маса 1000 зерен досліджуваних сортів пшениці твердої озимої в середньому за 2021-2022 роки досліджень у зоні Лісостепу становила 46,8 г, у зоні Степу — 44,1 г. Максимальне значення маси 1000 зерен відмічено у сорту Єлісей у зоні Лісостепу — 48,6 г, у зоні Степу — 49,4 г (рис. 2). Ця ознака характеризує крупність, виповненість, запас поживних речовин у насінні та цінність насінневого матеріалу.

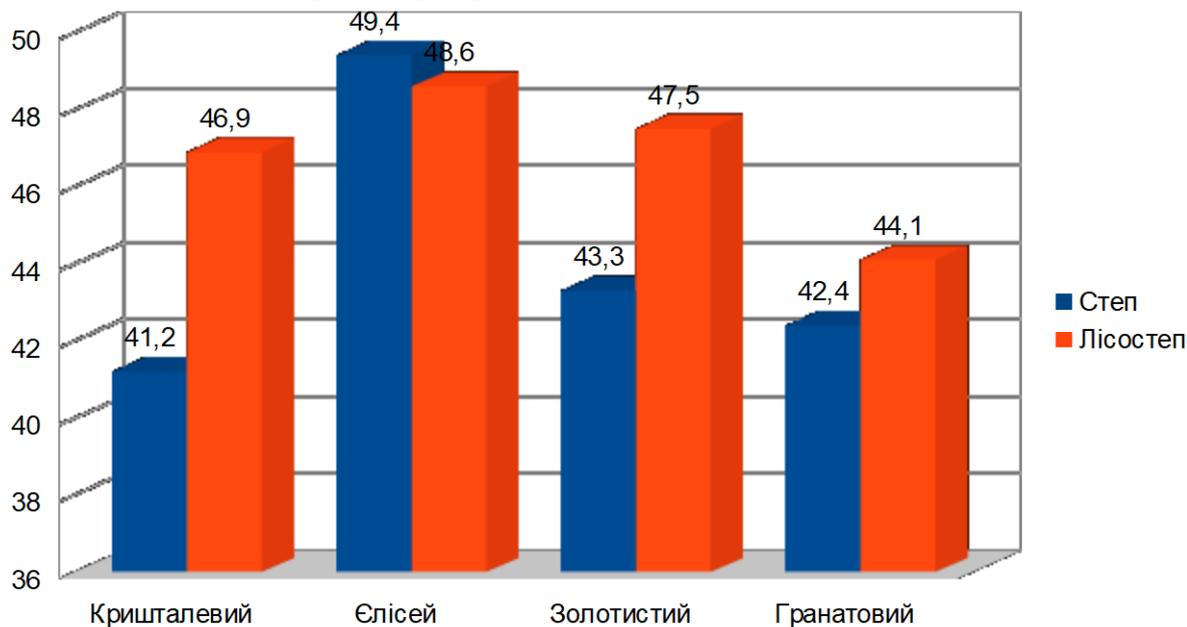

Рис. 2 Маса 1000 насінин сортів пшениці твердої озимої (середнє 2021–2022 рр.), г

Одним з найважливіших критеріїв оцінки якості зерна пшениці у світовій практиці є вміст білка в зерні та борошні, за якими визначають харчову цінність хлібобулочних виробів, круп'яних та макаронних продуктів тощо.

Як зазначають О.О. Созінов і В.Г. Козлов, вміст білка в зерні на 70% залежить від умов вирощування і на 30% - від сортових особливостей, а для якості білкового комплексу спостерігається зворотна залежність [12].

Вміст білка в сортах пшениці твердої озимої в середньому за 2021-2022 роки досліджень у зоні Лісостепу становив 13,9 %, максимальне значення відмічено у сорту Кришталевий 14,3 % в зоні Лісостепу. В зоні Степу найбільший вміст білка 13,6 % отримано у сорту Золотистий.

Впровадження у виробництво високоврожайних пластичних сортів з комплексом цінних технологічних властивостей значною мірою залежить від ефективності оцінки селекційного матеріалу за показниками якості [13-14].

Сорти пшениці твердої озимої – Кришталевий, Єлісей, Золотистий, Гранатовий, які проходили експертизу на придатність сорту для поширення, за результатами польових та лабораторних досліджень, запропоновані до виникнення майнового права інтелектуальної власності для поширення сортів рослин. Сорти стійкі до вилягання, обсис-

пання та посухи у зонах дослідження. Сорти є відмінними, однорідними та стабільними, зокрема мають високий генетичний потенціал продуктивності, добре адаптовані властивості і господарську цінність.

Аналіз результатів кваліфікаційної експертизи сортів рослин на придатність для поширення в умовах України підтверджує, що випробування сортів у всіх зонах дозволяє повною мірою оцінити поданий для реєстрації сортовий матеріал за господарсько-цінними ознаками.

Список літератури:

1. Демидов О. А., Сіроштан А. А. Вплив погодних умов і агротехнічних заходів на посівні якості насіння та врожайність пшениці озимої. Агроекологічний журнал. 2018. Вип. 1. С.74-80.
2. Карашук Г. В., Федоненко Г. Ю. Урожайність сортів пшениці озимої твердої залежно від технологічних прийомів вирощування на півдні України. Зрошуване землеробство. 2020. Вип.73. С. 35-38.
3. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2023 рік / Мін-во аграр. політики та прод-ва України. Київ, 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/file-storage/reyestr-sortiv-roslin>
4. Методика проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин на придатність до поширення в Україні. Загальна частина / за ред. С. О. Ткачик.

4те вид., пер. і доп. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2016. 120 с.

5. Методика проведення експертизи сортів рослин групи зернових, круп'яних та зернобобових на придатність до поширення в Україні / за ред. С. О. Ткачик. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2016. 82 с.

6. Методика проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин на придатність до поширення в Україні. Методи визначення показників якості продукції рослинництва / за ред. С. О. Ткачик. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2017. 159 с.

7. Правдзіва І.В., Вологдіна Г.Б., Замліла Н.П., Колючий В.Т. Фактори впливу на якість зерна та борошна нових сортів пшениці м'якої озимої. 2. Показники якості борошна. Миронівський вісник. 2016. Вип. 3. С. 191-202.

8. Сич З. Д. Властивості коефіцієнтів стабільності ознак урожайності у динамічних рядах різної тривалості. *Plant Varieties Studying and Protection*. 2005. № 2. С. 5–20. doi: 10.21498/2518-1017.2.2005.67439

9. Манько Ю.П. Аналіз методичного ресурсу для статистичної експертизи результатів багаторічних досліджень з агрономії. *Вісник НУБіП України*. 2013. Вип. 183, ч. 2. С. 128-135.

10. Дубовик Н.С., Кириленко В.В., Дергачов О.Л. Пластичність та стабільність вихідного матеріалу для селекції пшениці м'якої озимої (*Triticum aestivum L.*). *Миронівський вісник*. 2015. Вип. 1. С. 36-46.

11. К ір'ян В.М. Оцінка вихідного матеріалу пшениці озимої за ознаками якості зерна. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2010. № 2. С. 35-40.

12. Созинов А.А. Повышение качества зерна озимых пшениц А.А. Созинов, В.Г. Козлов. М.: Колос, 1970. -134 с.

13. Усова З.В. Рівень показників якості зерна пшениці озимої м'якої як результат взаємодії субординиць високомолекулярних глютенінів. *Селекція і насінництво*. 2010. Вип. 98. С. 153-161.

14. Уліч Л.І., Уліч О.Л., Каражбей Г.М., Гринів С.М. Екологічна пластичність нових сортів озимої пшениці за різних ґрунтово-кліматичних умов. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2014. Вип. 85. С.73-78

SOCIOLOGICAL SCIENCES

УДК. 646.358 45

Ерденова А.М.*Бейнелеу өнері кафедрасының аға оқытушы, PhD.**Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-39-43](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-39-43)

ТҰРАҚТЫ СӘН - ЖАСЫЛ БОЛАШАҚ

Ерденова А.М.*Старший преподаватель кафедры Изобразительного искусства, PhD.**Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясауи*

УСТОЙЧИВАЯ МОДА – ЭТО ЗЕЛЕНое БУДУЩЕЕ

Yerdenova A.M.*Senior Lecturer of the Department of Fine Arts, PhD.**Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University*

SUSTAINABLE FASHION IS A GREEN FUTURE

Аңдатпа.

Тұрақты сән - бұл сән индустриясындағы жылдам сән тәсіліне қарсы дамыған және экологиялық тұтастық пен әлеуметтік әділеттілікті қорғау арқылы сән өнімдері мен жүйелерін өзгертуге бағытталған қозғалыс. Бүкіл әлем тұрақты сән, жасыл болашақ үшін дабыл қағуда болғанымен, Қазақстанда бұл жайында көп жағдайда әлеуметтік желілерде, бұқаралық ақпарат құралдарында айтылып жатқанымен, ғылыми тұрғыда қазақ тілінде аз зерттелуде. Осы мәселе негізінде, бұл жұмыстың мақсаты экологияға зардабын тигізбейтін тұрақты сәнді қолдай отырып, жасыл болашақ үшін тұрақты сәннің дамуына үлес қосу болып табылады. Тұрақты сәнді қабылдау арқылы экологиялық және әлеуметтік жауапкершілікпен үйлесімді өмір сүретін болашаққа жол ашылады. Мақала соңында тұрақты сәнді ілгерілету үшін кейбір ұсыныстар берілген.

Аннотация.

Устойчивая мода — это движение, которое развилось вопреки подходу быстрой моды в индустрии моды и направлено на преобразование модных продуктов и систем путем защиты экологической целостности и социальной справедливости. Хотя весь мир бьет тревогу за устойчивую моду и зеленое будущее, в Казахстане об этом часто говорят в социальных сетях и СМИ, но научно это не изучается на казахском языке. Исходя из этого вопроса, цель данной статьи — внести вклад в развитие устойчивой моды для более зеленого будущего путем поддержки устойчивой моды, которая не наносит вреда окружающей среде. Принятие устойчивой моды прокладывает путь к будущему жизни в гармонии с экологической и социальной ответственностью. В заключение статьи приводятся некоторые предложения по продвижению устойчивой моды.

Abstract.

Sustainable fashion is a movement that has developed in opposition to the fast fashion approach of the fashion industry and aims to transform fashion products and systems by protecting ecological integrity and social justice. Although the whole world is sounding the alarm for sustainable fashion and green future, in Kazakhstan it is often talked about in social media and mass media, but it is not scientifically studied in Kazakh language. Based on this issue, the aim of this article is to contribute to the development of sustainable fashion for a greener future by supporting sustainable fashion that does not harm the environment. Adopting sustainable fashion paves the way for a future of living in harmony with environmental and social responsibility. The article concludes with some suggestions for promoting sustainable fashion.

Кілт сөздер: Сән, тұрақты сән, тұрақтылық, экологияны қорғау, жасыл болашақ.

Ключевые слова: Мода, устойчивая мода, устойчивость, защита окружающей среды, зеленое будущее.

Keywords: Fashion, sustainable fashion, sustainability, environmental protection, green future.

I. Кіріспе

Тұрақты сән киімді өндіруге, тұтынуға және кәдеге жаратуға экологиялық және әлеуметтік жауапкершілікті ескере отырып, тұтас көзқарасты білдіреді. Ол сән индустриясының қоршаған ортаға теріс әсерін барынша азайтуға, сондай-ақ өндіріс

процесіне қатысатын адамдардың еңбек жағдайлары мен әл-ауқатын жақсартуға бағытталған.

Бұл тұжырымдама киім өндірісінің қоршаған ортаға тигізетін әсерін және де жұмысшылардың лайықты жалақысы мен қауіпсіздігі сияқты әділ

еңбек жағдайларын жақтайды. Табиғат ресурстарын жауапкершілікпен пайдалануды, қалдықтарды барынша азайту және аз әсер ететін материалдар мен өндіріс формаларын таңдауды қарастырады.

Қазіргі уақытта мұнай өңдеу өнеркәсібінен кейін суды ең көп ластайтын екінші сала - сән индустриясы. Ниинамаки және басқаларының [1, 189 б.] мәліметіне қарағанда, сән индустриясы судың негізгі тұтынушысы болып табылып (жылына 79 триллион литр), тоқыма өңдеуден және бояудан болатын өнеркәсіптер судың ластануының ~ 20%-ын, мұхиттық микропластикалық ластанудың ~ 35%-ын (жылына 190 000 тонна) құрайды екен.

Игини [2] болса, жыл сайын өндірілетін 100 миллиард тігін бұйымдарының 92 миллион тоннасы қоқыс полигонына жіберілетіндігін айтады. Жағдайды перспективаға келтіретін болсақ, бұл киім-кешекке толы қоқыс көлігінің баламасы әр секунд сайын полигонға түсетінін білдіреді. Егер дәл осылай жалғаса берсе, онжылдықтың соңына қарай жылдам сән қалдықтарының саны жылына 134 миллион тоннаға дейін өсуі мүмкін.

Бүкіл әлем тұрақты сән, жасыл болашақ үшін дабыл қағуда болғанымен, Қазақстанда бұл жайында көп жағдайда әлеуметтік желілерде, бұқаралық ақпарат құралдарында айтылып жатқанымен, ғылыми тұрғыда қазақ тілінде аз зерттелуде. Осы мәселе негізінде, бұл жұмыстың мақсаты экологияға зардабын тигізбейтін тұрақты сәнді қолдай отырып, жасыл болашақ үшін тұрақты сәннің дамуына үлес қосу болып табылады.

II. Тұрақты сән

2.1. Тұрақты сәнге деген қажеттілік

Брундтленд дүниежүзілік қоршаған орта және даму комиссиясы (Біріккен Ұлттар Ұйымы 1987) анықтағандай, тұрақтылық «болашақтың қажеттіліктерін бұзбай, қазіргі қажеттіліктерді қанағаттандыратын даму». Тұрақты сән дегеніміз адамдарға, жануарларға және планетаға әділетті қарым-қатынасты құрметтейтін және ұзақ уақытқа созылатын жоғары сапалы киімдерді сатып алуды білдіреді, сонымен қатар біз сатып алатын киімнің қайдан келетінін және киімімізді кім жасағанын түсіну арқылы саналы сатып алуға ықпал етеді [3, 8 б.]. Тұрақты сән - бұл сән индустриясындағы жылдам сән тәсіліне қарсы дамыған және экологиялық тұтастық пен әлеуметтік әділеттілікті қорғау арқылы сән өнімдері мен жүйелерін өзгертуге бағытталған қозғалыс. Бұл өнімге ғана емес, сонымен қатар сән байланыстырылатын әлеуметтік, мәдени, экологиялық және қаржылық жүйелерге де қатысты көзқарас.

2.2. Тұрақты сән принциптері

Тұрақты сәнді қалыптастыруда 4 жақты принципті қолға алуға болады:

1. Табиғи және адами ресурстарды жауапкершілікпен пайдалану.

Тұрақты сәнді қабылдау арқылы көміртектің азаюын қамтамасыз етуге болады. Тұрақты сән әдетте экологиялық таза материалдар мен

өндірістік процестерді пайдалануды қамтиды, бұл әдеттегі сәнмен салыстырғанда көміртегі шығарындыларының төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, ресурстарды сақтай отырып, қайта өңделген материалдарды пайдалануды ынталандыру және қалдықтарды азайту арқылы тұрақты сән су, жер және шикізат сияқты табиғи ресурстарды сақтауға ықпал етеді.

Тұрақты сән жұмысшылардың әділ жалақы алуын және қауіпсіз және этикалық жағдайларда жұмыс істеуін қамтамасыз ететін әділ еңбек тәжірибесіне басымдық береді. Этикалық стандарттарды ұстана отырып, тұрақты сән қанау, балалар еңбегі және қауіпті жұмыс ортасы сияқты әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектеседі. Осылайша әділ еңбек тәжірибесі, еңбек жағдайларының жақсаруы секілді этикалық әлеуметтік еңбек тәжірибесін жақсартуға болады.

2. Текстиль өнімдерінің екінші өмірі. Тұрақты сән текстиль бұйымдарының өмірлік циклін ұзартуға ұмтылады.

Тұрақты сән қалдықтарды азайту үшін жаңарту немесе қайта өңдеу сияқты тәжірибелерді ілгерілететін айналмалы экономика принциптерін қамтиды. Бұл неғұрлым жабық жүйеге ықпал етеді. Айналмалы сән тәжірибесін қабылдау жаңа шикізатқа жалпы сұранысты азайтуға көмектеседі, ресурстарды тиімді пайдалануға және ресурстарды неғұрлым тұрақты пайдалануға ықпал етеді.

Айналмалы сән тәжірибесін іс жүзінде қолданып жүрген әлемдік брендтердің бірі H&M. Бұл брендтің киімдері сатылатын дүкендерге ескі киімдерді өткізу арқылы, жаңа киім алуға 15 пайызға дейін жеңілдік беріледі. Мұнда қабылданған киімдер Германияға қайта өңделуге жіберіледі. Осылайша ысырапқа жол бермей, әрі жаңа тауарға жеңілдік алу мүмкіндігі болады.

3. Қалдықтарды қайта өңдеу.

Сән индустриясы өндірісті тоқтатудан бастап сатылмаған тауарлық-материалдық қорлар мен жарамсыз тігін бұйымдарына дейін қоқыстардың едәуір мөлшерін тудырады. Бұл, қалдықтарды басқарудың тиімді стратегияларын әзірлеу, айналмалы экономика тәжірибесін ілгерілету және тоқыма бұйымдарын қайта пайдаланудың немесе қайта өңдеудің инновациялық жолдарын табу маңызды міндеттер болып табылады.

Бұл қиындықтарды шешу сән брендтерінің, тұтынушылардың, саясаткерлердің және басқа да мүдделі тараптардың қатысуымен бірлескен күш-жігерді қажет етеді. Тұрақты сән индустриясына көшу өндірістік процестер мен материалды таңдаудан тұтынушылардың мінез-құлқы мен салалық ережелерге дейінгі жүйелі өзгерістерді қамтиды.

4. Сатып алудың орнына жөндеу.

Жаңадан жобаланған немесе жаңадан өндірілген киімдер әдетте қандай да бір мағыналық қасиеттерді қамтиды: осылайша, киімнің тарихи және заманауи ерекшелігі болады. Second hand киім өзгеру процесінен өткенде, киімнің өткен өмірі бүгінгі күнге қолайлы нәрсеге айналады.

Репродукциялық дизайн - бұл оңай жол емес, бірақ нәтижесінде бірегей киім шығады. Қайта дизайн және қайта өңдеу арқылы киімнің өмірлік циклін ұзартуға, қажетсіз тоқыма өндірісін бәсеңдетуге, сақтау сыйымдылығын азайтуға және киімді қайта жобалау мен өндіруге тоқыма өнеркәсібіне тұрақтылық әкелуі мүмкін. Осылайша киімнің өмірлік циклін ұзартуға және қоршаған ортаға және табиғи ресурстарға кері әсерін азайтуға болады. Сонымен қатар, қойма сыйымдылығын азайту тоқыма өнеркәсібіндегі маңызды қадам болып табылады. Сұраныстарды азайту да тұтыну әдеттерін өзгерту арқылы орнықты әлемге бағытталған маңызды қадам болып табылады [4, 126 б.].

Нинимакки мен Хасси [5] неғұрлым тұрақты өнімдерді жобалау аясында өнімнің қызмет ету мерзімін ұзартатын дизайн стратегияларын талқылаған. Олар өнімді жартылай фабрикат ретінде жобалау және пайдаланушыға киімнің қалған бөлігін аяқтауға мүмкіндік беру арқылы, киімді жекелендіру арқылы адам мен киім арасында арнайы байланыс жасау арқылы киімді ұзағырақ пайдалануға болады деп мәлімдеді. Олардың мәлімдеуінше өнімнің бастапқы нұсқасына толықтырулар немесе жаңартулар енгізуге мүмкіндік беретін модульдік өнімдерді жобалау киімнің қызмет ету мерзімі ұзарады. Сондай-ақ жоғары сапалы және жоғары этикалық құндылықтары бар ұзақ мерзімді өнімдерді баяу сән әдісімен берік және тұрақты материалдарды пайдалану арқылы шығаруға болады. Сандық басып шығару, кесте тігу және лазерлік кесу машиналары мен цифрлық тоқу машиналары тұтынушылардың жеке қалауы мен қажеттіліктерін жүзеге асыруға кең мүмкіндіктер беретіні және жекелендірілген өндірістің жасалуы мүмкін. Бұл әдістердің көмегімен өнеркәсіптік ауқымдағы өндіріспен салыстырғанда материалды пайдалану барысында үнемділікке қол жеткізіледі. Одан әрі өндіріс орнына тек бар тапсырыстар негізінде өнім шығарылады. Өнімді жөндеу, өзгерту немесе жалға беру сияқты қызметтерге ие болу өнімді ұзақ уақыт пайдалануға мүмкіндік береді [6, 373 б.].

2.3.Тәжірибедегі тұрақты сән

Көптеген әлемге әйгілі брендтер upcycling, downcycling секілді қалдықтарды қайта өңдеу стратегиялары тұрғысынан тұрақты сәнді қабылдады. Timberland, Nike, Adidas, Cos, Lanvin, Chanel, Patagonia, Puma, Moschino, Hermes, H&M, North Face, Marks & Spencer, Louis Vuitton сияқты көптеген сән брендтері биологиялық тоқыма өндірісін дамытуға үлес қосуда [4, 128 б.].

2017 жылдан бері Asos, H&M, Burberry және Nike сияқты 39 негізгі сән брендтері Textile Exchange компаниясының "2025 Sustainable Cotton Challenge" бағдарламасына қосылды; және 2025 жылға қарай 100 пайыз тұрақты мақта өндірісіне қол жеткізуге уәде берді, бұл киімдерді қол жетімді етеді. Табиғи талшықтардың барлық дерлік түрлерін, соның ішінде мақта, зығыр, мамық және жүнді органикалық және неғұрлым тұрақты алмастырғыштар дүние жүзіндегі бөлшек сауда орындарында дәл осылай қолжетімді бола бастады [7].

Жер шарындағы экологиялық жағдайларға бей-жай қарамайтын бір топ жас Piere командасы болып құрылып, өздерінің стартап жобаларын іске асыруда. Олардың отандық «Piere» эко-брендті экологиялық проблемаларға негізделген. Бұл брендтің ерекшелігі – киімдер қайта өңделген пластиктен тігіледі.

Бұл жастар Қазақстандағы қалдықтарды сұрыптау бойынша жағдайды жақсы жаққа өзгертуге болатынын дәлелдеу үшін құлшыныс танытуда. Жас кәсіпкерлер жасыл бизнесті дамытып, қайта өңделген материалдардан сәнді киімдер мен аксессуарлар өндіруді қолға алып отыр. Олардың айтуынша, бір футболканы тігу үшін 4-5 пластик бөтелке керек екен. Бұл дегеніңіз, сіздің екі күнде ішкен суыңыздың бөтелкесі қоқысқа емес, бір футболканы тігуге кетеді дегенді білдіреді. Piere командасы қоғамдағы екі проблеманы шешіп отыр. Оның біріншісі, экологиялық проблема болса, екіншісі жұмыссыздық проблемасы. Piere киімдерін тігу үшін жұмыссыз жүрген қаншама әйелдер тігінші ретінде жұмысқа алынған.

1-сурет. Piere эко-брендiнiң өнiмдерi

Тұрақты сән тұжырымдамасы көптеген сегменттерден қалыптасады. Бүгінгі таңда ең көп таралғаны - «тұрақты сәнді» дамытатын қалдықсыз геометриялық пішіндегі киімдерді жобалау әдісі. Костюмді жобалаудың бұл әдісі дизайнерлер үшін форма, пропорциялар мен сызықтар туралы

көзқарасты дамыту құралы ретінде ғана пайдалы емес, сонымен қатар қоршаған ортаға да айтарлықтай оң әсер етеді. Жобаланып отырған киім үлгілері шаршы, тіктөртбұрыш, шеңбер немесе үшбұрыш секілді белгілі бір кесу саны бар жаңа пішіндер жасауға және ойластырылған

модельді материалға қалдықсыз енгізуге мүмкіндік береді. Осындай әдістердің бірін Карелдің [8] жүргіздірген зерттеулерінен көруге болады (2, 3-сурет). Көптеген дизайнерлер үшін костюм

дизайнының бұл әдісі тұрақты сән стандарттарын қолдайтын шығармашылық жұмыс болып табылады.

2-сурет. Тұрақты сән үшін жобаланған киім үлгілерінің техникалық суреті [8, 119 б.]

3-сурет. Тұрақты сән үшін жобаланған киім үлгілері [8, 121 б.]

III. Қорытынды

Қорыта айтқанда, тұрақты сән саласының ең оңтайлы жолы шағын партиялармен өнім шығаратын шағын бизнесті қолдау арқылы, нарықты толтыруды жүзеге асыру. Бұл мысал жылдам сән идеяларымен күресу және тұтастай алғанда саланы жандандыру жолы болып табылады. Жасыл болашақ үшін киім стилінде бұйымның қалыптары қарапайым, геометриялық пішімдерден болған жағдайда, мейлінше қалдықпен өнім дайындауға болады.

Тұрақты сән жасыл болашаққа қарай кеңірек қозғалыстың ажырамас құрамдас бөлігі. Ол қоршаған ортаға, қоғамға және планетамыздың жалпы әл-ауқатына кең ауқымды оң әсер ететін жауапты және саналы таңдауларға баса назар аудара отырып, эстетикадан асып түсетін парадигманың өзгеруін білдіреді. Тұрақты сәнді қабылдау арқылы экологиялық және әлеуметтік жауапкершілікпен үйлесімді өмір сүретін болашаққа жол ашылады.

Сән индустриясындағы тұрақтылықты ілгерілету жеткізу тізбегінің әртүрлі аспектілері бойынша инновациялық шешімдерді қабылдауды қамтиды. Тұрақты сән шешімдері мен инновациялары бойынша кейбір ұсыныстар:

Материалдық инновация: Балама маталар: био негізіндегі маталар, өсімдік негізіндегі былғарылар және қайта өңделген немесе қайта өңделген материалдардан жасалған тоқыма бұйымдары сияқты тұрақты және экологиялық таза материалдарды әзірлеуге және пайдалануға инвестициялау. **Зертханада өсірілген маталар:** Ауыл шаруашылығы мен өндірістің қоршаған ортаға әсерін азайта отырып, дәстүрлі тоқыма бұйымдарына балама ретінде зертханада өсірілген немесе мәдени материалдардың мүмкіндіктерін зерттеу.

Дөңгелек сән тәжірибесі: Жабық циклдік жүйелер: материалдарды жаңартуды немесе қайта өңдеуді жеңілдету үшін пайдалану мерзімінің аяқталуын ескере отырып өнімдерді жобалау арқылы айналмалы экономика тәжірибесін енгізу.

Қайтарым алу бағдарламалары: тұтынушылар ескі киімдерді қайта өңдеуге қайтара алатын, жауапты кәдеге жаратуды ынталандыратын қайтарып алу бағдарламаларын енгізу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Niinimäki K., Peters G., Dahlbo H., Perry P., Rissanen T. & Gwilt A. The environmental price of fast fashion // *Nature Reviews Earth Environment*, – 2020. – Volume 1. – P. 189-200. DOI: 10.1038/s43017-020-0039-9

2. Iğini M. 10 Stunning Fast Fashion Waste Statistics. *Earth.Org*, 21.08.2023. <https://earth.org/statistics-about-fast-fashion-waste/> (Қол жеткізілген уақыты: 07.11.2023).

3. Evelyn M. Consumer behaviour towards sustainable clothing. – 2021. – P. 48. https://www.researchgate.net/publication/351023167_Consumer_behaviour_towards_sustainable_clothing

4. Paralı A. Sürdürülebilir Moda Tasarımı Kapsamında Yeniden Üretim ve Geri Dönüşüm için

Giysi Tasarımı // Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi. – 2020. – № 6 (12). – P. 121-138.

5. Niinimäki K. & Hassi L. Emerging Design Strategies In Sustainable Production and Consumption of Textiles and Clothing // *Journal of Cleaner Production.* – 2011. № 19. – P. 1876-1883.

6. Yücel S; Tiber B. Hazır Giyim Endüstrisinde Sürdürülebilir Moda // *Tekstil ve Mühendis.* – 2018. – № 25 (112). – P.370-380.

7. Erkan Ü. A. Sürdürülebilir Moda: Modanın Çevresel Etkileri. 3.12.2020. <https://www.ajansbenice.com/post/surdurulebilir-moda-modanin-cevresel-etkileri> (Қол жеткізілген уақыты: 30.04.2024).

8. Karel E. Planned Continuity: Multi-Life Garments Through Modular Structures & Supplemental Services / Ed. Kirsi Niinimäki. *Sustainable Fashion: New Approaches.* – Helsinki, Finland: Unigrafia, 2013. – P. 110-123.

PHILOLOGICAL SCIENCES

Aliyeva T. S.

PhD., Assoc. Prof.

Azerbaijan State Pedagogical University
Baku, Azerbaijan

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-44-45](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-44-45)

AN UNFORGETTABLE PERSONALITY

Abstract.

The worth of a person is measured by the services and deeds he has performed during his lifetime. In this sense, it is safe to say the same about our national leader Heydar Aliyev. The great leader's only action, his life motto was: to devote all the strength and ability, mental and physical potential that fate has given him to his native country of Azerbaijan. In this respect, he is a person who will stand at the top. Heydar Aliyev, a great leader, a genius, and a political figure, during his lifetime, wrote his name in the list of the most prominent statesmen of the world and brought pride to his people.

Keywords: great leader, genius, political figure, statesmanship.

Introduction

The words of the genius leader "The purpose of my life is Azerbaijan, the people of Azerbaijan, the Republic of Azerbaijan, the citizens of Azerbaijan" is the main leitmotif of this review (2). We deeply understood and felt the comprehensive meaning of this saying throughout the entire activity of the Great Leader. When we think about the eternal life path of the Great Leader, we can conclude that leaders who dedicate their lives to their people and provide irreplaceable services for the nation and state are never forgotten.

If we look at the life path of the national leader, we can conclude that if there were no history makers, there would be no history writers. Although there are many people who write history in the world, there are very few people who make history. Because creating history is much more difficult and responsible than writing it. The Great Leader, Heydar Aliyev is also one of the geniuses who created history. Firstly, Heydar Aliyev created the history of his life. His personal life, childhood and youth years, all periods of his life were spent with hard work.

Of course, if he had not experienced these difficult moments, if he had not successfully overcome obstacles, he would not have been able to succeed in later times. It is the result of this hard work that Heydar Aliyev was called the sun of the Azerbaijani people, the savior of Azerbaijan. Heydar Aliyev created a new era in the social-political, economic and cultural history of the 20th century of Azerbaijan with his boundless loyalty, love, foresight, kindness, thoughtful and intense service to his people and homeland (1). The following verses express very well what the Great Leader did for the people of Azerbaijan.

Heydar Baba, when the sun rises in the mountains,
Floods - when the waters crash and flow.
When Heydar Baba comes out,
Our troubles and sorrows disappear,
Joy and light come into the surface!

Even today, it is impossible to remember without excitement the saying of the national leader Heydar Aliyev, "Let there be no doubt that I will dedicate the rest of my life, wherever it may be, to the development

of the Republic of Azerbaijan as an independent state" (2). This life manifesto of the great leader gives us an immeasurable sense of pride. It is already known to all of us that Heydar Aliyev's coming to political power for the second time saved not only Azerbaijan, but an entire nation from the danger of destruction. People who know the events that happened in 1993, understand well that the Great Leader managed to prevent the fratricide and civil war at that time by risking his life and not shying away from death. We also see this direction of Heydar Aliyev's politics, that the Great Leader was completely against bloodshed and preserved the integrity of our people with his visionary policy. Heydar Aliyev was a supporter of peace and tranquility. The events that happened in our country, January 20, the Khojaly tragedy, the Nagorno-Karabakh problem, the pain of our lost lands, the fate of more than a million refugees and internally displaced persons, gave Heydar Aliyev many sad days and years, but he was not a supporter of war and bloodshed. In those years, the national leader not only saved Azerbaijan from disintegration, coup d'état, and arbitrariness, but also gave our people a new, prosperous life that is becoming more beautiful every year, an independent Azerbaijan.

Heydar Baba, you are far from shedding blood,
You are eloquent and virtuous,
You are neither Uzbek, Kyrgyz, Kazakh,
You are born as the Heydar Baba of the Turks,
The whole nation loves you!

The Great Leader regards the destruction of houses, bloodshed, occupying lands, oppression, brutality, as an act characteristic of savages, and at the same time, he did not want the outbreak of war and conflict, not only in the land of Azerbaijan, but in any corner of the world, and for people to suffer troubles and disasters. He was sure that our lands would be freed from the merciless enemy, and he spared no effort in this way.

Today, Ilham Aliyev successfully continues the policy of the Great Leader. One of the greatest historical services of Heydar Aliyev to the people of Azerbaijan is his very correct assessment of the essence and importance of his policy. The Great Leader used to say;

"I believe in him as much as myself." There is a great meaning in this sentence. I think that Heydar Aliyev here means the importance of the realization of the fate of the people, the country, ideals, goals and themes, and expresses his faith in the personality of Ilham Aliyev. Of course, today we are a happy nation. This belief is justified in the activities of Ilham Aliyev and is reflected in the socio-economic and cultural development of Azerbaijan, as well as in the successes achieved in the international world. I want to focus on one issue in particular. It is the "44-day Patriotic War". The victory won under the command of Ilham Aliyev is a proof of the unity of our people, a continuation of Heydar Aliyev's policy. Yes, today, we are the victorious people of Azerbaijan.

Heydar Baba, you are esteemed,
 May the night's darkness never shadow your days.
 I wonder how you'd shine on victory's day.
 In Shusha's heart, you'd talk and laugh with joy
 There, your presence would bless our days!

The soul of the Great Leader is happy today. Because his family and people walk freely and prosperously in those lands. Heydar Aliyev's life gave the twentieth century history of Azerbaijan such human

values as wisdom, patriotism, humanity, Azerbaijanism, and also made the invincibility of the people-leader unity a reality in our new history (4). He proved that those who are loyal to their people, language, religion, history, and traditions will live forever, and showed that those who built and created for humanity, a free world, and a happy future will always be remembered:

Heydar Baba, may fate be kind,
 May your truthful voice endure through time,
 Shame on those who ignite war's flame,
 Your deeds elevate you like the sun's climb,
 I say, Baba, don't let age cloud your prime!

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nitqi // Dürçəliş-XXI əsr. 2020, № 78-79, s. 21-25
2. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1ci cild. Bakı: Azərənəşr, 2013.-500 s.
3. Kazımlı X. Böyük siyasətin davamı. Bakı: Nurlan, 2007.- 768 s.
4. Mehdiyev R. XXI əsrdə milli dövlətçilik. Bakı: Azərənəşr, 2003.- 340 s.
5. Hhttps://mod.gov.az/az/pre/20979.html

ANALYSIS OF DIFFICULTIES AND WAYS TO OVERCOME THEM, WHEN THE INVERSION OF WORDS IN A SENTENCE IS BROKEN

Abstract.

Speech culture is one of the components of general moral culture. In the present era, when our nation has gained independence and sovereignty, the demand for the education of fully developed individuals makes language culture an important issue. Currently, the Azerbaijani language is the official language of our state in the truest sense of the word, it is a wide and peerless means of social communication. All kinds of office work, official documents, press, radio and television broadcasts, etc. are conducted in this language. In particular, in radio and television broadcasts, people belonging to different fields of specialization and different language skills express their wishes and desires, suggestions and recommendations, talk about people's literature, history, culture, internal and foreign policy of our state, etc. in their mother tongue - Azerbaijani. Speech culture is one of the most important and leading components of the general culture of people. This concept includes written culture as well as speaking culture. A person who acquires such a high quality has the opportunity to actively and productively participate in the social life of society, in any of its areas. In particular, it is considered important for intellectuals to acquire speech culture. Writers, teachers, actors, radio and television workers, journalists, artistic wordsmiths should be distinguished by the effectiveness, imagery, expressiveness, logic, and richness of their speech, and others should take an example from their speech, reading, and writing. In this writing is spoken about word order and difficulties observed in broken word order and ways to lift these difficulties.

Keywords: syntax, sentence, clauses, style, inversion

Introduction. One of the difficulties encountered in teaching syntax is the violation of the order of words in a sentence. First of all, this harms the violation of style, specification and analysis of the sentence according to the sentence members, or rather, causes difficulties. Experience shows that the order of words in a sentence (inversion M.S.) gives a better effect when it is studied after the members of the sentence. Thus, the information about the parts of the sentence lays the groundwork for easy acquisition of the order of the words, and the order of the words helps to consolidate the information about the parts of the sentence.

Discussion. Grammatically, the order of the sentence members should be as follows: in the sentence, the news is mainly at the beginning of the sentence, the definite article is mainly at the end, the noun is before the news, the complete, before the adverb of place, the adverb of manner-movement and indefinite completes without an active verb are next to the news expressed from the effective verb, quantity, cause and infinitive adverbs, mostly next to the verb, time adverbs can come in different places. But in some cases, depending on the goals of the subject, the grammatical order of the sentence members is broken and replaced by another order, which we call stylistic order. For example, Arif gave the book to the teacher. Arif gave the book to teacher. Arif gave the book to the teacher. All this is a stylistic ranking.

In a sentence, the place of determination, indefinite completeness, adverb of quantity and adverb of manner-movement cannot change. For example: Heavy rain caused rivers to overflow. The teacher likes disciplinary requirements very much. Students study in the new computer room. Karimzade would not go to the sea on cloudy summer days. Nadir is a clever child.

As it can be seen, the subject of determination in sentence I, the completeness in sentence II, the adverb

of place in sentence III, the adverb of time in sentence IV, the noun message in sentence V, the quantity in sentence VI, the indefinite completeness in sentence VII, the adverb of manner-movement in sentence VIII come next to the verb message. explained in one way or another and their place cannot be changed.

First of all, let's note that usually, the place of the messenger and the news is unchanged. But sometimes it can be changed, it becomes a matter of style. This case is used either in poetry or to create stylistic shades. For example:

Baby lambs come out to the mountain breast,
Water reflects the sound of sweat. (S.V.)

Here, only an inversion event has occurred, and the style has not been violated. Or, Baku is a beautiful city. If we express the sentence in the form "Baku is a beautiful city", this is a stylistic case. (Such sentences are called segment sentences. M.S.) Such sentences are used as a stylistic case and a stylistic point, but they do not harm the meaning and logic. According to Professor S. Jafarov, "This exceptional case, which deviates from the main rule, has a certain regularity in itself. Thus, it is not so difficult to analyze sentences of this type during teaching. The main issue is to determine the syntactic question of sentence members in time and correctly during the analysis.

The place of completeness in the sentence is unstable according to other members. Thus, certain unmediated and mediated completeness can appear at the beginning and in the middle of the sentence. And no stylistic errors occur. For example: I gave the book to Ali, I gave the book to Ali. I gave the book to Ali. I gave the book to Ali.

Indirect complements can change their place in the sentence and can communicate with the message expressed by both active and passive verbs. Indirect complements can come at the beginning, in the middle of the sentence and before the message, but the indefinite indirect complement only and only comes into contact with the message expressed by effective verbs and comes before that message, i.e. next to it.

For example: He eats chicken. Adil is reading a book.

Regarding the place of adverbs in the sentence, it should be noted that adverbs are weakly related to the verb they control. Here, the adverb of manner-movement is an exception. That is, the manner-action adverb comes before and next to the verb message.

For example: Recently, they met often. In September, the weather gradually cools down, etc.

Sometimes this request is violated in the poem. That is, the manner-movement adverb can come after the verb it belongs to.

For example:

Days pass one by one

I am on a successful path. (I.S.)

...When the leaves fall in autumn

It falls from my hair slowly. (B.V.)

The adverb of quantity, like the adverb of manner-movement, always comes next to the verb.

For example: Rashid slept a lot, ate little, rested a lot, etc.

Adverbs of time and place can appear at the beginning and in the middle of the sentence because they are weak in relation to the news. This does not cause any stylistic errors.

For example: It rained heavily in the village yesterday. We will go to Baku tomorrow.

Here, word order based on logical emphasis only created a stylistic situation, but did not harm the content or meaning.

This summary concludes that:

- In a sentence, under normal circumstances, the verb is at the beginning of the sentence, at the end of the sentence, adverbs of manner-movement, quantity adverbs, the indefinite article always next to the article to which it belongs, (exceptions are noted above) the definite article and article at the beginning and middle of the sentence, time, place and cause -adverbs of purpose can come at the beginning and in the middle of a sentence. Appointments should come before the messenger, noun, completeness, place and time adverbs, or rather next to them.

- If this normal situation is disturbed, then so be it. This is caused by a violation of the order of words, either for logical emphasis or for one or another stylistic reason.

- Pupils, entrants, and related students should not forget that they should not be confused by some wrong

sentences arising from the ordering of words, stylistic points, the requirement of logical emphasis, or the speech of characters in fiction. If the rule of analysis according to the sentence members of the sentence is fully observed, the rule and requirement in either normal or "abnormal" ordering should be of the following type:

First, a question should be asked about the message, then the name of the message should be mentioned and the question should be asked to the messenger, then the name of the known should be mentioned and the name of the unknown, or rather, the name of the member we found, and we should ask the question to the member we did not find. Stylistically, let's look at the parsing order of a normal and simple sentence in terms of order:

Yesterday, Arif bought a new book from the store.

What did he do? - bought (predicate), who bought? - Arif (subject), what did Arif get? - book (indefinite/infinite), how did Arif get the book? - new (definite), when did Arif buy a new book? - yesterday (adverb of time). Where did Arif buy a new book yesterday? - from the store (adverb of place).

- If this rule is analyzed, it will not be difficult to analyze any sentence.

- The sentences used in the stylistic point should not scare anyone, there are very few sentences that are not involved in the analysis. If the above rules are followed. A sentence cannot be left out of analysis.

Result. As you can see, there is a stylistic case in these sentences, but this stylistic case is related to logic, intonation, inversion and does not affect the content. It should be emphasized that completeness is mainly related to the verb message, that is, unmediated completeness is only related to the message expressed by active verbs, and mediated completeness to the message expressed by both active and passive verbs. Most of the time, some people think that medial complements do not come into contact with the message expressed by passive verbs. However, we saw in the examples above that that idea is wrong.

Literature:

1. Modern Azerbaijani language. Syntax. Elm, Volume III, Maarif, Baku, 1988.
2. A.Z. Abdullayev, Y.M. Seyidov, A.G. Hasanov. Modern Azerbaijan language. Syntax. Part IV. "Education", Baku, 1985.
3. Modern Azerbaijani language. Syntax. Elm publishing house, Baku, 1981.
4. Multi-authored. Azerbaijani language (TQDK pub.) Baku, 2010.
5. Grammar of the Azerbaijani language. Academy of Sciences publication (Part II, Syntax). Baku, 1961.
6. Studies on the syntax of the Azerbaijani language. Academy of Sciences. Baku, 1963.
7. Intaxis constructions in the Azerbaijani language. Baku, ASU, 1987.

ECONOMIC SCIENCES

УДК: 004.031

Ванін Антон Олександрович
ПВНЗ «Європейський університет», Київ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14161034>

ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ HRM-СИСТЕМ В УПРАВЛІННІ КОМПАНІЄЮ ІТ СЕКТОРУ

Vanin Anton Aleksandrovich
PVNZ "European University", Kyiv

THE SIGNIFICANCE OF MODERN HRM-SYSTEMS IN IT SECTOR COMPANY MANAGEMENT

Анотація.

У статті розглядаються Human Resource Management systems, які відіграють важливу роль в управлінні персоналом і всією компанією. З їхньою допомогою формуються не тільки різні види розрахунків з персоналом з оплати праці, а й здійснюється персональний облік внеску кожного працівника в діяльність організації, проводиться його оцінка, плануються й організуються програми навчання та розвитку персоналу, здійснюється підбір персоналу на вакантні посади, формується система мотивації персоналу. Усе це створює передумови для зниження плинності кадрів та ефективного їх управління.

Abstract.

The article discusses Human Resource Management systems, which play an important role in managing personnel and the entire company. They are used not only to make various types of payroll settlements with staff, but also to keep a personal record of each employee's contribution to the organization's activities, to evaluate them, to plan and organize training and development programs, to recruit staff for vacant positions, and to form a staff motivation system. All of this creates the preconditions for reducing staff turnover and effective management.

Ключові слова: система управління персоналом, система управління людським капіталом, система навчання і розвитку персоналу, система планування та обліку робочого часу, система мотивації, підбір кадрів.

Keywords: personnel management system, human capital management system, personnel training and development system, working time planning and accounting system, motivation system, recruitment.

Будь-якому сучасному процесу для якісної та ефективної роботи необхідна автоматизація і процес управління персоналом не виняток.

Автоматизація управління персоналом — це метод використання програмного забезпечення для оптимізації повторюваних і трудомістких завдань, щоб спростити процеси управління персоналом [1]. Належить до систем і процесів, що перебувають на перетині інформаційних технологій і HR процесів.

Такі автоматизовані інформаційні системи (далі-АІС) управління персоналом отримали назву HRM, що походить від оригінального англійського словосполучення (*Human Resources Management*). HRM це цілеспрямована діяльність керівного складу організації, а також керівників і спеціалістів підрозділів системи управління, яка включає розробку концепції, стратегій кадрової політики, принципів і методів управління людськими ресурсами [3]. Вони являють собою комплексні АІС, мають розширені функціональні можливості, що дають змогу автоматизувати більшу частину бізнес-процесів, які стосуються життєдіяльності співробітників компанії, а також, розрахункових та аналітичних операцій, що мають відношення до цієї сфери, включаючи не тільки розрахунок заробітної плати та кадрову документацію, а й розвиток кар'єри та професійне зростання. Крім HRM-систем, є й інші

системи, які також належать до класу систем управління персоналом. Це такі системи, як HCM (*Human Capital Management*) і WFM (*Work Force Management*). HCM - означає керування людським капіталом, і є комплексним підходом до управління та оптимізації таких ресурсів компанії, як працівники та їхні навички, уміння та інше. HCM охоплює безліч практик та процесів, що стосуються HR, як от найму фахівців, керування продуктивністю, розвиток працівників, HR планування тощо. Основна ціль HCM – це привабити, утримати та залучити талановитих фахівців до роботи в організації, аби швидше досягати бізнес цілей та забезпечувати потреби компанії [6].

«WFM» – це скорочення від «управління робочою силою», яке стосується практики планування та оптимізації використання працівників компанії для найкращого задоволення потреб бізнесу [5].

Сучасні АІС управління персоналом дають змогу охопити практично всі функції служб персоналу. Їхньою відмінною особливістю є те, що на їхній основі створюється єдиний інформаційний простір, який дає змогу використовувати всю накопичену інформацію для побудови ефективних аналітичних систем і систем підтримки прийняття рішення.

Основне призначення HRM-систем полягає у вирішенні двох основних завдань:

- впорядкування розрахунків та облік операцій з управління персоналом;
- зниження втрат, які можуть виникнути у зв'язку з рухом кадрів.

Спочатку HRM-системи були створені для вирішення першого кола завдань. І результат їх вирішення очевидний, тому що за допомогою автоматизації більшості операцій і з використанням єдиної бази забезпечується коректність розрахунків і оперативність дій, з'являється можливість ведення статистики, аналітики. Вирішення другого кола завдань не так легко оцінити, але їхнє значення відчувається в процесі управління персоналом і відбивається на підсумкових показниках діяльності відділу кадрів і компанії загалом.

АІС управління персоналом дає змогу відстежити роботу кожного співробітника, оцінити його внесок у діяльність команди і компанії, контролювати витрати. Це дає керівнику, на основі точного і всебічного аналізу показників кожного працівника, побудувати кадрову стратегію і виконати безліч операцій з планування перестановок, навчання, формування системи мотивації, оцінки вартості робіт і загального стану справ. Але на основі оцінки персоналу протягом року, можна своєчасно виявити співробітника, який не справляється зі своїми обов'язками, і не відповідає займаній посаді. І водночас, у системі зберігаються дані про професійні навички та можливості співробітників, що дає змогу виявити найкращих фахівців, яких потрібно не тільки утримувати, а й створити їм усі необхідні умови, щоб вони могли розвиватися і ще більш ефективно виконувати трудові обов'язки. А це, своєю чергою, допоможе уникнути збитків, через відтік найкращих працівників. У всьому світі плінність кадрів є серйозною проблемою будь-якої компанії, що знижує ефективність її роботи.

Бізнесу доводиться витрачати до третини річної зарплатні розробника на його екзит і пошук заміни, а ще є організаційні витрати на місяць-два для новачка на розкачку, знайомство з проектом і всі супутні процедури. Додаткова проблема: феномен інституційної втрати пам'яті — коли співробітник звільняється і не передає частину ключових знань наступнику [4].

АІС управління персоналом на сьогоднішній день є дуже затребуваними програмними продуктами, але більшою популярністю користуються прості та доступні рішення, що мають оптимальне поєднання ціни та якості. Але слабкі розробки не витримують конкуренції і залишають український ринок.

На нашу думку, класифікувати HRM-системи можна умовно на три види за рівнем бізнес-процесів, що їх обслуговують, і ступенем їх автоматизації:

- системи першого рівня. Для таких систем характерна функціональна обмеженість, пов'язана з автоматизацією розрахунку заробітної плати та неможливістю подальшого їх налаштування. Тому коло користувачів таких систем вкрай вузьке;
- більш розвиненими є системи другого рівня. Вони забезпечують непоганий функціонал, що

дає змогу грамотно вести кадрову політику і автоматизувати весь кадровий облік. Програмні продукти цього рівня можна доповнювати і розширювати коло вирішуваних ними завдань;

- системи третього рівня ще більш прогресивні. З їхньою допомогою можна не тільки вести облік кадрового руху та розрахунок заробітної плати, а й виконувати складніші процеси, пов'язані з розробленням індивідуальних програм навчання фахівців, складанням «портретів» працівників, плануванням їхнього просування, проведенням атестації. Ці програмні продукти можуть бути як самостійними, так і входити до складу комплексних автоматизованих систем - ERP-систем управління компанією. ERP — це скорочення від *Enterprise Resource Planning*, тобто планування ресурсів підприємства. Які саме ресурси мають бути на увазі? Функціонування будь-якої компанії передбачає підтримання низки пов'язаних між собою бізнес-процесів: управління фінансами, персоналом, закупівлями, планування постачання, виробництва продукції та безліч інших господарчих процесів в залежності від специфіки діяльності підприємства. Головна мета ERP систем – об'єднати всі бізнес-процеси та ресурси в єдину систему для спрощення, прискорення та оптимізації діяльності компанії [7].

Інша класифікація HRM-систем ґрунтується на поділі складу функцій. За цією класифікацією виділяють чотири групи:

- розрахункові системи, що забезпечують обчислювальні функції, пов'язані з розрахунком заробітної плати та іншими її складовими: преміями, утриманнями, а також із розрахунком витрат на відраджень, оформленням нарядів тощо;

- облікові системи призначені для ведення особових справ співробітників, обліку їхніх лікарняних, відпусток, переведень, відраджень, а також для складання штатного розпису і кадрової звітності;

- обліково-розрахункові об'єднують у собі функції перших двох груп. HRM-системи цієї групи дають змогу здійснювати обліково-розрахункові операції та деякі функції управління. HR - контур включає функції: управління мотивацією, аналізу ефективності роботи співробітників, їхньої атестації та оцінки професійної придатності, планування кадрових перестановок, та інші, що дають змогу удосконалити систему управління персоналом;

- повнофункціональні HRM-системи. Вони мають більш розширений функціонал, ніж у попередніх трьох групах, за рахунок додавання функцій ведення статистики, і генерації звітності для керівництва компанії та контрольних органів.

У будь-якому разі, використання таких систем дає змогу значно скоротити час і трудовитрати співробітникам відділу кадрів. При цьому, автоматизоване зберігання та обробка всієї кадрової інформації допомагає ефективніше здійснювати переміщення та підбір співробітників. Своєчасна й оперативна інформація про лікарняні, відпустки, відраджень, пільги, стягнення дає змогу здійснювати автоматизований розрахунок заробітної плати, дає можливість працівникам бухгалтерії оперативно та якісно нараховувати зарплату, формувати рі-

зні звіти. В узагальненому вигляді структура ІС управління персоналом включає в себе вхідні, вихідні підсистеми і базу даних, рис. 1.

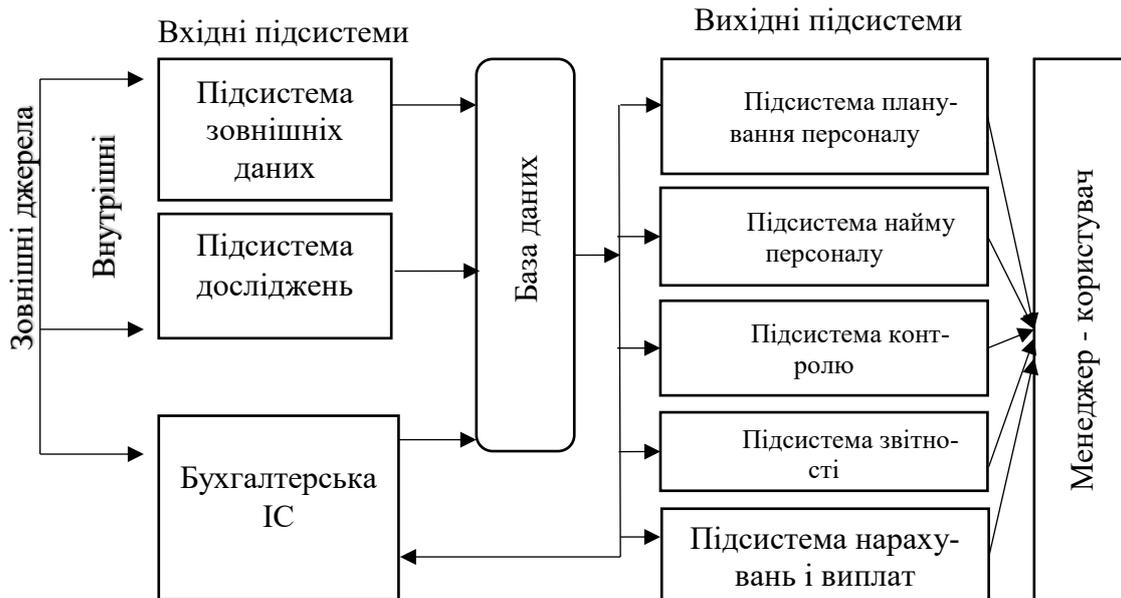

Рисунок 1 - Структура ІС управління персоналом

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Бухгалтерська ІС передає в ІС управління персоналом дані, які формувалися в результаті здійснення бухгалтерського обліку, але при цьому вони містять у собі й кадрові елементи, що несуть у собі такі ознаки: прізвище, ім'я, по-батькові, стать, дата народження, освіта. Ці дані заносяться в систему під час прийняття співробітника на роботу і зберігаються в базі даних відділу кадрів.

Бухгалтерська ІС відіграє важливу роль у системі управління персоналом. Бухгалтерська ІС надає бухгалтерські відомості для бази даних про працівників компанії. На основі цих даних система управління персоналом формує звітності для розрахунку заробітної плати. Своєю чергою, всі дані про нарахування і виплати, що формуються в системі управління персоналом, передаються в бухгалтерську ІС для їх відображення в бухгалтерському обліку.

Підсистема досліджень передбачає вирішення завдань, які вирішуються поза системою управління персоналом, але є джерелом даних, необхідних для її функціонування. Для їх вирішення співробітники відділу кадрів проводять дослідницькі проекти використовуючи інформаційну систему управління проектами (ІСУП). ІСУП – це програмне забезпечення, що використовується для планування проектів, розподілу ресурсів та управління змінами. В інформаційній системі керівники проекту, стейкхолдери та учасники можуть контролювати витрати та керувати бюджетами, якістю, вести документообіг. Також ІСУП використовується для взаємодії та спілкування між учасниками проекту [8].

Найбільш важливими є такі напрями кадрових досліджень як:

- пошук кандидатів серед співробітників фірми на звільнені робочі місця та посади;

- розробка вимог, що пред'являються до працівників.

Сучасні ІС управління персоналом складаються з 5 основних вихідних підсистем:

- підсистема планування визначає потребу компанії в робочій силі на даний період;

- пошук і підбір кандидата на вакантну посаду здійснюється завдяки підсистемі найму;

- підсистема контролю робочої сили здійснює контроль наявності кваліфікацій, відповідності займаним посадам, направляє співробітників на підвищення кваліфікації;

- підсистема нарахувань і виплат займається формуванням різного роду нарахувань і виплат співробітникам грошових коштів на купівлю ліків, використання службового транспорту, визначення динаміки заробітної плати. В ній також відбувається формування пенсійного фонду співробітника;

- для створення звітів служить підсистема звітності.

Очевидно, що кадрові служби мають дедалі більше значення в системі управління. Розширюються їхні функції, відбувається інтеграція кадрових служб у загальну систему управління компанією, дедалі більшого значення набувають такі функції як: планування і прогнозу, консультативна, розвитку та стимулювання. Ефект від впровадження HRM-систем може торкнутися багатьох сфер життєдіяльності організації, як економічної, так і організаційної, і соціальної.

В економічній сфері ефект може бути досягнутий за рахунок: підвищення продуктивності праці персоналу; оптимального використання професійних якостей конкретного співробітника компанії; зниження витрат на управління персоналом.

Організаційний ефект може проявитися у підвищенні якості кадрових рішень; скороченні часу прийняття рішень на різних рівнях управління; оперативній підготовці різних звітних документів.

У соціальній сфері ефект можливий за рахунок: ведення персональних карток співробітників з їхньою індивідуальною трудовою історією; персонального обліку пенсійних накопичень працівників; підготовки керівного резерву і просування по службі гідних співробітників підприємства. Загалом, впровадження АІС управління персоналом дає можливість компанії поліпшити загальну культуру роботи зі своїми співробітниками, збільшити достовірність даних і оперативність їх обробки.

Серед виробників АІС управління персоналом високий рейтинг за своїми функціональними можливостями мають: західні HRM-системи (наприклад, такі як SAP ERP HCM, Oracle HRMS, Aris) за основу беруть кадрову політику і профілі компетенцій персоналу, серед українських програмних продуктів («Megapolis.DocNet», «Галактика ERP», «Megapolis. Управління персоналом», «Парус-персонал», комплексна програма TRIM –персонал, Coloris HRM та «Yaware»).

Пакетні та комплексні рішення від великих розробників передбачають максимальну сумісність з іншими програмними рішеннями і масштабування, тому що вони зацікавлені в широкому і серійному поширенні своїх програмних продуктів. До того ж, обов'язково передбачається індивідуальне налаштування всіх модулів системи під специфіку бізнесу. Таким чином, впровадження готових програмних продуктів є більш рентабельним, ніж зроблених на замовлення. Це виправдано ще й тим, що досвід впровадження та адаптація програмних продуктів від провідних розробників в компаніях, дали

зможу усунути всі наявні недоліки, тоді, як у персональних розробках їх доведеться ще довго усувати.

Отже можна зробити висновок, що впровадження системи управління персоналом є невід'ємною перевагою і конкурентоспроможністю будь-якої компанії.

Список літератури:

1. Автоматизація HR-процесів: курс на розвиток талантів. URL: <https://hr.smart-it.com/uk/blog-post/avtomatyzacziya-hr-proczesiv-kurs-na-rozvyok-talantiv/#:~:text=%>.

2. Годящев М. О. Управління персоналом підприємства як фактор підвищення його ділової активності / М. О. Годящев // Інтелект XXI. - 2017. - № 3. - С. 74-79. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2017_3_12

3. Лазоренко Л. Особливості сучасного управління людськими ресурсами. URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?id=635>

4. Плинність людей в ІТ— скільки нормально і що з цим робити. URL: <https://dou.ua/forums/topic/40118/>

5. Управління персоналом для Контакт-Центру. URL: <https://www.oki-toki.ua/products/wfm-workforce-management-dlya-koll-czentr>

6. Що таке управління людським капіталом (HCM)? URL: <https://hurma.work/blog/shho-take-upravlinnya-lyudskym-kapitalom-hcm/#:~:text>

7. Що таке ERP система. URL: <https://shelfy.com.ua/newsroom/shho-take-erp-systema/>

8. Що таке Інформаційна система управління проектами (ІСУП)? URL: <http://ukr-vestnik.com/interesting/rezonans/shho-take-informatsiyna-sistema-upravlinnya-proektami-isup.html>

*Гавчук Д.В.**Аспирант Высшей школы предпринимательства, Россия, г.Тверь,
член Федерации рестораторов и отельеров, Россия, г.Москва***«УСТОЙЧИВОЕ ГОСТЕПРИИМСТВО» –
КЛЮЧ К БУДУЩЕМУ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА***Gavchuk D.V.**Postgraduate student of the Higher School of Entrepreneurship, Tver, Russia,
member of the Federation of Restaurateurs and Hoteliers, Moscow, Russia***"SUSTAINABLE HOSPITALITY" –
THE KEY TO THE FUTURE OF THE HOSPITALITY INDUSTRY****Аннотация.**

В настоящее время устойчивое развитие оказывает большое влияние на повышение эффективности экономики страны и является важным для любого государства и в любых условиях. В статье рассматриваются концепции устойчивого развития индустрии гостеприимства и механизм его реализации.

Abstract.

Currently, sustainable development has a great impact on improving the efficiency of the country's economy and is important for any state and in any conditions. The article discusses the concepts of sustainable development of the hospitality industry and the mechanism of its implementation.

Ключевые слова: устойчивое развитие, ESG, зеленая экономика, индустрия гостеприимства.

Keywords: sustainable development, ESG, green economy, hospitality industry.

Объектом исследования выступают инновационные проекты устойчивого развития в российском ресторанном и отельном бизнесе.

Методологическую основу исследования составляют труды отечественных и зарубежных ученых, изучающих данную тематику, а также экспертные мнения рестораторов и отельеров.

Степень научной разработанности проблемы: Вопросы, связанные с разработкой моделей и инструментов устойчивого развития индустрии туризма и гостеприимства, отдельных рекреационных территорий, исследовались Х.А. Константиныди, К.Е. Турбина, И.Ю. Юргенс, А.В. Киселева, О.А. Алексеевой, У.С. Воеводиной, В.И. Голодяевой, В.Г. Гуляевым, О.Т. Ергуновой, Е.Г. Киякбаевой, М.Ю. Макаровым, И.В. Митрофановой, М.С. Обориным, А. Постма, С.Г. Пьянковой, Т.В. Рассохиной, И.А. Рябовой, О.В. Сайдашевой, А.С. Соколовым, Д. Шмукером и др. Концептуальные подходы к формированию и развитию цифровой экосистемы сферы туризма и гостеприимства нашли отражение в трудах А. Али, Е.В. Аноприевой, И.В. Богомазовой, У. Гретцена, Т.Б. Климовой, М.А. Морозова, Н.С. Морозовой, М.А. Пашиной, М.С. Романова, Л.В. Семеновой, У. Станкова, Ц. Чжан, Э. Дж. Фью. При этом вопросы формирования механизма устойчивого развития индустрии туризма и гостеприимства в условиях цифровых трансформаций и его реализации в системе разноуровневого управления остаются малоизученными.

Несколько лет назад термин «устойчивое развитие» был не распространен в сфере гостеприимства. Следовали этой бизнес-философии в основном промышленные компании, причем западные, а рестораторы и отельеры не особо стремились быть в тренде.

Сегодня же внедрение экологических инициатив – это возможность получить конкурентное преимущество за счет улучшения репутации и сокращения расходов. Сегодня «зеленое» развитие – это новая норма, которая интересна и гостям, и собственникам бизнеса: эффективное использование коммунальных ресурсов, позволяет экономить на платежах, а сокращение пищевых отходов снижает затраты на закупку еды и вывоз мусора. Сегодня не чуждаться тренда считают себя обязанными многие рестораны, гостиничные сети и независимые отели. Бизнес-концепция «устойчивого развития» неуклонно набирает обороты, чему способствуют и предпочтения клиентов.

Устойчивое развитие – это принципы работы, при которых удовлетворение любых потребностей нынешних поколений осуществляется без ущерба для возможностей будущих. Сюда входят не только защита природы, экологические меры и переход на ресурсосберегающие технологии, но и забота о персонале, и создание инклюзивной среды и/или рабочих мест для людей с ограниченными возможностями, и тому подобное. Рестораторы и отельеры все больше осознают необходимость ответственного использования энергии и других ресурсов и контроля над потребителем как социальную ответственность, а также считают это честным бизнесом.

Мы выделяем пять основных групп инициатив устойчивого развития:

1. Эффективное использование коммунальных ресурсов

- Разработка стратегии энергоэффективности: определение нагрузок на электричество и тепло, подбор энергоэффективного оборудования и т.д. (Green Office Club, Тайга)

- Регулярный мониторинг учета расхода электроэнергии (установка датчиков присутствия и таймеров, регуляторов уровня освещения)

- Установка автоматизированных термостатов на отопительные радиаторы

- Внедрение инновационного энергоэффективного оборудования (класс А и выше). Замена электрических и газовых плит на энергосберегающие индукционные *(по словам президента Федерации рестораторов и отельеров России Игоря Бухарова, многие заведения уже давно занимаются ресурсосбережением, в частности, используют энергосберегающие лампы. Однако, наиболее энергоемкими предметами на кухнях являются плиты. Для этого необходимы большие инвестиции и льготные кредиты)*

- Замена холодильного оборудования на энергоэффективное и не использующее гидрофторуглероды (ГФУ) *(Кейс: торговая сеть «Пятёрочка» запускает пилотный проект по установке инновационного холодильного оборудования в своих магазинах, нацеленный на сокращение парниковых газов. В рамках общей цели X5 Group по снижению углеродных выбросов «Пятёрочка» заменит фреоны и перейдет на холодильное оборудование, работающее на природном хладагенте (R290). Такой хладагент представляет собой бесцветный нетоксичный газ и обладает нулевым потенциалом озоноразрушения, а также низким потенциалом глобального потепления. За счёт снижения прямых выбросов из-за повышения энергоэффективности и использования хладагента с низким ПГП переход на R290 приведёт к сокращению прямых выбросов)*

- Замена системы кондиционирования *(«Пятёрочка» переходит на использование более безопасных газов, осуществляя в своих помещениях постепенную замену традиционного фреона в кондиционерах на более энергоэффективные компрессоры с применением хладагента R32 с меньшим потенциалом глобального потепления. Это однокомпонентное вещество, которое даёт определённые преимущества при монтаже. Помимо улучшенных показателей экологической безопасности почти на две трети – коэффициент ПГП у R32 равен 675 против 2088 у R410 – хладагент также можно использовать повторно, а при необходимости и утилизировать)*

- Светодиодное освещение на всей территории ресторана *(примерно 12–15% экономии электроэнергии в год)*

- Устранение протечек в трубах, кранах
- Использование посудомоечной машины вместо ручной мойки

- Установка жируловителей
- Установка фритюрниц с уменьшенным потреблением масла

- Установка энергоэффективных кофемашин (потребляют почти на 20% меньше электроэнергии без потери производительности)

- Заполнение стиральной и посудомоечной машины полностью при низкой температуре воды

- Оснащение кранов аэраторами (за счёт насыщения воды кислородом аэратор экономит до 60% воды)

- Установка сенсорных кранов для мытья рук, которые позволяют снизить расход воды на 120 м³ в год на одном предприятии

2. Упаковка и одноразовые предметы

- Консультации по “зеленой упаковке” (анализ существующей упаковки, замена упаковки для доставки и навывнос на экологичную упаковку (Тайга)

- Присоединиться к движению «Му сир, please», предоставление скидки покупателям со своей многоразовой кружкой

- Установка фильтров и наполнение многоразовой бутылки водой для гостей, отказ от продажи бутылок в пластиковых тарах (Твоя вода Krasota Water)

- Выдача одноразовых предметов (крышки для стаканчиков, размешиватель и т.д.) лишь по просьбе посетителей (В ресторане Vjörn не используют пластиковые стаканчики, крышечки и трубочки, а вместо них используют посуду из натуральных материалов).

- Добавить опцию "отказ от приборов" для доставки еды, предоставить возможность покупать еду в свою тару

- Замена пластиковых трубочек многоразовыми, замена сахарных пакетиков сахарницами (В Ресторане Grand Ctu придумали необычную замену пластиковым соломинкам — их делают из яблочной и клубничной мякоти, а в сети экологичных кофеен Flip все расходники, включая стаканы, трубочки и крышки, выполнены из кукурузного крахмала и переработанной древесины)

3. Сокращение отходов

- Внедрение отдельного сбора отходов и сдавать на переработку вторичное сырьё – пластик, бумагу, стекло и др. (VTORBOX, Собиратор, Убиратор, Экоцентр Сборка). Кейсы: сотрудничество сети отелей AZIMUT Hotels и СИБУРа в рамках проекта «Пластик – не мусор», который стартовал в 2020 году. С момента его запуска на переработку было передано около 25 тонн пластиковых отходов, из которых могут быть изготовлены новые полезные вещи. Отели Курорта Красная Поляна сдают в месяц от 280 кг картона.

- Сотрудничество с движением foodsharing, передача оставшихся продукты через волонтеров (сеть благотворительных кафе для пенсионеров «ДоброДомик»; БФ «Банк еды «Русь» сотрудничает с доставкой «Кухня на районе» и сетью кафе «БлинБери»; кейс: в среднем один магазин «Пятёрочка» передает за месяц 120-180 кг хлеба, которые волонтеры разносят одиноким пенсионерам и многодетным семьям, оказавшимся в трудной ситуации).

- Подключение к системе коммерческого фудшеринга (Doggy Bag)

- Установка оборудования для переработки или компостирования пищевых отходов (GAIA-RU, экологический проект - вывоз пищевых отходов для компостирования FoodWaster)

- Продажа или передача посетителям кофейного жмыха (используется в качестве скрабов, удобрений, чистящих средств)

- Переработка отработанного фритюрного масла (РусМаслопром покупает отработанное масло у рестораторов и после очистки жиросодержащих отходов поставляет вторсырье партнерам – производителям лакокрасочных материалов. McDonald's отправляет на переработку огромное количество фритюрного масла. А полученный в результате биодизель использует для заправки своих грузовых автомобилей. Рациональное использование собственных отходов позволяет не только сэкономить, но и снизить нагрузку на экологию)

- Соблюдение условий правильного хранения с учетом требованием к температуре хранения, влажности и освещенности. Если нет возможности – закупать продукты чаще и меньшими партиями

4. Меню и цепь поставок

- Выбор сезонных и локальных продуктов (сокращение транспортного следа), консультации по экологизации цепи поставок, закупки у местных производителей (Тайга, All Good)

- Сокращение рабочего объема закупаемых продуктов

- Сокращение количества упаковки: большие фасовки, оборотная тара

- Использование для уборки экосертифицированные средства либо средства без хлора, фосфатов и фосфонатов

- Сокращение использования хоз.товаров: пластика, фольги, пергамента, мусорных мешков, вафельного полотна, выбор многоразовых альтернатив

- Установка дозаторов на средства для уборки и энергоэффективных сушилок

- Замена туалетной бумаги и полотенец из первичной целлюлозы на аналогичные из вторичного сырья (облагороженной макулатуры), с маркировкой I типа или FSC

- Подключение электронного меню по QR-коду для экономии бумаги

5. Дополнительные экологические инициативы

- Компенсация углеродного следа путем посадки деревьев (СберВместе, Экологическое движение ЭКА, Посади лес, РусКлиматФонд, Зов природы)

- Озеленение кафе (ресторан Sempre и др.)

- Экологическое просвещение сотрудников (Академия устойчивого развития для малого и среднего бизнеса METRO, «Теперь так»)

- Организация экологических лекций, мастер-классов, воркшопов для гостей

- Продажа или сдача на благотворительность списанной техники и мебели

- Использование мебели и элементов интерьера локального производства

- Защита персональных данных сотрудников и гостей

- Внедрение роботизации и искусственного интеллекта

В России первым zero-waste-рестораном стал Ресторан северной кухни **Bjorn**. В 2021 году ресторан получил зеленую звезду Michelin. В ресторане не используют пластиковые стаканчики, крышечки и трубочки. Напитки продаются только в стеклянных бутылках. Вместо них используют посуду из натуральных материалов. На кофе и чай в свою тару действует скидка 20%, а еще при необходимости вашу многоразовую бутылку бесплатно заполняют водой. В заведении придерживаются принципов безотходности на кухне и в баре — в Björn не выбрасывают «некрасивые» фрукты и овощи. Из них готовят полноценные блюда, а кожуру и очистки превращают в чипсы, пудры и соусы. Из цедры цитрусовых варят варенье, а выжимки используют для приготовления коктейлей, лимонадов и чаев.

Также повара ресторана стремятся к рациональному использованию мяса, дичи и рыбы. Их в Björn разделяют самостоятельно, блюда готовят из всех частей туши, варят костные бульоны.

Продукты в Björn заказывают у местных поставщиков, поставки предпочитают более частые, но в меньшем объеме. Так количество испорченных продуктов сводится к минимуму. «Несмотря на следование этим принципам, органические отходы у нас остаются, хотя и гораздо меньше, чем могло быть, — отмечает экологист ресторана Björn Маргарита Миславская. — В среднем 24 литра в день. Для сравнения, по данным исследователей из АНО „Центр экологических проектов“, среднестатистический столичный ресторан производит в день не менее 100 кг органических отходов (а это порядка 270 литров)». Специалисты Björn проработали несколько вариантов переработки органики, наиболее оптимальным для ресторана оказался диспозер под раковину. В ближайшее время будет установлена полупромышленная модель Bone Crusher, и пищевые отходы вместе со всей остальной органикой будут отправляться на очистные сооружения, где работают установки по переработке осадка сточных вод в биогаз.

Также ресторан компенсирует свой углеродный след, ежегодно перечисляя средства в Центр экологических инноваций (АНО ЦЭИ) на посадку и поддержание Алтайского леса. Погасив свой углеродный след, ресторан получил *Знак климатической нейтральности - Climat Neutral* (10000 Га Алтайского леса, которые поддерживает и охраняет Алтайский проект, произвели в атмосферу 3,3 миллиона тонн чистого кислорода и поглотили 4,5 миллиона тонн углекислого газа).

Ресторан **Grand Cru** - еще одно заведение со звездой Michelin. Тут не делают скидку на кофе в свою кружку, зато придумали необычную замену пластиковым соломинкам — их делают из яблочной и клубничной мякоти. Получаются съедобные трубочки.

Ресторан **Twins Garden братьев Ивана и Сергея Березуцких**, получивший две звезды Michelin и зеленую звезду, активно использует продукты с собственной фермы. Экоподход виден и в меню Twins Garden. Например, в дегустационный вегетарианский сет «Овощи» входят блюда, включающие весь жизненный цикл продуктов. Есть и «овощи в тарелке», и «овощи в бокале» — не просто свежевыжатые соки, а 14 видов вина из овощей, грибов и трав, сделанных собственноручно.

Еще один ресторан, получивший зеленую звезду, — **Biologie** — специализируется на органической кухне. *Философия заведения — бережное отношение к экологии, ресурсам и гостю.* В ресторане бережно относятся к ресурсам, давая вторую жизнь бывшим в употреблении предметам интерьера, мебели, оборудованию. Сортируется и утилизируются отходы, переплавляется стекло в предметы декора и в скульптуры, органические отходы перерабатываются в компост для удобрения сада.

В 2023-2024 годах индустрия гостеприимства испытывает значительные изменения. Рестораторы и отельеры адаптируются, используя цифровые инновации и технологии для более персонализированного обслуживания гостей. Этот тренд подчеркивает, что в условиях роста затрат гостиничный бизнес должен быть гибким и креативным. Использование приложений и QR-кодов в гостиничной индустрии стало неотъемлемой частью бизнеса, благодаря их широкому распространению. В 2024 году рестораны, бары и отели продолжают активное внедрение этих технологий для улучшения своей деятельности.

Важной особенностью ресторанного и отельного бизнеса является стремление наиболее полно удовлетворять бытовые потребности гостей. Поэтому новые технологии в индустрии гостеприимства находят применение, пожалуй, даже раньше, чем в обычной бытовой сфере. Существует несколько направлений инновационной деятельности: разработка новых программных продуктов для туристов (мобильная регистрация, голосовое управление и онлайн-взаимодействие с гостями) и для управления отелями и ресторанами, внедрение новых технологий и материалов при строительстве или отделке отелей, применение современных технических устройств в обслуживании номеров и т. д. В 2024 году все они будут активно развиваться как за рубежом, так и в нашей стране.

В 2024 году в гостиничном бизнесе активно развивается тренд внедрения искусственного интеллекта (ИИ), который становится ключевым элементом в улучшении операционной деятельности и расширении аудитории.

Примером использования ИИ в гостиничной индустрии является:

- автоматизация обработки запросов гостей;
- персональные предложения для бизнес-путешественников, адаптируемые под конкретные запросы и потребности;
- автоматизация рутинных задач, таких как ввод данных или генерация лидов;

· разработка контента, оптимизированного для поисковых систем и социальных сетей [8].

Мировая практика свидетельствует, что следование ESG-стандартам улучшает репутацию отелей и ресторанов, повышает доверие инвесторов, гостей и общества в целом, поднимает финансовые показатели компаний и делает их развитие более устойчивым. Компании инвестируют в ESG, надеясь, что высокие показатели устойчивого развития помогут им справиться с внешними потрясениями и укрепят долгосрочную прибыльность.

На федеральном уровне идет активное обсуждение создания национального ESG-стандарта для поддержки «зеленых» технологий. Это значит, что «зеленые» проекты смогут рассчитывать на получение льготного финансирования [7].

В 2023 году Москва стала лидером повестки устойчивого развития среди субъектов РФ, согласно консолидированному ESG-индикатору субъектов РФ. Эти данные приводятся в докладе «Регионы и города России: устойчивое развитие и социально-экологические приоритеты в управлении — 2023» межотраслевой экспертно-аналитической платформы ИНФРАГРИН. На второй и третьей строчке рейтинга расположились Московская область и Санкт-Петербург [6].

Москва продолжает внедрять «зеленые» решения, энергоэффективные и энергосберегающие технологии, что остается в приоритете. Организуется городской центр сертификации компаний, на базе которого бизнес будут консультировать и проверять на соответствие ESG-принципам. Ожидается, что обладатели сертификатов смогут получить в дальнейшем преференции от правительства Москвы и банков-партнеров [4].

Заключение

Внедрение устойчивого развития в индустрии гостеприимства делает ресторан и отель желанным местом для посещения и уважаемым местом работы для сотрудников. Принятие и реализация устойчивых стратегий поможет снизить выбросы углекислого газа и сделать отель и ресторан более экологически чистым. Более того, поскольку люди все больше беспокоятся об изменении климата и окружающей среде, мы сможем обеспечить восхитительное пребывание в своем отеле и ресторане, соответствующее их убеждениям и ожиданиям, приняв устойчивые решения.

В России экологизация заведений общественного питания происходит не так быстро, как в США и Европе, где этот процесс становится модным трендом. Это связано в том числе с ростом числа осознанных потребителей и осознанных руководителей отелей, кафе и ресторанов, которые по собственной инициативе начинают внедрять экологические практики. *Гостей отелей и ресторанов необходимо информировать, о том, что заведения „зеленые“, следят за выбросами, разделяют отходы и сокращают их.*

Бывает, что кризис даже идет на пользу прогрессу и экологии — так произошло, в последнее время с бумажными чеками и печатью на офисной бумаге. Перевод в электронную форму, который в

обычное время затянулся бы на годы, ускорился за счет кратковременного роста цен на бумагу.

Каждый кризис сменяется ростом. Семена устойчивого развития, посеянные сегодня, расцветут завтра и принесут плоды послезавтра. Даже скромные усилия будут оценены гостями, которые в любых условиях хотят оставаться людьми, заботящимися о других людях и окружающей природе, мечтающими о лучшем будущем для своих детей.

Список использованной литературы:

1. Управление устойчивым развитием индустрии туризма и гостеприимства в цифровой среде [Электронный ресурс]: монография / Карлова А.И., Плугарь Е.В., Полищук Е.А., Почупайло О.Е., Резникова О.С., Скоробогатова Т.Н., Стахно Н.Д., Цёхла С.Ю.; под общ. ред. С. Ю. Цёхла, Е. А. Полищук. – Электрон. дан. – Симферополь, 2023. – Электрон. версия.

2. Радыгина Е.Г., Ошкордина А.А. Показатели устойчивого развития предприятий индустрии гостеприимства // Экономика, предпринимательство и право. – 2023. – Том 13. – № 2. – С. 513-522. – doi: 10.18334/err.13.2.117087.

3. Макаров И.Н., Осипова И.В. Корпоративная ответственность: экологическая ответственность бизнеса в условиях зеленой экономики // Креативная экономика. – 2022. – Том 16. – № 2. – С.

449-462. – doi: 10.18334/ce.16.2.114224.

4. Чечушкин И. «Устойчивое гостеприимство» для столичного бизнеса // URL: <https://www.mosregion.info/2023/06/21/ustojchivoe-gostepriimstvo-dlya-stolichnogo-biznesa/> (11.05.2024)

5. Как развивается ESG-туризм в России // URL: <https://trends.rbc.ru/trends/green/65b9fc3e9a794732c4b34a17> (Дата обращения: 11.05.2024)

6. В докладе ИНФРАГРИН названы субъекты РФ — лидеры повестки устойчивого развития // URL: <https://iz.ru/1584245/2023-10-04/v-doklade-infragrin-nazvany-subekty-rt-lidery-povestki-ustoichivogo-razvitiia> (Дата обращения: 11.05.2024)

7. ESG-контроль: как оценивают устойчивость городов и компаний // URL: <https://rbc-mem.linestest.com/article-80.html> (Дата обращения: 11.05.2024)

8. Тренды в гостиничном бизнесе 2024 // URL: <https://vc.ru/u/444560-libra-hospitality/1010747-trendy-v-gostinichnom-biznese-2024> (Дата обращения: 11.05.2024)

9. ESG-трансформация как вектор устойчивого развития: В трех томах. Том 2 / Под общ. ред. К. Е. Турбиной и И. Ю. Юргенса. — М.: Издательство «Аспект Пресс», 2022. — 650 с.: илл.

Камилова Анора Насировна

старший преподаватель,

Андижанский машиностроительный институт,

Андижан, Узбекистан

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-57-59](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-57-59)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ПОРЯДОК СОСТАВЛЕНИЯ НАРЯДА НА СДЕЛЬНУЮ РАБОТУ

Kamilova Anora Nasyrovna

Senior lecturer,

Andijan Mechanical Engineering Institute,

Andijan, Uzbekistan

THE USE AND PROCEDURE FOR DRAWING UP A PIECE-WORK ORDER

Аннотация.

В статье изучены наряды на сдельную работу, как вести наряд на сдельную работу, заполнение наряда на сдельную работу, составление наряда, оформление наряда - как первичного документа, на основании которого можно произвести расчет заработной платы работников, в отношении которых установлена сдельная система оплаты труда. Как правило, такая форма чаще всего применяется в строительных компаниях, на различных промышленных производствах, заводах, фабриках.

Abstract.

The article examines work orders for piecework, how to conduct a work order for piecework, filling out a work order, drawing up a work order, making a work order - as a primary document on the basis of which it is possible to calculate the wages of employees for whom a piecework wage system is established. As a rule, this form is most often used in construction companies, various industrial plants, factories.

Keywords: outfit, pieceworkers, KTU, job category, serial number of jobs, distribution coefficient, profession, category, service number.

Ключевые слова: наряд, сдельщики, КТУ, разряд работы, порядковый номер работ, коэффициент распределения, профессия, категория, табельный номер.

Введение. В целях бухгалтерского учета каждый факт хозяйственной жизни должен оформляться первичным учетным документом. Для расчета заработной платы при повременной системе оплаты труда основанием для начисления является табель учета рабочего времени. При сдельной форме оплаты труда соблюдение нормы рабочего времени всеми работниками также важно и должно контролироваться работодателем. Но не менее важно вести количественный учет результатов труда, ведь при сдельной системе заработная плата исчисляется из физических показателей, достигнутых работниками (количество, площадь, объем и прочее). Следовательно, для правильного расчета заработной платы работникам-сдельщикам необходимо иметь первичный документ, в котором бы отражались «сдельные» результаты их труда. Таким документом является наряд на сдельную работу.

Наряд на сдельную работу – первичный документ, на основании которого можно произвести расчет заработной платы работников, в отношении которых установлена сдельная система оплаты труда. Наряд на сдельную работу – первичный учетный документ, который оформляется работодателем для того, чтобы сформировать для подчиненного его обязанности. Обязательной унифицированной или рекомендованной универсальной формы наряда на сдельную работу действующее законодательство не содержит. Поэтому каждый ра-

ботодатель может утвердить эту форму самостоятельно и закрепить ее в своей учетной политике для целей бухгалтерского учета. Важно только, чтобы первичка содержала все обязательные реквизиты для такого рода документов. В качестве ориентира для разработки самостоятельной формы можно обратиться к форме наряда на сдельную работу.

Как вести наряд на сдельную работу. Учитывая, что для расчета заработной платы при сдельной системе учет рабочего времени также должен вестись, наряд может объединить в себе и табель учета рабочего времени. Кроме того, наряд может заводиться как на одного работника, так и на группу (бригаду), если, например, заработная плата рассчитывается целиком по бригаде, а затем распределяется между членами бригады по КТУ. Данный документ фиксирует список задач, которые стоят перед работником на какой-то определенный промежуток времени. В частности, в нем отражаются: само задание, его исполнение, разряд работы, потраченное время, стоимость одной выполненной единицы, общая сумма заработка.

Некоторые пользователи не в полной мере осознают, как работает этот документ и какие настройки влияют на отражение показателей выработки. В данной статье даны разъяснения этим моментам, а также даны ответы на вопрос о том, как установить расценки на технологические операции. В документе присутствуют следующие показатели:

Норма – это показатель времени (в часах), установленный в результате наблюдений, определяющий длительность технологической операции. Задается в спецификации производимого изделия, но может быть установлен непосредственно в документе.

Количество (план) – это количество запланированных технологических операций, которые нужно выполнить исполнителю. Задается вручную. Данный показатель выводится в отчет "Сдельные наряды" для сопоставления плановых показателей выработки с фактическими.

Количество (факт) – это количество фактически выполненных исполнителем технологических операций. Данный показатель также выводится в отчет "Сдельные наряды".

Нормочасы – Норма * Количество (факт). Вычисляемое значение.

Расценка – стоимость технологической операции в пересчете на единицу продукции. Берется из регистра цен номенклатуры. Может быть изменена либо указана вручную.

Стоимость – это сколько денег организация заплатила исполнителю за выполнение конкретной технологической операции. На автоматический расчет стоимости влияет параметр «Способ расчета стоимости», установленный в карточке выполняемой операции. Несмотря на автоматический расчет, мы всегда можем изменить этот параметр вручную.

Заполнение наряда на сдельную работу необходимо, чтобы после исполнения работы, представитель работодателя мог определить объем произведенных работ, и, исходя из этого, начислить заработную плату подчиненному.

Наряды бывают как разовые, так и накопительные, рассчитанные на двухнедельную или месячную выработку трудящихся. Наряд на сдельную работу создается только тогда, когда работник трудится на предприятии на условиях сдельной оплаты труда. Как правило, такая форма чаще всего применяется в строительных компаниях, на различных промышленных производствах, заводах, фабриках и т.п. Документ обычно пишет руководитель структурного подразделения, в котором работает «сдельщик»: начальник бригады, звена, цеха, участка и т.д. Он же отслеживает качество работы, выработку и пр., а также составляет отчет. После того, как бланк будет полностью заполнен, он передается на подпись в бухгалтерию, кадровый отдел и другие подразделения компании, представители которых должны его проверить и подписать.

При составлении наряда следует проявлять большую аккуратность и внимательность, поскольку от правильности его формирования и своевременной его выдачи в большой степени зависит производительность труда работников, их заработная плата, а также исполнение поставленных задач в установленный период. Не следует забывать о том, что законченный наряд становится своего рода договором между администрацией предприятия и работниками, а как известно, условия договора

нарушаться не могут (по крайней мере без последствий). Внесенные в наряд требования должны исполняться в полном объеме, их изменение одной из сторон без согласия другой неправомерно. Даже если рабочие не согласны с условиями наряда, они обязаны его выполнить.

Формируя наряд, нельзя допускать какие-то ошибки и исправлять их, поскольку документ служит основанием для начисления заработной платы и подвергается строгому учету и контролю. Также недопустимо внесение в документ каких-то непроверенных или недостоверных сведений — в случае вскрытия таких фактов на ответственное лицо может быть составлен приказ о дисциплинарном взыскании. Все споры, конфликты и разногласия, возникающие по нарядам, решаются в трудовых инспекциях или судах.

С 2013 года обязательное применение унифицированных форм первичных бухгалтерских и кадровых документов отменено, поэтому предприятия и организации имеют полное право составлять данные бумаги в произвольном виде, использовать шаблоны, утвержденные в их внутренней учетной политике или брать за основу стандартные образцы. Это правило относится и к наряду на сдельную работу.

В начале документа пишется:

1. разряд работы и ее описание;
2. единица учета работы;
3. количество единиц работы, которые работник должен выполнить;
4. результаты работы (сколько сделано и сколько принято);
5. количество отработанного времени в днях и часах;
6. сведения о доплате (опционально);
7. оценка качества работы;
8. ФИО и должность лица, принявшего работу.

Заполненный бланк наряда подписывается руководителем подразделения и работником.

Ниже идет таблица, в которой указываются: порядковый номер работ, их описание; разряд; единица измерения, используемая при учете (штуки, килограммы, метры и т.д.); задание по норме выработки (в том числе по количеству и времени); сколько работы сделано и сколько принято; сколько часов и дней отработано; если есть – сведения о доплате.

После заполнения таблицы ставят свои подписи сотрудник предприятия, выдавший работы, и сам исполнитель. Ниже вписывается оценка качества работ, т.е. информация об их соответствии установленным нормам и стандартам, фамилия-отчество того, кто принял и того, кто сдал работу, сумма по выработке. На обратной стороне бланка находится таблица, в которой фиксируются следующие сведения:

количество отработанных часов и дней за месяц;

ФИО сотрудника, его разряд;
коэффициент распределения;
профессия, категория, табельный номер.

После этого подводится итог по сумме заработанных денежных средств. К оформлению бланка, также как к его содержанию, никаких особых требований нет, так что писать его можно на обыкновенном чистом листе формата А4 или фирменном бланке предприятия. При этом формировать и заполнять наряд можно как от руки, так и на компьютере. Единственное условие, которое нужно соблюсти: поставить в нем подписи всех ответственных работников – без их автографов документ потеряет законную силу.

Использованная литература:

1. Бычин В.Б., Малинин С.В., Шубенкова Е.В. Организация и нормирование труда: Учебник/Под ред. Ю.Г. Одегова. М.: Издательство: Экзамен, 2010.
2. Вешнякова Т. С. Организация, нормирования и оплата труда на предприятиях обслуживания –М.:Изд.центр”Академия “ 2009г.
3. БухалковМ.И. Организация и нормирование труда – учебник для вузов 2-е издание, М., Инфра – М, 2008 г.
4. ТешабоеваЗ.Т. Направления перехода на инновационную траекторию развития национальной экономики Узбекистана // Colloquium-journal. 2022. №16 (139). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/napravleniya-perehoda-na-innovatsion-nuyutraektoriyu-razvitiya-natsionalnoy-ekonomiki-uzbekistana>

Saidova Mavluda Zhumabaevna
Senior Lecturer at the Department of Economics
Andijan Engineering Institute
[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-60-61](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-60-61)

THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN CREATING NEW JOBS

Саидова Мавлуда Жумабоевна
Старший преподаватель кафедры "Экономика"
Андижанский машиностроительный институт

РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СОЗДАНИИ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ

Abstract.

The article discusses the territorial aspects of the development of small business and private entrepreneurship, analyzes the state of development of small business and private entrepreneurship in the Andijan region and examines the existing problems.

Аннотация.

В статье рассматриваются территориальные аспекты развития частного предпринимательства, анализируется состояние развития частного предпринимательства в Андижанской области и рассматриваются существующие проблемы.

Keywords: small business and private entrepreneurship, family business, regional entrepreneurship, marketing, strategy, socio-economic efficiency.

Ключевые слова: малый бизнес и частное предпринимательство, семейный бизнес, региональное предпринимательство, маркетинг, стратегия, социально-экономическая эффективность.

The mechanism of organization, formation and regulation of business activity is extremely unique, consisting of a set of characteristics of specific business entities - their actions. These include the position of the business entity in the market, its potential, the characteristics of the services it provides, and others. Accordingly, the same development strategy does not apply to everyone. At the same time, it is possible and necessary to establish a number of general principles in the organization of strategic development.

In recent years, the growth of small business has become a solid foundation for the rapid development of the economy.

Extensive work has been carried out in the field of development of entrepreneurship, creation of a favorable environment for attracting investments and conducting business, and strengthening legal guarantees for the protection of legal interests of entrepreneurs.

Priority was given to the state support of business entities, and the State Fund for the Support of Business Activities provided financial assistance in the amount of more than 15 trillion soums to more than 46,000 projects of business entities.

In particular, the tax system was fundamentally reformed, the procedure for obtaining permission documents was significantly simplified, and planned inspections unrelated to the financial and economic activities of business entities were canceled[1].

The social tax rate for micro-enterprises and small enterprises has been reduced from 12% to 1%, and the profit tax rate for tour operators, travel agents, and accommodation facilities has been reduced to 50%.

The decision of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev dated June 8, 2018 on the implementation of the program "Every family is an entrepreneur", aims to create conditions for each family

to have a stable source of income and eliminate unemployment [2].

The decision of the President of the Republic of Uzbekistan dated March 7, 2019 PQ-4231 "On additional measures and measures for the widespread involvement of the population in entrepreneurship and the development of family entrepreneurship in the regions" clarified the directions of further development of these systemic reforms [3].

On June 12, 2023, the decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures aimed at establishing mutually beneficial cooperation with business entities to reduce poverty" was announced [4].

Based on this legal document, the program "20 thousand entrepreneurs - 500 thousand qualified specialists" was established in our country. In 2023-2024, it is planned to allocate a total of 1 billion US dollars in loans for the implementation of the program.

If we analyze the implementation of these reforms in the Kurgantepa district of the Andijan region, we will have the following indicators [5]. The number of business entities in the district increased, which in turn caused an increase in the gross domestic product of the district. At the same time, the increase of small business and private business entities in the district caused positive changes in several areas of the district, including employment and income, gross domestic product of the district, export and import directions.

Today, there are a total of 2,625 economic entities in the district, 2,251 of which are small business entities. This brought the number of small business entities to 9.7 per 1000 inhabitants.

As a result of the reforms carried out in the district, we can see in the above table that the number of 228 small business entities in the district increased by 10.1% in 1 year. The reforms in the district are correct and systematic. indicates that it is being carried out.

Table 1

**Small business in Kurgantepa district of Andijan region in 2021-2023
number of small business entities**

№	Indicator	Years			(+: -)	
		2021	2022	2023	2023 2021	2023 2022
1	The number of people registered	1983	2 093	2251	158,00	268,00
2	- operating	1679	1 864	1099	-765,00	-580,00
3	- not working	206	229	1152	923,00	946,00
4	Retired	52	57	87	30,00	35,00
5	Newly established	254	303	228	-75,00	-26,00

Source: Author development based on statistical data.

However, with the increase in the number of small business and private business entities in the district, the completion of activities in this direction is also being observed. Especially in the last three years, 2023 was the most recorded in terms of the number of activity completions in the district.

This means that it is necessary to find a solution to the problems and shortcomings arising in this direction

in the district after re-studying and analyzing them in depth. After all, if the number of business entities increases and the duration of their activity is short, it means lagging behind, not improvement.

We can see in Table 2 below which directions small business and private entrepreneurship are developing well in such a district.

Table 2

**Small business in Kurgantepa district of Andijan region in 2021-2023
number of subjects (in cross-section of networks)**

Indicator	Years			(+: -)	
	2021	2022	2023	2023 2021	2023 2022
Total number of employees:	1983	2 093	2251	158	268
- in agriculture and forestry	265	277	311	34	46
- in industry	378	391	481	90	103
- construction	108	108	124	16	16
- in trade	704	718	868	150	164
- in transportation and storage service	68	72	79	7	11
- in the service of living and dining	85	88	114	26	29
- in others	375	439	274	-165	-101

Source: Author development based on statistical data.

The best developed area of small business in the district is the trade area, which shows the highest rate. Its overall result for small business entities is 38 percent. The second place in the district is occupied by small business entities organized by industry. Its share in the total account is 21.4 percent, i.e. 481. In the third place are small business entities organized in the field of agriculture and forestry in the district, their share in the total account is 13.8 percent, i.e. 311.

So, we can say that the above-mentioned areas are well developed in Kogontepa district, and the work done in these directions has given positive results. At the same time, we can see that the reforms implemented in this direction are gradually improving not only in 2023, but also in the last three years.

As can be seen from the above table, there are sectors where the share of small business entities in the economic sectors of the district is 50 percent, higher and even up to 100 percent. Including, we can see that it corresponds to 100 percent in the construction sector, more than 90 percent in forestry, agriculture and fisheries, and even up to 99 percent in the retail trade turnover. In other areas, these figures are 50 percent and higher.

Summarizing the above, it can be said that in order to further develop small business and private entrepreneurship,

it is necessary to improve the system of encouragement and support, and to eliminate obstacles and pitfalls in this regard.

List of sources and literature:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" No. PF-60// National database of legal documents, 28.01.2022, No. 01/28/60/547)

2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on the implementation of the program "Every family is an entrepreneur" No. PQ-3777// National database of legal documents, 06.08.2018, 07/18 / No. 3777/1325

3. Decision PQ-4231 of the President of the Republic of Uzbekistan on "Additional measure-events for wide involvement of the population in entrepreneurship in the regions and development of family entrepreneurship" // National database of legal documents, 09.03. 2019, No. 07/19/4231/2724)

4. Decree No. PF-693 of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures aimed at establishing mutually beneficial cooperation with business entities in poverty reduction" base, 14.06.2023, No. 06/23/93/0367)

5. Statistical notice of Andijan region 2023. //www.andstat.uz.

Тешабоева Зилола Тошпулатовна

доцент,

Андижанский машиностроительный институт,

Андижан, Узбекистан

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-62-63](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-62-63)**ВОПРОСЫ НЕОБХОДИМОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НЕОБХОДИМОГО СООТНОШЕНИЯ
МЕЖДУ НАУЧНО- ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ И ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ
В ВУЗАХ***Teshaboeva Zilola Toshpulatovna*

Associate Professor, Andijan Engineering Institute,

Andijan, Uzbekistan

**QUESTIONS OF THE NEED TO DETERMINE THE NECESSARY RELATIONSHIP BETWEEN
RESEARCH AND TEACHING ACTIVITIES IN UNIVERSITIES****Аннотация.**

В статье рассмотрены положительные и отрицательные стороны усиления исследовательской и публикационной активности преподавателей вузов, предложены пути решения проблемы оптимального соотношения преподавательской и исследовательской деятельности.

Abstract.

The article examines the positive and negative sides of strengthening the research and publication activity of university teachers, suggests ways to solve the problem of the optimal ratio of teaching and research activities.

Ключевые слова: преподавательская деятельность, исследовательская активность, публикационная активность, стресс, снижение качества преподавания, оптимальное соотношение

Keywords: teaching activity, research activity, publication activity, stress, decrease in teaching quality, optimal ratio

Научно-исследовательская деятельность является важной и неотъемлемой частью работы преподавателей вузов. Она способствует развитию профессиональных навыков, расширению знаний и опыта, а также повышению квалификации.

В вузах многих стран, в Узбекистане в том числе, в последнее время усиливаются требования к повышению исследовательской и публикационной активности преподавателей. Это объясняется переходом к новой концепции университетского образования, подразумевающей превращение университетов в активных участников научно-исследовательских процессов и генераторов науки. Более глубокое привлечение преподавателей в исследовательскую деятельность имеет следующие положительные стороны:

Повышение качества образования: Научно-исследовательская работа помогает преподавателям обновлять и улучшать свои учебные материалы, методы обучения и оценки. Это также позволяет им быть в курсе последних научных достижений и применять их в своей педагогической практике.

Привлечение студентов к исследованиям: Участие в научных исследованиях помогает преподавателям вовлекать студентов в научную деятельность, развивать их интерес к науке и повышать уровень их знаний.

Продвижение карьеры: Научно-исследовательская активность может способствовать продвижению по карьерной лестнице, так как она демонстрирует профессиональные достижения и вклад в развитие науки.

Публикационная активность: Публикация научных статей в рецензируемых журналах и участие в конференциях повышает репутацию преподавателя и его вуза.

Развитие навыков: Научно-исследовательская деятельность требует от преподавателя развития и совершенствования различных навыков, таких как критическое мышление, анализ данных, умение работать с литературой и т.д.

Международное признание: Участие в международных научных проектах и публикация результатов исследований в международных изданиях способствует международному признанию преподавателя и его учебного заведения.

Обучение молодых исследователей: Преподаватели, активно занимающиеся научной деятельностью, могут стать наставниками для молодых ученых и помочь им развивать свою карьеру в области науки.

Таким образом, научно-исследовательская деятельность играет важную роль в работе преподавателей вузов, способствуя повышению качества образования, продвижению карьеры и развитию профессиональных и личных качеств.

Однако, судя по дискуссиям, возникающим на научно-практических конференциях, а также по многочисленным отзывам преподавателей вузов, повышение требований к необходимости повышению исследовательской и публикационной активности преподавателей имеет и отрицательные стороны. Это:

Недостаток времени: научные исследования могут занимать много времени, что может привести

к нехватке времени на другие обязанности преподавателя.

Финансовые затраты: научные исследования могут требовать финансовых затрат, например, на поездки на конференции или на публикацию статей.

Конкуренция: научно-исследовательская сфера может быть конкурентной, что может создавать дополнительное давление на преподавателей.

Отвлечение от преподавания: Преподаватели могут уделять меньше времени подготовке к занятиям и взаимодействию со студентами, поскольку они сосредоточены на проведении исследований и публикациях.

Снижение мотивации: Чрезмерное давление может снизить мотивацию преподавателей к преподаванию, поскольку они чувствуют, что их оценивают в первую очередь по их исследовательской деятельности.

Ухудшение отношений со студентами: Преподаватели могут стать более отстраненными и менее доступными для студентов, поскольку они заняты своими исследовательскими проектами.

Стресс и выгорание: Чрезмерное давление может привести к стрессу и выгоранию среди преподавателей, поскольку они пытаются сбалансировать свои обязанности по преподаванию и исследованиям.

Уменьшение времени на другие важные задачи: Преподаватели могут иметь меньше времени на выполнение других важных задач, таких как консультирование студентов, участие в комитетах и разработка учебных программ.

Отток талантливых преподавателей: Талантливые преподаватели могут покинуть вузы, если они чувствуют, что их работа недооценивается или если они не могут найти баланс между преподаванием и исследованиями.

Научно-исследовательская и публикационная активность являются важными составляющими работы преподавателей, однако они не должны становиться источником давления и стресса. Руководство вузов должно поддерживать и поощрять преподавателей в их научной работе, а не создавать давление.

Да, давление руководства вузов с требованием научно-исследовательской и публикационной активности может негативно влиять на качество преподавания и работу профессорско-преподавательского состава.

Пути решения данной проблемы, на наш взгляд, может иметь следующие направления:

- Установление разумных ожиданий: Руководство вузов должно установить разумные ожидания в отношении научно-исследовательской и публикационной деятельности, принимая во внимание нагрузку преподавателей и важность качественного преподавания.

- Поддержка преподавателей: Вузы должны предоставлять преподавателям ресурсы и под-

держку, необходимые для проведения исследований и публикаций, не жертвуя при этом качеством преподавания.

- Оценка на основе нескольких показателей: Оценка преподавателей должна основываться как на их исследовательской деятельности, так и на их эффективности в преподавании.

- Создание благоприятной рабочей среды: Вузы должны создавать благоприятную рабочую среду, которая поддерживает баланс между преподаванием и исследованиями и поощряет преподавателей к профессиональному развитию.

- Привлечение студентов к исследованиям: Вовлечение студентов в исследовательские проекты может уменьшить нагрузку на преподавателей и предоставить студентам ценный опыт.

Решая эти проблемы, вузы могут активизировать научно-исследовательскую и публикационную деятельность преподавателей, не жертвуя при этом качеством преподавания и работой профессорско-преподавательского состава.

Использованная литература:

1. Лапин П.М., СПОСОБЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮ РАБОТУ В ВУЗЕ

2. Прахов, Илья. (2021). Основные практики научной деятельности и публикационной активности преподавателей вузов. 10.17323/978-5-7598-2604-0.

3. Тешабоева Зилола Тошпулатовна, Кобулова Мохинабону Авазбековна СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ К НАУКЕ И ИССЛЕДОВАНИЯМ В ВУЗАХ // SAI. 2024. №Special Issue 15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-metodov-privlecheniya-studentov-k-nauke-i-issledovaniyam-v-vuzah-1> (дата обращения: 17.05.2024).

4. З Тешабоева, С Олимов - ПУТИ АКТИВИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УЗБЕКИСТАНЕ, PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND ..., 2023

5. Solijonovna U. Z. Ways to Improve the Efficiency of Attracting Long-Term Investments in the Country's Economy //EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY. – 2022. – Т. 2. – №. 6. – С. 10-12

6. Юлдашева Гули, Особенности и проблемы развития науки в Узбекистане/ <https://cabar.asia/ru/osobennosti-i-problemy-razvitiya-nauki-v-uzbekistane>

7. Саидова Мавлуда Жумабоевна, Олимова Наргизахон Одилбек Кизи ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ФОКУСИРОВКИ НА ФАКТОРЕ ЧЕЛОВЕКА В УПРАВЛЕНИИ ПРОМЫШЛЕННЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ // Colloquium-journal. 2021. №34 (121). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-povysheniya-fokusirovki-na-faktore-cheloveka-v-upravlenii-promyshlennym-proizvodstvom>

Umurzakova Zamira Salijanovna

senior lecturer,

Andijan Machine-building Institute

DOI: [10.24412/2520-6990-2024-14207-64-65](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-64-65)**WAYS TO FORM COMPETITIVE ADVANTAGES IN ENSURING SUSTAINABLE GROWTH OF SOCIETY***Умурзакова Замира Салижановна*

старший преподаватель,

Андижанский машиностроительный институт

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РОСТА ОБЩЕСТВА**Abstract.**

This article, in the context of modernization and diversification of our economy, presents the formation of a healthy and free competitive environment, the study of factors of competitiveness of industrial enterprises, and the formation of competitive advantages.

Аннотация.

В данной статье в условиях модернизации и диверсификации нашей экономики представлены формирование здоровой и свободной конкурентной среды, исследование факторов конкурентоспособности промышленных предприятий, формирование конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: *certification of employees, improvement of qualification level, motivation of employees, training of employees, demand, planning, springing, information, situation, stable*

Keywords: *аттестация работников, повышение уровня квалификации, мотивация работников, обучение работников, спрос, планирование, пружинение, информация, ситуация, стабильный*

A mechanism that ensures stable development is essential for any organization operating in today's rapidly evolving market environment with intensifying competition. Consequently, managers and specialists must engage in regular and systematic analysis of internal and external factors influencing their activities. Based on these insights, they can make swift, practical management decisions. Ultimately, this diligent study of influencing factors leads to the formation of competitive advantages, enabling victory in the competitive landscape.

A competitive advantage is an advantage that cannot be easily replicated by competing entities. It enhances profitability, increases market share, and elevates the reputation of the enterprise.

Today, the experience of many developed and leading countries in the world economy clearly demonstrates that achieving competitiveness and entering global markets necessitates consistent economic reforms, structural changes, and a deeper focus on diversification. High technologies play a crucial role in this endeavor, which can be realized through rapid development of new enterprises, robust production networks, modernization of operational facilities, and accelerated technical renewal processes.

These processes are also relevant for enterprises producing textile products, which hold significant importance in Uzbekistan's economy. Coordinating production and sales based on marketing research is crucial. One of the main reasons for this lies in the demand for high-quality textile products and the strategic imperative for enterprises to enter international markets. In recent years, Uzbekistan has prioritized addressing this issue. Positive changes in the country's economy,

including increased production volume in the cotton industry and a stronger focus on international market entry strategies, underscore the importance of studying the cotton market and related products within the republic. Establishing production and motivating employees play key roles in achieving these goals.

Hence, researching the consumer market, addressing the demands and needs of the population for cotton industry products, enhancing joint venture efficiency, and motivating manufacturers to produce competitive goods are essential marketing activities and widely employed marketing research processes within the economy.

Based on the adopted strategies, it is advisable for employer organizations and their implementers to develop practical programs. We recommend that the program of practical actions for implementing the planned competitiveness development strategy in the joint-stock company 'Grey cotton ginning plant' should include the following sections:

1. Study Current Legislation: Identify obstacles hindering the company's development and propose specific solutions for their elimination.

2. Internal Capability Programs: Determine priority areas of activity, product types, and enhance competitiveness.

3. Infrastructure Development: Explore proposals related to transport, electricity, heat supply, water, and other necessary resources. These improvements will support the company's future directions and enhance competitiveness.

4. Best Practices Research: Disseminate best practices to identify key factors influencing competitiveness.

5. Personnel Training Enhancement: Align education and training with business requirements, emphasizing entrepreneurial activities.

6. Modern Equipment and Technology: Assess needs and implement measures to provide modern equipment and technologies.

7. Financial Resource Opportunities: Create avenues for financial resource utilization, supporting specific projects and infrastructure development.

8. Marketing Services: Conduct market research, track trends, and build competitor databases.

9. New Product Launch: Introduce new goods to the market.

10. Effective Advertising: Optimize advertising services.

11. Understanding Potential Buyers: Gather information on potential buyers and their preferences.

12. Labor Safety Measures: Develop safety rules.

13. Strategic Planning: Base future plans on recommended action programs and support initiatives.

In these plans, it is essential to focus on the following issues:

➤ Defining Key Performance Indicators: Evaluate the main indicators of the society's activity.

➤ Implementing Quality Management Systems: Ensure modern product quality.

➤ Employee Training Plans: Attestation and qualification improvement.

➤ Effective Employee Motivation Mechanisms: Encourage productivity.

➤ Product Distribution Strategies: Analyze channels and select optimal options (excluding state orders).

➤ Customer Needs Assessment: Continuously study customer preferences.

➤ Competitive Advantage Evaluation: Regularly assess the company's strengths.

➤ Financial Planning and Analysis: Utilize effective financial systems.

Currently, enterprises can seek assistance in developing and implementing these plans from information-advisory centers operating under the regional offices of the Chambers of Commerce and Industry. Considering the limited staffing capacity of these centers, it would be beneficial to establish specialized structures within regions and educational institutions. These structures can offer comprehensive services, providing qualified support to enhance society's competitiveness.

Among the tasks of a specialized structure, we can include the following:

➤ Analyzing the Situation: Assessing the current state of affairs.

➤ Collecting, Generalizing, and Popularizing Best Practices: Sharing successful approaches to ensure competitiveness among entrepreneurs.

➤ Enhancing Knowledge and Skills: Supporting individuals in developing competencies related to competitiveness.

➤ Strategic Development: Formulating long-term plans considering socio-economic factors, work productivity, economic priorities, and enterprise competitiveness.

The special structure assumes the following responsibilities:

➤ Employee Training: Enhancing employees' competencies related to competitiveness.

➤ Specialist Training: Organizing training programs for specialists focused on increasing competitiveness.

➤ Consulting Services: Providing guidance on competitiveness-related issues.

➤ Business Information: Offering practical information for business operations.

➤ Supporting National Policy: Contributing to the implementation of national policies to enhance local enterprise competitiveness.

➤ Initiating Events: Taking the initiative to organize conferences, forums, and exhibitions that promote competitiveness.

Adhering to the program's rules ensures the enhancement of joint-stock company activities, achievement of strategic goals, and stable success in the intensifying competitive landscape.

Literature:

1. Ulashev I. O., Atamuradov Sh. A. "Economics and enterprise management".

2. Саидова Мавлудахон Жумабаевна -Перспективы гостиничного бизнеса в Узбекистане //Colloquium-journal. 2022. №16 (139). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-gostinichnogo-biznesa-v-uzbekistane> (дата обращения: 21.10.2022).

3. Тешабоева Зилола Тошпулатовна - Использование современно-инновационных методов управления предприятиями и организациями // Colloquium-journal. 2021. №34 (121). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-sovremenno-innovatsionnyh-metodov-upravleniya-predpriyatiyami-i-organizatsiyami> (дата обращения: 09.02.2022).

4. Умурзакова Замира Салижановна (2022) Employment formation issues. EPRA International Journal of socio-economic and environmental outlook №1. 18-24 ECONOMIC SCIENCES / «Colloquium-journal» #2(161), 2023 20 pages Индия извлечено от <https://eprajournals.com/IJSA/article/6479>

5. Умурзакова Замира Салижановна. (2022) Повышение роли мотивирующих факторов в обеспечении выполнения производственных показателей на предприятиях. Economic sciences Pedagogical sciences Physical education and sports "collegium-journal" №5 (128) Польша извлечено от <http://www.hozir.org/eraliev-alisher-abduhalilovich--starshij-prepodovatele-organiz.html>

BOOSTING GROWTH OF INVESTMENT ACTIVITY AS A BASIC FACTOR IN FORECASTING SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract:

This article considers investment activity in the Russian Federation, as well as its impact on socio-economic forecasting of the main sectors of the economy, including the technology industry and the industrial sector. The author, according to Ministry of Economic Development plan, provides scenario conditions of economic development for 2024-2026, development trajectory and key development goals of the state. The need to boost investment activity is explained, and the relevance of investment attraction is emphasised respectively.

Key words: investment, investment activity, boosting growth, socio-economic forecasting, development.

With the slowing trend of the global economy, there is a need to develop the socio-economic sector. The stagnation of growth in the economies of developing countries provoked by low GDP rates in the long term directly affects production and the stock market. During the stagnation period, investment activity decreases due to the reluctance of investors to invest in a period of economic slowdown and recession. Without the actual realisation of investment potential and dynamic development of investment contributions, there is no financial activity, which generates a decrease in the efficiency of the economic process within the state. Under such conditions, socio-economic forecasting of indicators is necessary, which is a modelling of the process of achieving socio-economic goals. The main objective of modelling is to reach a high standard of living of the population, including qualitative and quantitative indicators of living conditions. According to the results of 2023, the growth of the economy, including the social indicator, will allow not only to compensate for the recession of the last year, but also to achieve growth to the level of GDP.

In the framework of socio-economic development for 2024-2026, the Ministry of Economic Development of Russian Federation adjusted the parameters of scenario conditions of economic development [1].

The following trends have been taken into account in the forecast:

- 1) Establishment of high world oil prices.
- 2) Weakening of the rouble against foreign currencies.
- 3) Persistence of low unemployment and growth of real incomes of the population.
- 4) Boosting the growth of investment activity
- 5) Growth of output in the manufacturing industry at the expense of machine-building industries.

In the base case, the investment component plays a key role as the main driver of growth. Investments are funds whose main objective is to build up the wealth. The objects of investment activity are fixed assets being created and modernised, securities, industrial enterprises, as well as property and intellectual property rights. For the period of 2023-2026, the growth of investment in fixed assets is forecasted at an average level of up to 3% per year [2]. The sources of growth are the organisations' own funds due to profit growth, as well as other credit sources.

The trajectory of socio-economic policy development in the near future will be largely determined by the effective implementation of economic policy measures aimed at promoting structural adjustment of the economy. The conservative development scenario assumes a tighter monetary policy by the Bank of Russia. This will lead to lower rates of lending to the economy, which will affect investment activity. According to the main indicators of the socio-economic development forecast, investments in fixed capital in percentage terms under the base option are as follows:

2022 – 4.6; 2023 – 6.0; 2024 – 2.3; 2025 – 3.0; 2026 – 3.0.

According to the conservative option:

2022 – 4.6; 2023 – 5.2; 2024 – 1.3; 2025 – 2.2; 2026 – 2.2.

One of the key goals of the state is to ensure the financial sovereignty of the Russian Federation, which requires the formation of long-term resources in the domestic financial market, including the development of new financial instruments, investment and insurance instruments for citizens, as well as increasing investor confidence in the Russian financial market [3]. Another direction is to stimulate the financing of priority activities for the transformation of the economy, including projects that contribute to ensuring technological sovereignty of structural adaptation of the economy.

Support measures on the part of the state to attract investment in the economy include the development of special policies aimed at creating additional legal guarantees for investors, which will contribute to the strengthening of the investment plan. The strategies applied to the functioning of the economy and the parameters of the socio-economic development forecast according to the President of the Russian Federation include new investment cycles, increase investment in the creation and renewal of jobs, development of infrastructure, industry, agriculture and services [4].

As external conditions have tightened, the economy has suffered severe consequences. Many sectors have been in shock, with inflation growth reaching up to 10 per cent in some countries over the past few years, contributing to a slowdown in consumer price growth. The negative dynamics of financial markets and the decline in the financial performance of companies radically affects the investment component, worsening the global economic environment. Investors, who are sensitive to any market changes, refuse to invest in the

technology sector. Positive dynamics under such conditions is observed in the energy sector, where investors are attracted by “protected” sectors of the financial market and higher energy prices.

The internal conditions of economic development for the period 2023 continued to improve. GDP dynamics showed a positive result. According to the assessment of the situation development in 2023 there was an increase in fixed capital investment by 0.5%, which is much lower than the base of 2022, when investment increased by 4.6%, but it should be noted that such a sharp increase in 2022 is provoked by the federal budget expenditures on large infrastructure projects [1]. A gradual recovery of investment activity in various sectors is expected in the coming years, including through overcoming sanctions pressure, implementation of import substitution programmes and reorientation of import supplies to friendly and neutral countries. Investment activity of private business and implementation of major federal projects will also contribute to the growth of investment capital.

The relevance of attracting investment in the state economy is due to the need for technological modernisation of production. Investments contribute to boost innovation process, helping to realise new expansion plans [1]. In addition, due to investments, business has the opportunity to move to a higher level of profitability, ensuring sustainable development of the economy. Within the framework of world globalisation, investment policy contributes to the implementation of the expansion plan of the economic structure of the Russian Federation, accelerates the trend of socio-economic growth through the development of new innovative and

competitive projects with the possibility of entering foreign markets. The result of attracting investment capital is the creation and modernisation of domestic production facilities, accelerated localisation of products, creation of new high-technology occupation and improvement of personnel qualifications.

In conclusion, the need for boosting development of investment potential is conditioned by the necessity in early modernisation of production with domestic manufacturers; weakening of dependence on the global market conditions and localisation of Russian production through the development of innovative indicator in sectors of the economy, including the automotive industry and technological production.

References

1. Ministry of Economic Development of the Russian Federation : official website. – Moscow. – URL: <https://www.economy.gov.ru/> (reference date: 17.04.2024).
2. Porfiriev, B.N. Main directions of socio-economic development in 2020-2024 and for the period up to 2035 / A. A. Shirov, M. N. Uzyakov, M. S. Gusev, I. N. Shokin // Problems of Forecasting. – Moscow, 2020. – No. 3 (180). – Pg. 3–13.
3. The Russian Government : official website. – Moscow. – URL: <http://government.ru/> (reference date: 17.04.2024).
4. The chamber of commerce and industry of the Russian Federation : official website. – Moscow. – URL: <https://www.tpprf.ru/ru/> (reference date: 19.04.2024).

JURISPRUDENCE

УДК 347

Аржанова Екатерина Андреевна

магистрант кафедры

«Гражданского и международного частного права»

ФГАОУ ВО «Волгоградский государственный университет»

Россия, Волгоград

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-68-71](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-68-71)**ДИСТАНЦИОННО-ЦИФРОВАЯ ИНВЕСТИЦИОННАЯ СДЕЛКА.
ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ, ЗНАЧЕНИЕ***Arzhanova Ekaterina Andreevna*

Master's student of the Department

of Civil and International Private Law

Federal State Educational Institution of Higher Education "Volgograd State University"

Russia, Volgograd

A REMOTE DIGITAL INVESTMENT TRANSACTION. CONCEPT, SIGNS, MEANING**Аннотация.**

В настоящей статье рассматривается современный феномен дистанционно-цифровых инвестиционных сделок, осуществляемых в рамках глобального информационного пространства и развития цифрового предпринимательства. Наибольшее значение в контексте работы имеют понятие таких сделок, их признаки и содержание, юридическое значение в современной предпринимательской деятельности. Исследуется вопрос, как технологические инновации, в частности использование интернета и специализированного программно-аппаратного обеспечения, трансформируют традиционные подходы к инвестированию, предоставляя инвесторам новые возможности для осуществления сделок без физического присутствия и прямого контакта с посредниками.

Abstract.

This article explores the modern phenomenon of remote digital investment transactions conducted within the global information space and the development of digital entrepreneurship. The main focus of the work is on the concept of such transactions, their characteristics, and content, as well as their legal significance in contemporary entrepreneurial activity. The study examines how technological innovations, particularly the use of the Internet and specialized software and hardware, are transforming traditional investment approaches, offering investors new opportunities to conduct transactions without physical presence and direct contact with intermediaries.

Ключевые слова: Предпринимательская деятельность, инвестиции, инвестиционный процесс, Интернет, информационные технологии, правовое регулирование.

Keywords: Entrepreneurial activity, investments, investment process, Internet, information technology, legal regulation.

При анализе инвестиционной сделки в контексте информационного пространства стоит начать с базового понятия «инвестиции». Согласно Федеральному закону № 39-ФЗ от 25 февраля 1999 года «Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений», инвестиции определяются как денежные средства, ценные бумаги, различное имущество, включая имущественные и иные права, оцениваемые в денежном выражении. Эти ресурсы направляются в предпринимательскую или иную деятельность с целью извлечения прибыли или достижения других полезных результатов [1].

Основные объекты, затронутые в инвестиционном процессе, — это объекты гражданских прав, имеющие финансовую стоимость и способные переходить из статического состояния в динамичное. Такое преобразование происходит благодаря интеллектуальному и волевому вмешательству дееспособного предпринимателя, который вкладывает

средства с целью их последующего возврата, увеличения стоимости или получения дохода. Имущество может также перейти в динамичное состояние в рамках других видов деятельности, например социальной, что может принести дополнительную пользу [2].

Существует мнение, что нецелесообразно смешивать в законе понятия чисто инвестиционных вложений и социальных расходов, таких как волонтерские акции. Эти последние, несомненно, приносят общественную пользу, но относятся скорее к государственной функции или благотворительной деятельности.

Определяющим критерием инвестиций является наличие имущества с денежной оценкой, которое должно быть активно вовлечено в сделку. Цель такого вовлечения — реализация предпринимательской идеи и увеличение стоимости ресурсов в процессе сделки.

Таким образом, можно прийти к выводу, что «инвестиции представляют собой объекты гражданских прав с денежной оценкой, которые предприниматели используют для получения прибыли или увеличения стоимости в рамках конкретной сделки, являющейся отдельным эпизодом их деятельности» [3].

Юридическая литература традиционно уделяет значительное внимание изучению сделок, в том числе на уровне докторских монографий. Однако только недавно начали обращать внимание на дистанционно-цифровые инвестиционные сделки, осуществляемые в рамках информационного пространства. Рассмотрение таких сделок начинается с анализа их уникальных характеристик.

Основой для осуществления дистанционно-цифровых сделок является наличие специализированных устройств, таких как компьютеры или смартфоны. Эти устройства должны подключаться к интернету через кабельное или беспроводное соединение и иметь доступ к электропитанию, будь то через сеть переменного тока или аккумулятор. Для взаимодействия с веб-сайтами, где совершаются и фиксируются сделки, на устройствах должны быть установлены специализированные программы — браузеры. Браузеры служат основным инструментом для поддержания связи между пользователем и мировым информационным пространством, позволяя просматривать текст, слушать аудио и смотреть видео, а также загружать различные файлы.

Наиболее популярными браузерами являются Google Chrome, Opera, Firefox, Safari, Яндекс и Internet Explorer. Процесс их работы стандартизирован и включает несколько шагов:

1. Пользователь открывает браузер и вводит адрес веб-сайта.
2. Браузер, используя IP-адрес и доменное имя сайта, через систему DNS (Domain Name System) находит нужный сервер в интернете.
3. После нахождения сервера браузер устанавливает с ним соединение, используя протокол TCP/IP.
4. Затем браузер отправляет запрос на сервер.
5. Сервер обрабатывает запрос и отправляет ответ обратно в браузер.
6. Пользователь в итоге видит на экране своего устройства веб-страницу с необходимой информацией или изображением, которые могут быть связаны с инвестиционной сделкой.

Эти шаги обеспечивают техническую возможность для осуществления юридически значимых действий в рамках цифрового информационного пространства, что определяет возможность существования дистанционных сделок.

Необходимо разъяснить, что основа работы компьютерных программ — это обработка информации в виде битов, представляющих собой единицы двоичного кода, где используются только две цифры: 1 и 0. В этом контексте, ноль означает отсутствие команды, а единица — наличие команды. Компьютеры интерпретируют любые данные, будь то числа или буквы, в двоичной системе. Например,

число 2000 компьютер воспримет как 000001111010000, а буква 'Б' будет представлена как 193, или в двоичном виде — 11000001.

На экранах компьютеров и смартфонов изображение формируется из пикселей, каждый из которых имеет код цвета, определяемый тремя байтами (один байт равен 8 битам). Таким образом, черный цвет кодируется как 0, 0, 0, а коричневый — как 153, 102, 51. Это позволяет отображать более 16 миллионов цветов. Точно так же компьютеры переводят в двоичный код и звук, и видеoinформацию [4].

Термин "оцифровка" отражает этот процесс в технически корректном смысле, в то время как такие понятия как "цифровизация", "цифровые права" и "цифровая экономика" кажутся менее осмысленными. Они используют цифры — элементы программного кода, — но не всегда корректно отражают суть процесса.

В контексте развития квантовых технологий, научное сообщество предвидит появление новых терминов, таких как "квантовизация" или "квантовые финансовые активы", которые станут актуальными с появлением квантовых компьютеров. Это подчеркивает необходимость адаптации и развития языка в области новых технологий.

Как правовое учреждение, Минцифры, Министерство цифрового развития, связи и массовых коммуникаций Российской Федерации, играет ключевую роль в управлении категорией цифры в законодательном поле. Цифровые сделки, которые осуществляются в информационном пространстве, зависят от компьютерных алгоритмов, работающих на основе двоичного кода, что делает использование компьютерной техники и программно-аппаратных комплексов неотъемлемой частью юридически значимых операций.

Второй важный аспект для частного инвестора, активно ищущего возможности увеличения капитала, заключается в наличии необходимых физических и умственных способностей. Для успешного анализа инвестиционных возможностей на интернет-платформах, инвестору требуются хорошее зрение и слух, а также умения обращаться с современными технологиями, как компьютерами, так и смартфонами. Помимо этого, нужно обладать глубоким пониманием механизмов работы инвестиционного сегмента в интернете, чтобы среди множества предложений выбрать наиболее перспективный объект для вложений.

Согласно Указанию Банка России № 3629-У от 29 апреля 2015 года, частные лица могут быть признаны квалифицированными инвесторами, если они соответствуют одному из пяти критериев. Однако некоторые требования могут показаться неоднозначными. Например, если лицо три года работало в компании, занимающейся финансовыми операциями, даже в качестве водителя или электрика, или если у человека есть имущество на сумму более 6 миллионов рублей, это может автоматически квалифицировать его как инвестора, что вызывает вопросы о логике и справедливости таких критериев.

Признание статуса квалифицированного инвестора происходит на основании заявления, поданного через брокера или управляющую компанию, с последующим уточнением видов ценных бумаг или услуг, по которым признание действительно. Это регулируется пунктом 3.4 Указания, который определяет довольно узкий спектр инвестиционных возможностей для инвестора [5].

Современное российское законодательство, включая изменения в Федеральный закон о рынке ценных бумаг от 22 апреля 1996 года № 39-ФЗ, отмечает наличие особой категории — квалифицированных инвесторов, которые занимают уникальное место в инвестиционных отношениях. По нашему мнению, определение квалификации инвестора должно зависеть не столько от финансовых показателей, сколько от профессионального образования и глубоких знаний, полученных в академических учреждениях. Инвестиционная деятельность в информационном пространстве требует высокой квалификации и специализированного образования из-за своей сложности и рискованности [6].

Индивидуальные инвестиции физических лиц без посредников, например, покупка облигаций или акций непосредственно от эмитента или внутри хозяйственного общества, вполне осуществимы. Тем не менее, такие сделки остаются исключением, поскольку большинство инвестиционных операций проходит с участием лицензированных финансовых посредников и обычно оформляется в электронной форме с использованием цифровых подписей. Эти посредники, обладающие специальными правами от Банка России, давно работают на установленных рыночных площадках, таких как биржи и инвестиционные платформы. Индивидуальным инвесторам сложно самостоятельно участвовать в торгах на таких площадках без профессиональной поддержки. На сайтах бирж представлена вся необходимая информация о квалифицированных посредниках, что позволяет инвесторам осуществлять планы по инвестированию через этих специалистов. Взаимодействие с брокерами и управляющими активами теперь часто происходит через видеозвонки, что устраняет необходимость в личных встречах.

С развитием интернет-технологий и в условиях пандемии COVID-19 стали популярны видеоконференции через такие платформы, как Zoom, Skype, Teams, Discord. Это существенно упрощает процесс инвестирования, сокращая временные и материальные затраты на взаимодействие с посредниками.

Существенное воздействие на инвестиционные процессы оказывает широкое применение интернет и цифровых технологий. Благодаря им инвесторам нет необходимости пресекать большие расстояния для встречи и обсуждения существенных условий договоренностей, что в свою очередь обеспечивает возможность не только облегчить формирования инвестиционных отношений, но также уменьшает порог доступа к ним, обеспечивая таким образом доступ гораздо большему числу участников.

В этом контексте стоит упомянуть о сообщениях в мессенджерах, электронной почте и видеозвонки. Сообщения действенный и эффективный инструмент, особенно если уже удалось наладить личный контакт с потенциальным партнером, в то же время видеозвонки позволяют обеспечить этот личный контакт путем его установления. Таким образом способы коммуникации дают возможность провести переговоры опять же без длительных процессов согласования времени и места встречи, а также позволяя убрать время на поездки и иные материальные затраты. Также такие переговоры можно проводить неоднократно в случае необходимости [7].

Но все же стоит учитывать, что непосредственный контакт между партнерами не уменьшает риски и ответственность инвесторов. Более того, возможен даже рост рисков. Участники таких правоотношений берут все риски на себя, при этом должны учитывать, что специалисты имеющие необходимые свидетельства и документы о профессиональности и соответствующие лицензии более надежны, а работа с ними обеспечить юридическую защищенность и корректность всех инвестиционных операций.

Использование видеоконференций в инвестиционных отношениях положительно влияет на процесс формирования и фиксации волеизъявления частного инвестора, которое должно быть свободным и осознанным. По мнению Ю.В. Холоденко, волеизъявление — это внешнее выражение воли, оформленное в допустимой законом форме, которое делает направление деятельности субъекта ясным для других [8]. Дистанционные переговоры позволяют инвестору находиться в комфортной обстановке, что способствует более уравновешенному психологическому состоянию. Будучи вне офиса, инвестор может более свободно задавать вопросы и предлагать условия, не чувствуя внешнего давления, которое возможно негативно будет сказываться на всей атмосфере переговоров. Современные технологии также позволяют записывать видео самих переговоров, создавая видеofilмы, которые могут служить подтверждением свободы и осознанности принятых решений [9].

Юридический смысл инвестиционной сделки в цифровом пространстве заключается в том, что в ходе реализации предпринимательской идеи и инвестиционных процессов, конкретный инвестиционный объект переходит в собственность инвестора. Этот процесс превращает инвестора в кредитора и участника предпринимательских отношений, что устанавливает новые права и обязанности. Сделка предусматривает возможность изменений или прекращения прав и обязанностей в установленные сроки, достигая тем самым запланированных правовых результатов. Таким образом, обеспечивается выполнение обязательств сторон друг перед другом.

Таким образом, мы можем увидеть, что инвестиционная сделка, совершенная посредством цифровых технологий дистанционно в сети Интернет

по своей сути и внутреннему содержанию, не отличается от простых сделок, где участвуют дееспособные и правоспособные субъекты гражданских правоотношений, должник и кредитор, в то же время существенно изменяется привычная форма. И именно форма создает юридически значимый факт, а именно совершение сделки через интернет в специально созданных для данных целей программах.

Цель таких инвестиционных правоотношений заключается в передаче объекта инвестирования в собственность инвестора и перечисление денежных средств получателю инвестиций. Этот процесс ведет к формированию правовых последствий, включая установление новых прав и обязанностей, возможные изменения по согласованию сторон, а также прекращение этих прав и обязанностей в установленные сроки или досрочно.

Ключевым элементом дистанционно-цифровой инвестиционной сделки является осуществление предпринимательской деятельности, без непосредственного участия и контакта субъектов, что во многом отвечает принципам экономии и развития правоотношений.

Список использованной литературы:

1. Федеральный закон от 25 февраля 1999 г. № 39-ФЗ «Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений» // Российская газета. – 1999. – 4 марта (№ 41/42).

2. Огородникова Е. П., Сингаева Ю. В. Инвестиционный процесс в инновационной экономике // Современные технологии управления. – 2021. – № 1 (94). – С. 4.

3. Шпинёв Ю. С. К вопросу об определении понятия инвестиции в законодательстве и науке // Вестник Костромского государственного университета. – 2020. – Т. 26. – № 2. – С. 217-223.

4. Яровая Е. В. Принципы работы современных веб браузеров // Столыпинский вестник. – 2022. – Т. 4. – № 5. – С. 2792-2796.

5. Указание Банка России от 29 апреля 2015 г. № 3629-У «О признании лиц квалифицированными инвесторами и порядке ведения реестра лиц, признанных квалифицированными инвесторами» // Вестник Банка России. – 2015. – 15 июня (№ 51)

6. Федеральный закон от 22 апреля 1996 г. № 39-ФЗ «О рынке ценных бумаг» // Российская газета. – 1996. – 25 апр. (№ 79).

7. Матыцин, Д. Е. Понятие дистанционно-цифровой инвестиционной сделки в информационном пространстве / Д. Е. Матыцин // Правовая парадигма. – 2022. – Т. 21, № 1. – С. 129-136

8. Холоденко Ю. В. и др. Гражданское право (часть первая): общие положения: учебно-методическое пособие. – 2021.

9. Матыцин Д. Е. Ключевые элементы системы гарантий соблюдения законных интересов сторон инвестиционных сделок: взаимозависимость и функции // Legal Concept. – 2021. – Т. 20. – № 4. – С. 125-135.

Астахов Дмитро Сергійович

кандидат юридичних наук

Національний університет «Запорізька політехніка»

ШОДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ ТА ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Astakhov Dmytro Sergiyovich

Candidate of Juridical Sciences

National University «Zaporizhzhya Polytechnic»

REGARDING THE CONTENT AND MAIN ASPECTS OF PUBLIC ORDER

Анотація.

У статті розглядається питання публічного порядку у контексті його змісту та його співвідношення з правилами поведінки у суспільстві, особливості його адаптації та зміни до потреб суспільства.

Abstract.

The article discusses the issue of public order in the context of its content and its relationship with the rules of conduct in society, the peculiarities of its adaptation, and changes to the needs of society.

Ключевые слова: *публічний порядок, правова свідомість, кримінальне право, адміністративне право, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність.*

Keywords: *public order, legal consciousness, criminal law, administrative law, criminal liability, administrative liability.*

Публічний порядок є важливим поняттям в суспільстві, яке визначає норми та правила поведінки, які мають бути дотримувані громадянами для забезпечення гармонії та безпеки у громадському просторі. Розуміння змісту публічного порядку та його елементів важливо для розуміння правової системи, функціонування суспільства та збереження соціальної стабільності.

Публічний порядок - це система норм, правил та цінностей, які регулюють поведінку громадян у громадському просторі та спрямовані на забезпечення гармонії, безпеки та соціальної стабільності. Він визначає очікувані стандарти поведінки, які мають бути дотримувані в громадських місцях та взаємовідносинах між громадянами.

Публічний порядок включає різні аспекти і елементи, такі як:

1. Закони та правила: Публічний порядок базується на законодавчих актах, які регулюють поведінку громадян і встановлюють обов'язкові норми, які потрібно дотримувати.

2. Заборонені дії та поведінка: Публічний порядок визначає набір заборонених дій або поведінки, які порушують громадський порядок та можуть спричинити конфлікти, шкоду громадській безпеці або порушення спокою громадськості.

3. Відповідальність за порушення публічного порядку: Публічний порядок передбачає систему відповідальності за порушення його норм.

4. Заходи з забезпечення публічного порядку. Для забезпечення публічного порядку встановлюються різноманітні заходи, такі як поліцейська діяльність, встановлення камер спостереження, патрулювання громадських місць, використання сигналізаційних систем тощо. Відповідальність за порушення публічного порядку залежить від вагомості порушення, попередньої історії порушника, віку та інших обставин.

Відповідальність за порушення публічного порядку в Україні регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та Кримінальним кодексом України (ККУ).

1. Адміністративна відповідальність: За менш серйозні порушення публічного порядку, такі як невиконання правил дорожнього руху, порушення громадського спокою або порушення місцевих правил, може бути застосована адміністративна відповідальність згідно з КУпАП. Санкції можуть включати штрафи, адміністративні заборони, арешт, громадські роботи тощо.

2. Кримінальна відповідальність: У разі серйозних порушень публічного порядку, таких як насильство, грабежі, хуліганство або інші тяжкі злочини, може бути застосована кримінальна відповідальність згідно з ККУ. Санкції можуть включати позбавлення волі, високі штрафи, обмеження прав та інші кримінальні покарання, встановлені законом.

Конкретні статті та санкції, пов'язані з порушенням публічного порядку, визначаються відповідними статтями КУпАП та ККУ.

Зміни в публічному порядку є невід'ємною частиною суспільного розвитку і можуть виникати з різних причин. Деякі зміни в публічному порядку можуть бути спричинені соціальними, політичними, технологічними або економічними змінами в суспільстві, наприклад зміна цінностей, демографічних структур, культурного розмаїття та соціальних норм може впливати на публічний порядок. Зміна уявлень про сім'ю, роль жінок у суспільстві або поглядів на моральність може призводити до змін відношення до певних видів поведінки або конфліктів. Технологічні зміни: розвиток технологій і цифрові інновації можуть мати значний вплив на публічний порядок.

Зміни в публічному порядку вимагають адаптації правових, соціальних і організаційних механізмів для забезпечення безпеки, розв'язання конфліктів та підтримки стабільності в суспільстві.

Аналіз публічного порядку у різних країнах допомагає зрозуміти різницю у підходах, викликах та відповідях на забезпечення порядку. Врахування контексту та специфіки кожної країни є важливим кроком для розвитку ефективних стратегій управління публічним порядком.

Системи правопорядку в різних юрисдикціях можуть відрізнятися в залежності від правової традиції, політичної системи та культурних особливостей кожної країни. Ось декілька основних систем правопорядку:

1. Спільне право (Common Law): Ця система юриспруденції, яка базується на прецедентному праву та судовій практиці, характерна для країн англійської традиції, таких як Велика Британія, США та Канада. У спільному праві рішення суду мають велике значення при вирішенні судових справ.

2. Континентальна система (Civil Law): Ця система юриспруденції базується на кодифікованих законодавчих актах та написаних правових нормах. Вона характерна для більшості країн Європи та Латинської Америки. У континентальній системі суди приділяють більшу увагу тексту закону, а не судовій практиці.

3. Змішана система (Mixed Legal System): Деякі країни мають змішану систему правопорядку, яка комбінує елементи спільного права та континентальної системи. Наприклад, Франція, Японія та Південна Африка мають мішану систему права.

4. Релігійна система: У деяких країнах релігійні норми та закони впливають на правопорядок. Наприклад, система шаріату використовується в деяких країнах з мусульманською більшістю.

Крім цих основних систем, існують інші юридичні традиції, такі як індійське право, китайське право та інші місцеві системи, які можуть мати свої особливості.

Кожна система правопорядку має свої переваги та обмеження, і вона відображає культурні та історичні контексти країни. Аналіз різних систем правопорядку допомагає краще зрозуміти різноманітність підходів до забезпечення порядку у різних країнах.

Таким чином, публічний порядок є важливою складовою суспільства, яка забезпечує безпеку, гармонію та функціонування громадського життя. Захист публічного порядку залежить від ефективності правоохоронних органів, правозахисних організацій та активної громадської участі. Важливим є збалансований підхід до забезпечення публічного порядку, який урахує права та свободи людини, дотримується принципів правової держави та забезпечує безпеку суспільства.

Дослідження публічного порядку у різних країнах показує різноманітність систем правопорядку та підходів до забезпечення громадської безпеки. Розуміння цих різниць допомагає вдосконалювати власну систему публічного порядку та використовувати кращі практики для досягнення громадської гармонії і стабільності.

Рекомендації для поліпшення публічного порядку:

1. Посилення правової свідомості та освіти громадян щодо правил поведінки в громадському просторі.

2. Підвищення ефективності правоохоронних органів шляхом покращення процедур розслідування злочинів, навчання поліцейських професійним навичкам та етиці, а також забезпечення неупередженості та прозорості в їх діях.

3. Розвиток механізмів партнерства між правоохоронними органами та громадськістю.

4. Розробка та впровадження ефективних механізмів взаємодії між різними відомствами та органами влади з метою координації заходів по забезпеченню публічного порядку.

5. Створення механізмів швидкого реагування на випадки порушень публічного порядку.

Ці рекомендації спрямовані на поліпшення системи публічного порядку, забезпечення безпеки громадян та захисту їх прав і свобод. Їх впровадження може сприяти створенню стабільного, гармонійного та справедливого суспільства.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 2755-VI: станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>(дата звернення: 16.05.2024).

Лопасва Олена Миколаївна

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-74-77](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-74-77)

ЩОДО ПРОБЛЕМ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Lopaieva Olena Nikolaevna

*senior lecturer of the department of tactical and special training
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine*

ON THE PROBLEMS OF CONDUCTING FIRE TRAINING CLASSES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS UNDER MARTIAL LAW

Анотація.

В умовах воєнного стану в Україні заклади вищої освіти МВС України продовжують забезпечувати підготовку фахівців для потреб правоохоронних органів. Одним із важливих компонентів такої підготовки є вогнева підготовка, яка спрямована на формування у курсантів та студентів навичок безпечної та ефективного використання вогнепальної зброї. Окрім того, у статті наголошується на значенні вогневої підготовки, яка є невід'ємною частиною професійної підготовки здобувачів вищої освіти у навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Вона спрямована на формування, розвиток, вдосконалення навичок та вмінь, які необхідні для впевненого, безпечного поводження зі зброєю під час виконання оперативно-службових завдань.

Abstract.

Under martial law in Ukraine, higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine continue to provide training for the needs of law enforcement agencies. One of the important components of such training is fire training, which is aimed at developing the skills of safe and effective use of firearms among cadets and students. In addition, the article emphasizes the importance of fire training, which is an integral part of the professional training of applicants in higher education institutions with specific conditions of study. It is aimed at the formation, development and improvement of skills and abilities necessary for confident handling of weapons during the performance of operational and service tasks. In addition, the article emphasizes the importance of fire training, which is an integral part of the professional training of applicants in higher education institutions with specific conditions of study. It is aimed at the formation, development and improvement of skills and abilities necessary for confident handling of weapons during the performance of operational and service tasks.

Ключові слова: поліція України, навчання курсантів, вогнева підготовка.

Keywords: police of Ukraine, training of cadets, fire training.

Постановка проблеми. Право застосування вогнепальної зброї працівниками поліції закріплено в законодавстві України. Воно регулюється нормативно-правовою базою, яка передбачає використання зброї в умовах воєнного стану цивільним населенням та працівниками поліції для забезпечення власної безпеки та захисту життя. Вогнепальна зброя може бути застосована проти російських військових, які перебувають на території України, з метою зупинення військової агресії РФ [1]. Основними проблемами проведення занять з вогневої підготовки у закладах вищої освіти МВС в умовах воєнного стану є: нестабільна безпекова ситуація в регіонах, де розташовані заклади вищої освіти. В умовах активних бойових дій проведення занять з вогневої підготовки є небезпечним для життя та здоров'я курсантів якщо вони проводяться на відкритих полігонах за містом.

Евакуація курсантів та студентів до інших регіонів країни. Евакуація курсантів та студентів до

інших регіонів країни ускладнює проведення занять з вогневої підготовки, оскільки не всі заклади вищої освіти МВС мають необхідну матеріально-технічну базу для цього. Обмежені матеріально-технічні ресурси для проведення занять. В умовах воєнного стану заклади вищої освіти МВС мають обмежені матеріально-технічні ресурси для проведення занять з вогневої підготовки. Це може призвести до зниження якості підготовки курсантів та студентів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Викладання вогневої підготовки досліджувалась такими вченими та пракикам: Атаманенко І., Бодирев Д., Волков Ю., Жуковський С., Заболотний С., Завітоський О., Казначеев Д., Конев О., Матросов М., Мислива О., Покайчук В., Поліванюк В., Тимофеев В. та іншими науковцями. Досліджування та публікації дуже схожі, відрізняються тим, що доліджуються або навчання на початковому етапі, під час виконання службових обов'язків, стресових ситуаціях. Але в їх працях відрізняються в достатній мірі

нові підходи у методиці викладання вогневої підготовки.

Метою цієї статті є визначення проблемних питань щодо удосконалення навчання курсантів у вищих навчальних закладах (далі ВНЗ) з специфічними умовами навчання, розглянемо нормативно правову базу проведення занять, та використання чи застосування вогнепальної зброї поліцейськими.

Виклад основного матеріалу. Вогнева підготовка є одним із ключових аспектів професійної та фізичної підготовки співробітників Національної поліції. Вона спрямована на формування у працівників стійких навичок поведінки зі зброєю, а також на навчання їх діяти в різних ситуаціях, що вимагають ефективного та законного застосування зброї [2, с. 246, 3.].

У Конституції України чітко прописано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме тому першочерговим завданням для держави є забезпечення реалізації прав та свобод її громадян [4].

Одним з ключових аспектів оптимізації вогневої підготовки курсантів МВС є удосконалення методів викладання. Потрібно забезпечити, щоб навчальний процес був систематизований, структурований та ефективний. Застосування активних методів навчання, таких як практичні вправи, симуляційні тренажери та віртуальна реальність, може допомогти курсантам отримати більш реалістичний досвід та розвинути необхідні навички безпеки та стрільби [5, с. 352].

З метою максимальної реалістичності навчання, всі заняття з вогневої підготовки та навчально-тренувальні стрільби, та інші заняття, які проводяться на полігоні чи стрільбищі, повинні проводитися в різних погодних умовах та часу доби, з максимальною напругою сил курсантів та слухачів [6].

Досягти високих результатів у стрільбі можна лише за умови комплексного підходу, який включає в себе:

- постійні тренування зі зброєю. Це є основою будь-якого успіху в стрільбі. Тренування повинні бути регулярними та систематичними, щоб розвинути необхідні навички та вдосконалити техніку стрільби;

- використання інноваційних технічних засобів. Сучасні технології можуть допомогти спортсменам удосконалити свою стрільбу. Наприклад, лазерні мішені дозволяють тренуватися в будь-який час і в будь-якому місці, а відеоаналіз може допомогти спортсменам виявити та усунути помилки у своїй техніці.

- використання перевірених практикою методик навчання. Існує безліч методик навчання стрільби, які довели свою ефективність. Важливо вибрати методику, яка буде найбільш підходити конкретному спортсмену [7, с. 202].

На навчання в вищі навчальні заклади зі специфічними формами навчання, а саме в університети внутрішніх справ України надходять особи,

переважно, віком 17-18 років. Саме в цей час курсанти вперше знайомляться зі зброєю, вивчають прийоми та правила стрільби. У цьому віці багато підлітків грають в комп'ютерні ігри, вони бувають різних жанрів, але переважний відсоток відводиться стрілецьким симуляторам. Саме тому бачиться досить ефективним використання комп'ютерних ігор навчання вогневої підготовки.

Ще одним нововведенням в освітній процес, який може стати гарною альтернативною дорогою стрілецьким тренажером є використання на заняттях віртуальної реальності. Використання VR-окулярів має багато переваг, серед яких:

1. Економічність та компактність. Придбання та обслуговування стаціонарних тренажерів досить затратно, також часто вони є достатньо громіздкими, а це означає, що для їх використання необхідно просторе приміщення. Окуляри віртуальної реальності, досить недорогі в придбанні, а також не вимагають багато місця для їх використання, заняття за допомогою них можна проводити у тирі, а й у класах, і відкритих майданчиках [8, с. 48].

2. Безпека. Істотний плюс особливо при проведенні занять з особами, які тільки освоюють навички стрільби за допомогою віртуальних окулярів, які імітують реальності з використанням навчальної зброї.

3. Фокусування та наочність. Під час виконання звичайних навчальних стрільб з метою дотримання заходів безпеки досить важко тренування вправ, що з перенесенням вогню фронтом, з переміщенням самого стрільця. За допомогою ж віртуальної реальності дана проблема легко усунута за рахунок можливості бачити навколишнє оточення на 360 градусів, стрілок може спокійно переміщуватись, переносити вогонь та постійно змінювати свою позицію [8, с. 49].

Для підвищення ефективності вогневої підготовки поліцейських, необхідно розглядати та впроваджувати нові форми проведення занять. Серед них можуть бути:

- а) Симуляційні тренажери: використання сучасних симуляційних тренажерів дозволяє поліцейським практикувати стрільбу в умовах, які якнайточніше відтворюють реальні ситуації. Це допомагає покращити навички стрільби та прийняття швидких та правильних рішень.

- б) Індивідуалізована підготовка: кожен правоохоронець має свої особливі навички та слабкі місця. Індивідуалізована підготовка дозволяє врахувати ці особливості та працювати над ними, щоб кожен правоохоронець був на найвищому рівні підготовки.

- в) Використання нових технологій: запровадження сучасних технологій, таких як віртуальна реальність [9, с. 62].

Електронний стрілецький тренажер – це спеціальний програмно-апаратний комплекс, що застосовується для моделювання реальних умов стрільби з різних видів стрілецької зброї. Він дає можливість виконувати всі основні елементи техніки стрільби. Використання електронного стрілецького

тренажера робить тренування без набоїв наочним і зрозумілим.

Влучний постріл вимагає від стрільця дотримуватися певної послідовності дій. Ця послідовність складається з таких елементів техніки стрільби: ізготовка, хват, прицілювання, регуляція дихання та управління спуском курка. Якщо здобувач навчиться правильно виконувати всі ці елементи при стрільбі в необмежений час, то він зможе виконувати влучні постріли під час стрільби в обмежений час [2, 3, 11].

Співробітники правоохоронних органів зачасто знаходяться в ситуаціях, коли потрібно діяти швидко і рішуче, навіть якщо час обмежений. Вилучення зброї, приведення її у готовність, оцінка та контроль ситуації. Це може бути дуже стресовим досвідом. Одним із видів таких ситуацій є застосування вогнепальної зброї [10, с. 83, 12].

Розглянувши теоретичні аспекти підготовки майбутніх поліцейських ми хочемо звернути особливу увагу ще й на практичні. Відтак ми розуміємо, що практичні навички для правоохоронців виступають не менш важливими, ніж теоретичні. Вивчаючи вказану тематику ми хочемо звернути увагу, що відповідно до Наказу МВС № 334 «Про затвердження курсу стрільб для поліцейських та Норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб» [13] майбутні правоохоронці під час навчання у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання мають навчитися виконувати ряд вправ зі стрільби. Зазначимо, що вказані вправи дійсно відіграють дуже велику роль, проте ми не можемо не звернути увагу на їх значний недолік. А саме той факт, що майбутні поліцейські мають влучати по не рухаючимся мішеням. Звісно для відпрацювання навичок й для початкових курсів це виступає доволі важливим компонентом, проте хотілось би наголосити на тому, що курсанти які під час навчання не відпрацьовували навички стрільби по мішеням, які рухаються навряд чи під час несення служби зможуть влучити в правопорушника, який перебуває в русі.

Відпрацювання навичок стрільби по рухомим цілям є важливим аспектом підготовки працівників поліції. Це пов'язано з тим, що правопорушники часто не стоять на місці, а намагаються втекти або чинити опір. Традиційні тири не дозволяють повноцінно відпрацювати стрільбу по рухомим цілям. Тому для цього можна використовувати мультимедійні тири, які дозволяють створювати віртуальні цілі, що рухаються в різних напрямках [14].

Влучна стрільба відіграє важливу роль у службі працівника поліції. Адже під час застосування вогнепальної зброї до правопорушника важливо вразити його в ціль, щоб не поранити випадкових людей. Яскравим прикладом необхідності влучної стрільби є затримання особи з високим рівнем небезпеки. Такі особи можуть бути озброєні та небезпечні для оточуючих. Тому працівник поліції повинен бути готовий до того, що правопорушник може чинити опір і намагатися втекти [15, с.8].

Значна частина повсякденної оперативно-службової діяльності в підрозділах Національної поліції здійснюється в умовах підвищеного ризику. Ця діяльність пов'язана в першу чергу з екстремальними ситуаціями під час зіткнення поліцейськими та правопорушниками. На жаль, як показує практичний досвід, при затриманні правопорушників або зупинці транспортних засобів трапляються поодинокі випадки, коли поліцейські отримують серйозні травми, іноді зі смертельним наслідком. Основними причинами таких важких наслідків є тактично непрофесійні дії під час затримання правопорушників, а також грубі помилки в поведженні з вогнепальною зброєю.

У контексті досліджуваного питання слід зазначити, що Наказом МВС України № 50 від 26 січня 2016 року «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [16] визначено порядок планування, проведення та обліку занять, здійснення контролю знань, умінь та навичок осіб молодшого, середнього та вищого складу Національної поліції України. Відповідно до п. 6 зазначеного підзаконного нормативно-правового акта різновидами службової підготовки серед іншого є вогнева підготовка.

Висновки. Отже, у статті аналізуються проблеми використання та застосування вогнепальної зброї здобувачами закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання під час воєнного стану. Автори статті виділяють такі проблеми:

- незнання обставин правомірного застосування зброї;
- низька професійна підготовка та психологічна готовність до застосування зброї;
- відсутність навичок практичного використання зброї;
- недостатня увага до безпеки при поведженні зі зброєю;
- неефективні методи навчання застосування зброї;
- недостатній рівень правової підготовки.

Тому необхідно, що для того, щоб майбутні працівники правоохоронних органів могли отримати якісні практичні навички стрільби, заклади вищої освіти МВС України повинні бути оснащені сучасними тирами. Такі сучасні тири дозволять курсантам та слухачам відпрацювати навички поведження з вогнепальною зброєю під час стрільби.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>;
2. Бодирев Д.А., Завітовський О.Д. Нові підходи у методиці викладання вогневої підготовки під час воєнного стану. Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство №3, 2023, с. 246-249
3. Матросов М.В., Атаманенко І.О., Араба-джі О.М. Методичні рекомендації щодо викладання вогневої підготовки в підрозділах Національної

- гвардії України. Молодий вчений No 11 (75) (2019). с. 146–150.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96- ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Тимофеев В.П., Гунько К.О. Актуальні питання застосування вогнепальної зброї працівниками Національної поліції в умовах воєнного стану Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» Ужгородський національний університет №3, 2023 с. 352-356 URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/65.pdf>
6. Вогнева підготовка : навчально-методичний посібник / Жбанчик А.В., Комісаров О.Г., Тимофеев В.П., Сіротченков Д.Ю., Кузнецов О.І. Дніпро : ДДУВС, 2017. 149 с.
7. Лопасева О. М., Основні папямки удосконалення вогневої підготовки у працівників системи МВС України Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец. фіз. підготовки ф-ту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. 440 с. 26.05.22 ХНУВЗ С. 201-203
8. Бородавко А., Лопасева О. Нестандартні методи та форми прведення занять по вогневій підготовки. Матеріали конференцій МЦНД, 2023, 06.10. 2023; Дніпро, Україна с. 48-50.
9. Тінін Д. Г. (2020). Удосконалення службової підготовки працівників національної поліції України з використанням інтерактивного мультимедійного обладнання. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. (4-107), с. 60-64. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/s4_ua_re/11.pdf
10. Казначеев Д.Г., Лопасева О.М. Особливості формування психологічної стійкості і готовності працівників поліції у процесі навчання з вогневої підготовки. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2018. No 4 (97). С. 82–85. URL:<https://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/3221>.
11. Ульянов О.І., Конев О.Ю. Теоретико-методологічні засади удосконалення ви-кладання вогневої підготовки у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Південноукраїнський правничий часопис No 3 2019 ОДУВС. с. 191–194 URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/48.pdf>.
12. Мислива О., Лопасева О. Оптимізація вогневої підготовки поліцейських. Міжна-родна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали V Між-нар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. с. 210–212 URL: er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6346.
13. Про затвердження курсу стрільб для поліцейських та Норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб : Наказ МВС № 334 від 26.04.2019
14. Лопасева О.М. Застосування мультимедійних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів МВС України. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец. фіз. підготовки ф-ту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. 440 с.
15. Антипова А.К., Зеленський Є.С. Необхідність використання мультимедійного обладнання для покращення навиків вогневої підготовки Матеріали II міжнародної конференції. Науковий простір: Актуальні питання, досягнення та інновації. Том 2. 2021. С. 7–9.
16. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 50 від 26 січня 2016 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#n17>

*Назаренко Ольга**Національна академія внутрішніх справ**Orcid id: 0000-0001-8496-9940*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-78-80](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-78-80)**АКТУАЛЬЕ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ***Nazarenko Olha**National Academy of Internal Affairs: Kyiv, Ukraine**Orcid id: 0000-0001-8496-9940***THE CURRENT ISSUE OF DETERMINING THE SUBJECT OF THE LOCAL REFERENDUM:
THEORETICAL ASPECT****Abstract.**

The process of researching the issue of determining the subject of a local referendum actualizes a wide range of methodological problems related to the knowledge of the principles and structures of the development of scientific research. A significant contribution to the development of this theoretical problem is made within the framework of modern science.

Keywords: *State, law, local referendum, education, budget, local self-government bodies, community.*

Предметом місцевого референдуму в Україні може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією України, [1] та іншими законами, що регулюють питання місцевого самоврядування.

Місцевий референдум – згідно зі статтею 7 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", [2] є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення.

Виключно місцевим референдумом у відповідних територіальних громадах вирішуються питання, що неможливо розв'язати їх шляхом домовленостей, або застосовуючи звичаї та традиції тієї чи іншої місцевості.

Отже, питання, щодо реорганізації або ліквідації комунальних навчальних закладів та закладів охорони здоров'я, комунальних закладів, в яких утримуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківської опіки. Наприклад, попри війну, триває реформа освіти. Однією зі складових цієї реформи є перехід до 12-річної освіти. Реформа передбачає створення ліцеїв для надання якісної профільної середньої освіти. З одного боку це зменшить освітню нерівність між учнями з сільської місцевості, невеликих населених пунктів та учнями з великих міст. З іншого – впровадження профільної освіти зменшить навантаження на учнів та надасть можливість вивчати предмети, необхідні їм для майбутнього фаху. Водночас триває реорганізація освітньої мережі, яка має на меті допомогти учням малокомплектних шкіл здобувати освіту в найближчому опорному закладі освіти, де є кваліфіковані педагогічні кадри та необхідна база для якісного, безпечного та комфортного здійснення освітнього процесу й відповідно підвіз учнів із навколишніх населених пунктів, тощо. [3]

Одним із важливих питань щодо вирішення громадою шляхом референдуму є розміщення на території села, селища, міста об'єктів поводження з відходами. наприклад, відповідно до абз. 2 ст. 1 Закону України «Про відходи» від 5 березня 1998

року №187/98-ВР [4], відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення. Органи місцевого самоврядування мають дотримуватись норм чинного законодавства. в іншому випадку, громада має право вирішити дане питання шляхом місцевого референдуму.

Актуальним є питання щодо адміністративно-територіального устрою, у тому числі найменування чи перейменування населених пунктів, об'єднання кількох територіальних громад в одну громаду та поділу територіальної громади на дві і більше громад вирішуються місцевим референдумом у випадках, передбачених чинним законодавством. Наприклад, Український інститут національної пам'яті підготував роз'яснення, на що слід звернути увагу, щоб осмислено виконувати вимоги Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [5] та уникнути помилкових підходів, та спрямував його до Нацкомісії зі стандартів державної мови.

Рішення органів місцевого самоврядування з питань, передбачених частиною третьою ст. 16 Проекту Закону про місцевий референдум, набирають чинності в строки, передбачені чинним законодавством, але не раніше ніж через 20 днів після їх офіційного опублікування. Впродовж цього строку члени відповідної територіальної громади мають право заявити про реалізацію права на відхилення такого рішення шляхом проведення місцевого референдуму. Така заява подається головою, секретарем загальних зборів учасників. До заяви додається копія відповідного протоколу загальних зборів учасників.

Рішення органу місцевого самоврядування, щодо якого подана заява про реалізацію права на відхилення, не набирає чинності до дня офіційного оприлюднення результатів місцевого референдуму або до моменту виникнення обставин. У разі відхилення шляхом місцевого референдуму рішення органу місцевого самоврядування з питань, що подано на розгляд, таке рішення не набуває чинності.

Питання, що вимагають надання членам відповідної територіальної громади можливості щодо реалізації права на відхилення рішень органів місцевого самоврядування шляхом місцевого референдуму: спорудження або демонтаж пам'яток пам'ятників та монументів місцевого значення; внесення змін до існуючої системи парків (гідропарків, лугопарків, лісопарків, парків культури та відпочинку, парків - пам'яток садово-паркового мистецтва, спортивних, дитячих, історичних, національних, меморіальних та інших), рекреаційних зон, садів, скверів та майданчиків, у тому числі питання їх забудови; найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд; будівництво або демонтаж комунальних ринків; обмеження руху транспорту, оголошення майданів, площ, проспектів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів (та їх частин) пішохідною зоною (а також питання скасування таких рішень); затвердження статуту територіальної громади та внесення змін до нього.

Предметом місцевого референдуму не можуть бути питання, що загрожують загальнодержавним інтересам України, а саме територіальній цілісності та устрою, демократичному ладу, зміні державних кордонів.

На місцеві референдуми не виносяться питання, що стосуються місцевого бюджету, місцевих податків і зборів, встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги, питання, що належать до компетенції державних органів, питання застосування мов, реалізації державної мовної політики, основних засад зовнішньої політики України або її окремих принципів, питання релігії та релігійної діяльності, скасування, визнання недійсними або внесення змін до Законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, а також кадрові питання та питання організаційного характеру з урахуванням особливостей, передбачених частиною першою цієї статті.

Питання місцевого референдуму повинно відповідати Конституції та законам України та не може суперечити зобов'язанням України відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Предмет місцевого референдуму – питання, викладені у вигляді питального речення, що пропонує учаснику чіткі відповіді "так" або "ні". Проте, у разі винесення на референдум двох або кількох питань для кожного з цих питань встановлюється окремий бюлетень.

Авторка пропонує, у разі проведення одночасно двох або кількох референдумів бюлетені для голосування, які використовуються під час кожного з

них, повинні відрізнятися за кольором. Питання місцевого референдуму повинно мати чітке й ясне формулювання, яке не допускає різних тлумачень. краще на місцевий референдум для голосування зазначити в бюлетені лише одне питання.

Слід зазначити, що питання місцевого референдуму не може стосуватись питань, які віднесені Конституцією України до повноважень органів державної влади.

Проте, питання місцевого референдуму: не може мати навісного характеру, зокрема, не повинно містити мети прийняття або відхилення пропозиції референдуму; не може поєднувати у собі два і більше різні предмети референдуму.

Необхідно зазначити, що питання на місцевий референдум можуть виноситись у формі: проекту рішення місцевого референдуму у формі нормативно-правового чи організаційно-розпорядчого акта; загальне питання, метою якого є з'ясування думки стосовно пропозиції вирішення питання місцевого значення або питання, віднесеного до компетенції органів державної влади, яке стосується інтересів відповідної територіальної громади (запитання).

Питання референдуму повинно мати чітке і ясне формулювання, яке не допускає різних тлумачень та не може містити вказівки, натяку, підбурювання чи іншого спонукання до підтримки чи відхилення пропозиції референдуму. Має відповідати Конституції України і законам та не може суперечити зобов'язанням України відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

До питань референдуму передбачається відповідність до вимог: єдності форми що означає одне і теж питання не може одночасно стосуватись певного тексту акту; певної пропозиції, що виноситись на референдум, але ще не сформульованої як текст акту; різних предметів референдуму; єдності змісту, тобто зміст повинен існувати внутрішній взаємозв'язок суті питання та проекту акту, що виноситись на місцевий референдум.

На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади. Так, на розгляд місцевого референдуму не можуть виноситись питання: які є предметом всеукраїнського референдуму; віднесені до компетенції інших посадових осіб та органів публічної влади; що суперечать положенням Конституції України та законів України; спрямовані на ліквідацію незалежності, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності, створення загрози національній безпеці, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі; прийняття актів індивідуальної дії, внесення до них змін, їх скасування.

Отже, громада може ініціювати проведення референдуму з чотирьох питань: скасування нормативно-правового акта органу місцевого самоврядування (у цілому або його окремих положень); дострокового припинення повноважень місцевого голови; дострокового припинення повноважень місцевої ради; питання місцевого значення.

Рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими для виконання на відповідній території.

Порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми.

Проте на сьогодні проведення референдуму неможливе із двох причин. По-перше, в Україні діє воєнний стан, в умовах якого забороняється проведення виборів, а референдуми є їхнім різновидом. По-друге, наразі інститут місцевого референдуму в національному законодавстві згадується фрагментарно в окремих законодавчих актах, оскільки у 2012 році втратив чинність основний закон «Про всеукраїнський та місцевий референдуми». Тому щодо процедурних аспектів проведення цієї форми участі утворився правовий вакуум. У ЗУ «Про місцеве самоврядування» зазначається про те, що порядок призначення і проведення місцевого референдуму, перелік питань визначаються законом про референдуми. Проте цього закону на сьогодні немає.

У Верховній Раді є зареєстрований ще у 2021 році законопроект № 5512 «Про місцевий референдум», але його не ухвалено досі. В Україні вже досить тривалий час немає реальної правової основи локальної демократії. Місцева громада позбавлена можливості безпосередньо впливати на вирішення питань місцевого значення, оскільки чинним законодавством не передбачена процедура проведення місцевих референдумів.

Крім того, українське законодавство має ще низку неврегульованих питань муніципальної демократії, зокрема, чітко не прописані процедури громадських слухань, загальних зборів, місцевих ініціатив, консультацій тощо.

В цьому контексті з урахуванням законодавчих прогалин вважаємо доцільним вивчити досвід економічно розвинених країн світу, партнерів, які пройшли шлях становлення і розвитку місцевого

народовладдя і які вже тривалий час є повноправними членами Європейського Союзу, тощо.

Література:

1. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Документ 280/97-ВР, – Редакція від 30.12.2020, підстава - 1025-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

3. Teremtsova, N., Madryha, T., Bilousov, Y., Zubrytska, L. & Druchek, O. (2023). The role of the volunteer movement in the security policy of the state in the context of military operations. Amazonia Investiga, 12(66), 326-334. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.66.06.30>

4. Закон України Про відходи. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, N 36-37, ст.242). (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 3073-III (3073-14) від 07.03.2002, ВВР, 2002, N 31, ст.214). Закон України від 21.03.2023. № 3005-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

5. Закон України Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 65, ст.221). URL: <https://ips.ligazakon.net>.

6. Tseremtsova N. THEORETICAL ISSUE OF DETERMINING THE MAIN FEATURES OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE: COMPARATIVE CHARACTERISTICS. Scientific explorations and practical achievements of the period of global challenges: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2024. 239 p. P.179-184

7. Теремцова Н. Проблема визначення місця і ролі посадових осіб в органах місцевого самоврядування. АЛЬМАНАХ ПРАВА. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корещького НАН України, 2023. 534 с. – С. 372- 377.

*Сизоненко Владислав Юрійович,
Серемчук Каріна Володимирівна,
курсанти факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції*

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Кисельов Андрій Олександрович

*доцент кафедри оперативної-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції, к.ю.н., доцент*

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИК КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ПОШУКУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

*Sizonenko Vladislav Yuryevich,
Seremchuk Karina Vladimirovna,
cadets of the Faculty of specialist training
for criminal police units*

Dnipropetrovsk State University of internal affairs, Ukraine

Kiselyov Andrey Aleksandrovich

*associate professor of the Department of operational search activities of the Faculty of training specialists
for criminal police units, candidate of Law, Associate Professor*

Dnipropetrovsk State University of internal affairs, Ukraine

USE OF CRIMINAL ANALYSIS TECHNIQUES IN THE SEARCH FOR PRISONERS OF WAR

Анотація.

У статті розглянуто питання використання методів кримінального аналізу у пошуку військовополонених. Зокрема, досліджено проблеми, що виникають у зв'язку з непоодинокими випадками відправлення військовослужбовців у зони бойових дій та їх подальшим втратою зв'язку.

Abstract.

The article deals with the use of criminal analysis methods in the search for prisoners of war. In particular, the problems that arise in connection with non-isolated cases of sending military personnel to combat zones and their subsequent loss of communication are investigated.

Ключові слова: *військополонені, кримінальний аналіз, пошук, втрата зв'язку, військовослужбовці.*

Keywords: *military prisoners, criminal analysis, search, loss of communication, military personnel*

Ця стаття пропонує огляд та аналіз ефективності застосування методик кримінального аналізу у процесі пошуку військовополонених осіб. Зосереджуючись на практичних аспектах, автори розглядають різноманітні стратегії та інструменти, які можуть бути використані правоохоронними органами та рятувальними службами для ефективного виявлення та звільнення військовополонених. Стаття обговорює такі методики, як аналіз супутникових знімків, використання даних від електронних пристроїв, розвідка та інші. Автори також розглядають важливість співпраці між різними агентствами та організаціями для досягнення успішних результатів у рятувальних операціях. Висновки статті можуть бути корисними як для практикуючих фахівців у сфері правопорядку, так і для дослідників, що цікавляться питаннями пошуку та рятування військовополонених.

Постановка проблеми. Проблема зникнення військовополонених осіб залишається актуальною в сучасному світі, де військові конфлікти та загрози безпеці поширюються на різні регіони. Військовополоненість виникає як результат воєнних дій, а також може бути пов'язана з терористичними атаками та іншими небезпечними ситуаціями. Швидке та

ефективне виявлення та рятування військовополонених стає надзвичайно важливим завданням для правоохоронних органів та рятувальних служб. У цьому контексті використання методик кримінального аналізу набуває великого значення, оскільки вони дозволяють систематизувати інформацію, виявити шаблони та здійснити оперативні дії для звільнення полонених. Сучасні технології та методи дозволяють зібрати величезний обсяг інформації з різних джерел, таких як супутникові знімки, комунікаційні пристрої, даних з мережевих платформ тощо. Аналіз цієї інформації за допомогою методів кримінального аналізу дозволяє виявити закономірності, пов'язані з переміщенням військовополонених, їхнім місцеперебуванням та умовами утримання. Наприклад, аналіз супутникових знімків може виявити масові концентрації людей у певних районах, що може свідчити про наявність військовополонених таборів або установок.

Виклад матеріалу. Військові конфлікти та бойові дії, особливо в районах зближення, часто призводять до великої кількості військовополонених та зниклих безвісти осіб. Знаходження та звільнення таких осіб стає пріоритетним завданням для військових та правоохоронних органів. У цьому контексті використання методик кримінального

аналізу може стати ефективним інструментом у пошуку військовополонених. В даній статті розглянемо основні аспекти використання таких методик та їхню роль у здійсненні пошукових операцій.

Методики кримінального аналізу є важливим інструментом для розслідування злочинів та виявлення порушників закону. Вони включають в себе різні підходи та методи, спрямовані на аналіз доказів, збирання інформації та розкриття кримінальних справ. Ось деякі з найбільш поширених методик кримінального аналізу:

1. Кримінальний профілювання: Цей метод використовується для створення портрету потенційного злочинця на основі аналізу доказів та психологічних характеристик.

2. Аналіз місця події: Поліція та слідчі проводять докладний аналіз місця злочину, щоб знайти сліди, докази та іншу інформацію, яка може допомогти в розкритті справи.

3. Інтерв'ювання свідків та очевидців: Проведення інтерв'ю з особами, які могли бути свідками або мати інформацію щодо події, є важливим етапом в розслідуванні кримінальних випадків.

4. Використання техніки розбивання коду: Цей метод включає в себе аналіз кодованих або прихованих повідомлень, які можуть містити важливу інформацію щодо злочинів або їх виконавців [1].

Ці методики можуть використовуватися окремо або в комбінації для ефективного розкриття кримінальних справ та виявлення порушників закону.

Ситуація з військовополоненими має свою власну специфіку, що відрізняється від звичайних випадків зникнення людей. Військовополонені часто опиняються у небезпеці через конфліктні обставини, включаючи збройні сутички та військові дії. Вони можуть бути утримувані проти своєї волі, піддаватися фізичному та психологічному тиску, а також опинятися в невідомих локаціях або територіях, де важко встановити контакт. Додатковою складністю є те, що військові конфлікти можуть призвести до роздроблення інформації та перешкоджати здійсненню пошукових операцій. Тому розкриття подібних випадків вимагає спеціальної уваги та ефективних методів дії з боку військових та правоохоронних органів.

Кримінальний аналіз відіграє ключову роль у розслідуванні подій, пов'язаних з втратою людей, включаючи випадки зникнення, викрадення та військовополонення. Використання методів кримінального аналізу дозволяє збирати, аналізувати та інтерпретувати різноманітну інформацію, яка може бути корисною для розкриття таких подій.

Цей процес включає в себе дослідження місця події, аналіз доказів, вивчення відомостей про потерпілих та потенційних підозрюваних, проведення інтерв'ю з свідками та очевидцями, використання техніки розбивання коду та кримінального профілювання. отримувати повну картину події та ідентифікувати можливих винуватців. Крім того, кримінальний аналіз допомагає виявляти можливі мотиви злочинів, розв'язувати загадки та

встановлювати зв'язки між різними елементами справи [2].

У випадках втрати людей, таких як військовополонення, кримінальний аналіз виявляється особливо важливим, оскільки може допомогти виявити місцезнаходження військовополонених, ідентифікувати потенційних викрадачів або ворогів та забезпечити необхідну інформацію для їхнього визволення чи повернення.

Кримінальний аналіз також допомагає збирати і систематизувати дані про підозрілих осіб, зокрема їхню біографію, можливі мотиви, зв'язки та попередню кримінальну діяльність. Це дозволяє встановити профіль потенційного злочинця та спростити подальше розслідування. Крім того, аналіз поведінки і психологічного стану осіб, які можуть бути пов'язані з подією, допомагає зрозуміти їхні мотиви та можливі дії, що сприяє ефективнішому реагуванню на ситуацію.

Важливим елементом кримінального аналізу є також співпраця з іншими службами та організаціями, включаючи військові структури, міжнародні організації та правозахисні групи. Це дозволяє об'єднати зусилля для швидкого та ефективного розслідування та вирішення подій, пов'язаних з втратою людей [3].

Аналіз місця події є важливою складовою кримінального розслідування, спрямованою на збирання доказів та отримання інформації, яка може бути корисною для встановлення обставин злочину або події. Цей аналіз включає в себе ретельне дослідження фізичного місця, де стався подія, з метою збору слідів, збереження відомостей та виявлення потенційних доказів.

Під час аналізу місця події детективи та слідчі звертають увагу на різні елементи, такі як сліди на землі, сліди шин автомобілів, сліди на предметах, залишки зброї чи інших знарядь злочину, а також будь-які інші сліди, які можуть бути пов'язані зі злочином. Важливо забезпечити правильне фотографування та документування місця події, щоб мати повний обсяг інформації для подальшого аналізу.

Особлива увага приділяється збереженню можливих доказів та їхньому належному позначенню, а також виявленню будь-яких свідків події, які можуть надати важливу інформацію для розслідування. Додатково, аналіз місця події може включати іспит об'єктів на сліди ДНК, використання техніки форензика та інші методи для встановлення фактів та ідентифікації злочинців.

Кримінальне профілювання - це метод кримінального аналізу, який використовується правоохоронними органами для створення профілю потенційного злочинця на основі вивчення його психологічних, соціальних та поведінкових характеристик. Цей метод базується на відомостях про попередні злочини та відхилення, які дозволяють встановити загальні зразки поведінки та особливості особи, яка може бути винна у вчиненні злочину [4].

Використання кримінального профілювання може бути корисним у вирішенні складних кримі-

нальних справ, особливо у випадках, коли немає наявних доказів або інших відомостей, які б допомогли ідентифікувати злочинця. Профіль може допомогти зорієнтуватися в напрямку розслідування, збільшити шанси на успішне затримання підозрюваного та запобігти подальшим злочинам.

Основними складовими кримінального профілювання є аналіз психологічних характеристик, використання професійних знань та досвіду у виявленні злочинця та його мотивів, а також розробка стратегій затримання та попередження подібних злочинів у майбутньому.

Кримінальне профілювання може бути ефективним інструментом у боротьбі з різними видами злочинності, включаючи серійні вбивства, насильство, злочини з корисливою метою та інші. Воно дозволяє правоохоронним органам більш ефективно використовувати обмежені ресурси та покращувати безпеку громадян.

Інтерв'ювання свідків та очевидців є ключовим етапом в кримінальному розслідуванні, спрямованим на отримання інформації про подію або злочин. Цей процес відіграє важливу роль у встановленні обставин справи та ідентифікації підозрюваних осіб.

Під час інтерв'ювання свідків та очевидців детективи та слідчі здійснюють систематичний підхід до збору інформації. Вони стежать за деталями, запитують про хронологію подій, описують зовнішній вигляд людей, з якими вони мали справу, та вивчають їхні психологічні реакції. Важливо дотримуватися професійних стандартів під час інтерв'ю, уникати впливу на свідків та очевидців та не ставити провідні питання [5].

Під час інтерв'ю можуть використовуватися різні методи опитування, такі як вільне опитування, структуровані опитувальні аркуші або спеціальні техніки виявлення правдивої інформації. Також важливо враховувати психологічні особливості кожної особи та створювати сприятливу атмосферу для отримання достовірної інформації.

Інтерв'ювання свідків та очевидців може бути складним завданням, оскільки люди можуть мати різні сприйняття та інтерпретації подій. Проте правильно проведене інтерв'ю дозволяє отримати важливі свідчення та інформацію, яка може допомогти у вирішенні справи та встановленні правдивої версії подій.

Техніка розбивання коду - це метод, що використовується у різних сферах, включаючи кримінальне розслідування, шифрування даних та криптографію. В основі цієї техніки лежить розгадування або дешифрування зашифрованої інформації або коду, що зазвичай використовується для захисту конфіденційної інформації або комунікацій.

У кримінальному розслідуванні техніка розбивання коду може бути застосована для дешифрування зашифрованих повідомлень або даних, які можуть містити важливу інформацію для розкриття злочинів. Для цього використовуються різні методи, включаючи аналіз шифрів, статистичні методи, методи шаблонного пошуку та інші криптографічні методи.

Техніка розбивання коду може також застосовуватися в сфері кібербезпеки для виявлення та подолання шифрованих загроз інформаційній безпеці. Експерти з кібербезпеки використовують різні аналітичні та обчислювальні методи для розбивання шифрів та захисту важливої інформації від несанкціонованого доступу.

У бізнесі техніка розбивання коду може бути використана для аналізу конкурентного середовища, розгадування та аналізу ринкових тенденцій, прогнозування поведінки споживачів та інших аспектів бізнесу. Вона дозволяє підприємствам отримати цінну інформацію для прийняття стратегічних рішень та підвищення конкурентоспроможності.

Таким чином, використання техніки розбивання коду має широкий спектр застосування у різних сферах, від кримінального розслідування до бізнесу та кібербезпеки, і відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки, захисту і аналізу інформації.

У процесі дослідження було виявлено, що використання методик кримінального аналізу у пошуку військовополонених є важливою складовою в розслідуванні подій, пов'язаних зі зникненням людей під час воєнних дій. Оглянувши різні методики кримінального аналізу, було встановлено їхню ефективність у виявленні інформації про місцезнаходження та стан військовополонених.

Досягнення успіху у розслідуванні та пошуку військовополонених залежить від правильного застосування методів кримінального аналізу, таких як аналіз місця події, використання кримінального профілювання та інтерв'ювання свідків та очевидців. Ці методи дозволяють збирати важливу інформацію та розгадувати шифровані дані, що сприяє виявленню подробиць, пов'язаних зі зникненням військовополонених.

Застосування техніки розбивання коду також є важливим етапом у розслідуванні та пошуку військовополонених, оскільки це дозволяє отримати доступ до зашифрованих даних та інформації, яка може бути корисною для вирішення справи. Однак важливо враховувати психологічні та етичні аспекти при використанні цих методів.

Кисельов А.О. зазначає, що використання кримінального аналізу може зменшити витрати часу працівників оперативних та слідчих підрозділів на вирішення завдань і підвищити якість їхньої інформаційно-розшукової роботи [6].

Також, як зазначає Кисельов А.О., під час оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, поліцейські мають враховувати тактичні та інші особливості, в тому числі під час пошуку інформації щодо військовополонених [7-10].

Висновки. У підсумку, використання методик кримінального аналізу у пошуку військовополонених є важливим і ефективним інструментом у вирішенні важливих питань, пов'язаних з воєнними конфліктами та загубленням людей. Однак успіх у цій справі залежить від компетентності та професіоналізму слідчих, а також від дотримання вимог закону та етичних принципів. Ефективне використання цих методик може допомогти зменшити терміни звільнення полонених, знизити ризики їхнього

поранення чи загибелі, а також сприяти затриманню та покаранню винних осіб. Таким чином, подальше дослідження та вдосконалення методів кримінального аналізу є настійною необхідністю у контексті забезпечення безпеки та прав людини в умовах воєнного конфлікту та загроз тероризму.

Список використаних джерел:

1. Білоус Р. В. Кримінальний аналіз в діяльності правоохоронних органів України. Удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин з урахуванням зарубіжного досвіду : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1 черв. 2020 р.) / відп. ред. О. Ю. Бусол. Київ : Ліра-К, 2020. С. 20–22.
2. Фаріон О. Б. Метод стратегічного кримінального аналізу загроз прикордонній безпеці України. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. 2021. № 83 (2). С. 223–241. (Серія «Військові та технічні науки»). doi: <https://doi.org/10.32453/3.v83i2.569>.
3. Калиновський О. В., Школьніков В. І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованим злочинності. Часопис Київського університету права. 2017. № 1. С. 300–303.
4. Основи кримінального аналізу : посібник / [О. Є. Користін, С. В. Албул, А. В. Холостенко та ін.]. Одеса : ОДУВС, 2016. 112 с.
5. Тактичний кримінальний аналіз: теорія та практика : навч. посіб. / [О. Є. Користін, Н. П. Свиридюк, О. М. Цільмак та ін.]. Одеса : РВВ ОДУВС, 2019. 216 с.
6. А.О. Кисельов. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в Дніпропетровській області). Бюлетень з обміну досвідом роботи №228/2021. РВВ ДНДІ. К., 2021, с. 63-67.
7. Кисельов А.О. Особливості документування підрозділами кримінальної поліції злочинних дій, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортним засобом. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали. Всеукраїнської наук.-практ. конф. 19 жовт. 2018 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018.
8. Кисельов А.О. Тактика спілкування поліцейського з особами. The Top Actual Researches in Modern Science : Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference (Ajman, July 28-29, 2016, UAE). International Scientific and Practical Conference «World Science». № 8 (12). July 2016. P. 25-28.
9. Горелік Д.С., Кисельов А.О. Міжнародне співробітництво Національної поліції у сфері оперативно розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 19 жовтня 2018 р.): У 2-х ч. - Ч. 1. Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 139-141.
10. Кисельов А., Ковалевська О. Дослідження ефективної поліцейської комунікації. Ролі в правоохоронних органах, що вимагають знання мови. Методологічні основи вивчення процесів загальних психічних закономірностей у взаємодії людини з навколишнім середовищем. Міжнародна наукова група. – Бостон : Primedia eLounch, 2022. 194 с. Доступно за адресою: DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Стор. 39-47.

*Тараненко А. О.,**Здобувачка вищої освіти навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти ДДУВС**Моїсеєнко Д. М.**Доцент кафедри ЦПД Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти ДДУВС, к. ю. н.*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-85-89](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-85-89)**ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ***Taranenko A. O.,**Obtaining a higher education at the Educational and Scientific Institute of Law and Innovative Education of the**Ukrainian Academy of Sciences**Moiseienko D. M.**Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs***PROBLEMS OF ACCESS TO JUSTICE IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT****Анотація.**

Стаття присвячена вивченню проблем доступу до правосуддя в цивільних справах, які виникають в Україні через збройну агресію Російської Федерації. Збройний конфлікт спричинив значні руйнування судової інфраструктури, масове переміщення населення та створив небезпеку для життя і здоров'я людей, що призвело до обмеження доступу до судів.

Здійснення цивільного судочинства під час воєнного стану має ряд специфічних теоретико-правових і організаційно-процесуальних особливостей, які вимагають детального наукового вивчення. Стаття аналізує ключові перешкоди для ефективного здійснення правосуддя, на основі проведеного аналізу запропоновано рекомендації щодо подолання цих проблем в умовах збройного конфлікту.

Зроблено висновок, що війна та активні бойові дії в Україні не припиняють процес цивільного судочинства та правосуддя в цілому, хоча і мають характерний вплив на роботу судів.

Abstract.

The article is devoted to the study of the problems of access to justice in civil cases that arise in Ukraine due to the armed aggression of the Russian Federation. The armed conflict caused significant destruction of the judicial infrastructure, mass displacement of the population and created a danger to people's lives and health, which led to the restriction of access to the courts.

The implementation of civil justice during martial law has a number of specific theoretical-legal and organizational-procedural features that require detailed scientific study. The article analyzes the key obstacles to the effective administration of justice, based on the analysis, recommendations are offered to overcome these problems in the context of an armed conflict.

It was concluded that the war and active hostilities in Ukraine do not stop the process of civil justice and justice in general, although they have a characteristic effect on the work of the courts.

Ключові слова: збройний конфлікт, доступ до правосуддя, судовий процес, правова система, військовий стан, правовий захист.

Keywords: armed conflict, access to justice, judicial process, legal system, martial law, legal protection.

Постановка проблеми. Збройний конфлікт, розв'язаний Російською Федерацією, суттєво вплинув на функціонування судової системи в Україні. Постраждали громадяни стикаються з багатьма проблемами, пов'язаними з доступом до правосуддя в цивільних справах. Ці проблеми включають відсутність судової інфраструктури в регіонах, що зазнали руйнувань, вимушене переміщення населення, небезпеку для життя, зменшення кількості суддів, а також обмеження, пов'язані з військовим станом. Все це призводить до обмеження можливостей громадян захищати свої права в судовому порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації на тему доступу до правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні висвітлюють низку ключових проблем, спричинених агресією Російської Федерації. Дослідженням даної проблематики займалися такі науковці, як Диков Г., Матат Ю., Стойка А., Шумило

М., Привиденцев О. Г., Дідик В., Гаврильців М. Т. та багато інших.

Метою даної статті є дослідження проблем доступу до правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні та визначення їх основних чинників. Стаття має на меті висвітлити проблеми та запропонувати можливі шляхи подолання цих перешкод, зокрема через удосконалення правових механізмів, забезпечення безпеки громадян та гарантування доступу до правосуддя в умовах збройного конфлікту тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. З проголошенням незалежності України право кожного на судовий захист стало одним із базових прав людини, гарантованих конституційно. Цей принцип, закріплений у конституціях багатьох розвинених країн, відіграє ключову роль у конституційно-правовому статусі особи та є важливим елементом захисту прав громадян.

Право на правосуддя відображається в основних засадах судочинства та характеризує себе через

сукупність елементів: доступність правосуддя; право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення; незалежність і неупередженість суду; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; право на захист; публічність судового розгляду; розгляд справи в найкоротший строк, що передбачений законом [1, с. 19].

Цілком зрозуміло, що введення воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану на території України» мало значний вплив на всі сфери суспільного життя в Україні [8]. Це також торкнулося і судової системи, оскільки нова фаза збройних дій, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, означала подальшу агресію Російської Федерації проти України. Такі події безпосередньо вплинули на всі аспекти соціально-культурного, політико-економічного та правового життя в Україні, наразі відбувається інтенсивний процес пристосування правової системи до нових умов воєнної реальності з метою ефективного врегулювання суспільних відносин.

Навіть в умовах воєнного стану Україна повинна забезпечити безперервність процесу правосуддя. Попри деструктивні наслідки та порушення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави, які виникають під час бойових дій, держава зобов'язана реагувати належним чином [7, с. 54]. Відновлення порушених прав, зокрема в рамках цивільного процесу, є необхідним для забезпечення справедливості та верховенства права.

Правосуддя, яке є винятковою компетенцією судової системи, здійснюється через спеціальний процесуальний порядок під час розгляду і вирішення справ. Завдання цивільного судочинства, визначене статтею 2 Цивільного процесуального кодексу України, підкреслює, що судове провадження в цивільних справах має бути справедливим, неупередженим і своєчасним. Це спрямовано на забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави [13].

Отже, з початком повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України судова система України стикнулася з безліччю організаційних, матеріально-технічних і процесуальних проблем, які необхідно якнайшвидше вирішити для забезпечення належного здійснення правосуддя в судах усіх юрисдикцій [2]. Водночас попри суттєві зміни в усталеному механізмі роботи державних інституцій, судова система повинна продовжувати виконувати своє головне завдання — забезпечення правосуддя.

Так, у ст. 122 та ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплено положення щодо здійснення судочинства в період воєнного стану. Зокрема, передбачено, що: суди діють виключно на підставі та в спосіб, які визначені законами України та Конституцією України; заборона обмежень повноваження судів, які визначені чинним законодавством України; повторно закріплене виключне повноваження судів на

здійснення правосуддя; забороняється створювати надзвичайні та особливі суди; забороняється прискорення та скорочення будь-яких форм судочинства; передбачена в законний спосіб зміна територіальної підсудності справ у разі неможливості здійснення правосуддя, а також можливість зміни місцезнаходження судів [9].

Незважаючи на запровадження механізмів, що забезпечують стабільну роботу судів під час війни, у практиці виникають суттєві труднощі. Наприклад, деякі суди повністю припинили свою діяльність, а інші — функціонують у обмеженому режимі без проведення судових засідань. За даними Верховного Суду, 20% судів опинилися під окупацією або в зоні бойових дій, що робить проведення судочинства вкрай складним або навіть неможливим. З метою врегулювання цієї ситуації, 24 лютого 2022 року Рада суддів України ухвалила низку важливих рішень, спрямованих на вжиття невідкладних заходів для забезпечення стабільного функціонування судової влади в умовах припинення повноважень Вищої ради правосуддя та воєнного стану через збройну агресію з боку РФ. Ці рішення стали критично важливими для збереження правосуддя в умовах війни [5].

02.03.2022 РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, з них такі основні: а) відкладати розгляд справи (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, оскільки велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи чи не можуть прийти в суд у зв'язку з небезпекою для життя; б) справи, які не є невідкладними, розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; в) роз'яснювати громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції; для цього учасники справи мають заявити про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

У разі неможливості участі в судовому засіданні, рекомендується подавати до суду клопотання про: 1) відкладення розгляду справи та розгляд справи за участі представника; 2) участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Відповідні клопотання можливо буде направити до суду засобами поштового зв'язку або через систему Електронного суду [12, с. 4]. Ці рекомендації були розроблені з урахуванням актуальної ситуації в країні та спрямовані на забезпечення безперервності судового процесу, а також на захист прав та безпеки громадян у часи воєнного стану.

Варто наголосити, що існують численні прецеденти, коли судді відкладають розгляд справи по декілька разів та не застосовують наслідків неявки учасників, передбачених ст. 223 Цивільного процесуального кодексу України. В обґрунтування судді посилаються на зазначені вище роз'яснення РСУ від 02.03.2022 та на ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак, в свою чергу, такі дії можуть порушувати права іншої сторони по справі. Тому в кожному конкретному

випадку, мають досліджуватися причини неяви та матеріали, що надані на підтвердження цих причин. Також, має враховуватись місцезнаходження суду та відповідного учасника справи [15, с. 368].

Питання запровадження дистанційного правосуддя стало особливо актуальним у лютому-березні 2020 року, коли світ стикнувся з пандемією Covid-19 і необхідністю вирішувати виклики, пов'язані з її розповсюдженням. У цей період Верховна Рада України прийняла закони, які дозволили учасникам справ брати участь у судових засіданнях дистанційно, забезпечуючи їхнє право на справедливий судовий розгляд. Одночасно, Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення судових засідань за допомогою відеоконференцій, надаючи учасникам можливість брати участь у судовому процесі з віддаленого місця. Система EasyCon стала одним із головних інструментів для проведення судових засідань в режимі відеоконференцв'язку, що дозволило підтримувати роботу судів в умовах обмежень, спричинених пандемією, та забезпечити безпеку всіх учасників судових процесів.

Проведення судових засідань у дистанційному форматі, без присутності учасників безпосередньо в залі судового засідання, стало ефективним інструментом для забезпечення правосуддя в умовах карантину, що зумовлений пандемією Covid-19. Однак, практика показує, що умови воєнного стану суттєво ускладнюють реалізацію прав громадян на судовий розгляд навіть з використанням дистанційних технологій. На жаль, наразі в Україні немає повністю безпечних місць, і сирени повітряної тривоги, які звучать майже щодня в різних регіонах, вимагають від усіх учасників судового процесу, включаючи суддів та працівників суду, швидко переходити до укриттів [5]. Це створює значні перешкоди для проведення судових засідань, що потребує пошуку альтернативних підходів до здійснення правосуддя в умовах війни.

Звертаючи увагу на безпеку, слід також розглянути особливості відліку та перебігу процесуальних строків під час воєнного стану. Очевидно, що введення воєнного стану створило значні перешкоди для своєчасного подання різних документів до судових установ. На початковому етапі збройного конфлікту превалювала думка, що сам факт воєнного стану є достатньою підставою для визнання пропуску процесуальних строків поважним. Проте нині суди враховують конкретні умови у відповідному регіоні при оцінці причин пропуску строків. Голова Верховного Суду підкреслив, що "воєнний стан може бути поважною причиною пропуску строків, але кожен суддя оцінюватиме цю причину в індивідуальному порядку, з огляду на особливості справи, що розглядається" [6]. Це підкреслює необхідність уважної оцінки поточної ситуації та, якщо це можливо, своєчасного подання документів до суду.

У зв'язку з особливостями передачі матеріалів справи в умовах воєнного стану варто зазначити, що 13 березня 2022 року Голова Верховного Суду

видав розпорядження, яке містить рекомендації судам першої та апеляційної інстанції у випадку захоплення населеного пункту та/або суду або безпосередньої загрози їх захоплення. Рекомендації передбачають організацію евакуації з приміщень судів; вивезення справ, серверів, бухгалтерських документів; знищення документів, що містять державну таємницю, та інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження судових матеріалів та конфіденційності.

Як зазначено в рекомендаціях, якщо це можливо, необхідно забезпечити вивезення судових справ, особливо тих, які перебувають у провадженні суддів, або хоча б найбільш важливих і резонансних справ: матеріалів кримінальних проваджень, де підозрюваний утримується під вартою; проваджень щодо неповнолітніх; проваджень щодо особливо тяжких злочинів; та інших справ, розгляд яких може мати істотне значення для прав учасників процесу. Якщо немає можливості вивезти ці справи, необхідно забезпечити їх зберігання в сейфах у приміщенні суду [11]. Таким чином, можуть виникнути ситуації, коли деякі справи, зокрема цивільні, не будуть переміщені до безпечного місця. Це може створити проблеми для завершення слухання відповідних процесів. Проте норми процесуального законодавства дозволяють відновити втрачене судові провадження. Крім того, якщо рішення ще не було прийнято, позивач має право подати позов знову, що гарантує збереження його права на правосуддя.

Варто звернути увагу на одну з проблем, з якою стикаються суб'єкти, що бажають звернутися до суду, а саме – неможливість здійснення правосуддя судами, які знаходяться в зонах активних бойових дій [4]. Наразі в умовах воєнного стану суди можуть припинити свою діяльність, за винятком випадків невідкладних судових справ. Для того, щоб забезпечити безперервне здійснення правосуддя на територіях, де суди змушені припинити роботу, Верховний Суд затвердив «Перелік судів, територіальна підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану» [14]. Цей перелік забезпечує можливість розгляду справ у безпечніших регіонах та зберігає право на справедливий судовий розгляд, навіть у найскладніших обставинах.

Разом з тим, проблема, що виникла через зміну територіальної підсудності судів, пов'язана з втраченою судових проваджень. Громадяни втрачають можливість отримати копії судових рішень у справах, що були розглянуті у судах, які знаходяться на окупованих територіях або в зоні активних бойових дій. Інша складність виникає, коли неможливо вивезти матеріали справи з таких територій, що призводить до неможливості розгляду справи [3, с. 49].

Верховний Суд розробив рекомендації для суддів та працівників судів на випадок захоплення населеного пункту чи суду або виникнення безпосередньої загрози. До основних рекомендацій належать: а) вивезення судових справ і передача їх до іншого суду, який приймає на себе відповідну юрисдикцію; б) якщо неможливо вивезти справи,

забезпечення їх зберігання у сейфах приміщення суду. Якщо судові провадження було втрачено, його можна відновити на підставі заяви учасника справи або за ініціативою суду, за умови, що це провадження завершилося ухваленням рішення або закриттям справи. Ці дії регламентовано Розділом X Цивільного процесуального кодексу (ЦПК). Якщо ж було втрачено матеріали справи не завершеного судового провадження та подавати новий позов. У такому позові варто зазначити про втрачене судове провадження з посиланням на номер справи (дані з ЄРДСР) [10].

Отже, проблематика, пов'язана з реалізацією судочинства в умовах воєнного стану, включає кілька ключових аспектів, кожен з яких вимагає детального розгляду і розробки конкретних шляхів вирішення:

1. Умови воєнного стану, активні бойові дії та окупація певних територій перешкоджають нормальному функціонуванню судових органів, що ускладнює або навіть робить неможливим проведення судових засідань. Наразі шляхом вирішення цієї проблеми є зміна територіальної підсудності та перенаправлення справ до інших судів, які знаходяться у безпечних регіонах, забезпечення можливості відновлення втрачених судових проваджень, розробка механізмів передачі матеріалів справи в разі загрози або захоплення судових приміщень.

2. Порушення процесуальних строків, зумовлене воєнними діями, може призвести до затримки або неможливості виконання судових рішень, що в свою чергу негативно впливає на захист прав громадян. Відповідно необхідним є об'єктивний розгляд та вирішення справ з урахуванням форс-мажорних обставин. Важливою є розробка механізмів забезпечення можливості продовження строків через обставини воєнного часу.

3. Відсутність гарантій безпеки під час активних бойових дій створює ризики для життя і здоров'я учасників судового процесу. Вважаємо, що найважливішим завданням є організація безпечних умов, включаючи укриття та заходи для евакуації, разом з тим, використання відеоконференцій та дистанційних технологій для проведення судових засідань є дієвим механізмом. Важливою є і розробка рекомендацій щодо поведінки суддів і персоналу судів в умовах воєнного стану.

4. Існує ризик втрати судових документів та матеріалів справ через захоплення судових приміщень або активні бойові дії. Шляхом вирішення цієї проблеми крім зберігання судових справ в сейфах у приміщенні суду, є розробка дієвих процедур для вивезення та зберігання судових документів у безпечних місцях, а також активне використання електронних систем для зберігання документів і проведення судових засідань, що зменшує ризик втрати матеріалів.

Висновки. В умовах збройного конфлікту в Україні проблема доступу до правосуддя стала однією з найважливіших. Сучасні обставини, викликані військовими діями та введенням воєнного стану, створили значні перешкоди для стабільного функціонування судової системи.

Доступ до правосуддя в умовах збройного конфлікту потребує особливої уваги та розробки ефективних рішень, які зможуть забезпечити громадянам можливість захистити свої права навіть у найскладніших умовах. З огляду на зазначену проблематику, необхідно забезпечити гнучкі та ефективні механізми роботи судової системи, адаптовані до умов воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Аракелян М. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом. Право України. 2006. № 3. С. 19-21.

2. Верховенство права та доступ до правосуддя. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - Головна. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/verkhovenstvo-prava>.

3. Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період: збірник тез доповідей учасників учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 15 грудня 2023 року) / Упорядники: Д. С. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 250 с.

4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.

5. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича. URL: <https://law.chnu.edu.ua/osoblyvosti-zdiisnennia-sudochинства-v-umovakh-voiennoho-stanu>.

6. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennyasudochинства-v-umovakh-voennogo-stanu

7. Привиденцев О. Г. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Т. 42, № 1. С. 54–57. URL: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(42\).992](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(42).992).

8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 13 лют. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

10. Рекомендації Ради Суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Офіційний сайт Ради суддів України. 02.03.2023. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsuopublikovala-rekomendacii-sodorooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

11. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення: Розпорядження Голови Верховного Суду від 13 березня 2022 року N 6/0/9-22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00828>

12. Судова влада в Україні. Особливості організації та здійснення в умовах воєнного стану. /

Під. заг. ред. Копотуна І. М. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 634 с.

13. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

14. ВР дозволила змінювати територіальну підсудність під час воєнного стану ЮРЛІГА.

ЮРЛІГА. URL:

https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209773_vr-dozvolila-zmnyuvati-teritorialnu-pdsudnst-pd-chas-vonnogo-stanu.

15. Моїсеєнко Д. М. Цивільне судочинство : доступ в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. № 71, С. 366-369

Телійчук Віталій Григорович

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції,

Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
Дніпро, Україна

<https://doi.org/10.24412/2520-6990-2023-21180-30-34>

Галушневська Катерина Олегівна

здобувачка вищої освіти 3-го курсу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції,

Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
Дніпро, Україна

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-90-93](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-90-93)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СПІВПРАЦЮ МІЖ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ТА НАСЕЛЕННЯМ

Teliichuk Vitaly Hryhorovych,

candidate of legal sciences, senior researcher,
associate professor, professor of the department of operative and investigative activities
the faculty of training specialists for units
criminal police

Dnipropetrovsk State University
of internal affairs
Dnipro, Ukraine

<https://doi.org/10.24412/2520-6990-2023-21180-30-34>

Galushnevska Kateryna Olehivna

obtaining higher education of the 3rd year
Educational and Scientific Institute of Law
and training specialists for units
National Police

Dnipropetrovsk State University
of internal affairs
Dnipro, Ukraine

THE EFFECT OF MARTIAL STATUS ON COOPERATION BETWEEN OPERATIONAL UNITS AND THE POPULATION

Анотація.

У статті досліджено ряд проблем та переваг у сфері співпраці між оперативними працівниками Національної поліції та населенням в умовах воєнного стану, здійснено аналіз праць вітчизняних вчених з цього приводу та здійснена розробка можливих шляхів вирішення вказаних проблем. Наголошено, що роль співпраці між оперативними підрозділами та цивільним населенням набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Звернута увага на те, що однією з основних проблем співпраці між оперативними підрозділами та цивільним населенням у воєнний період є недостатня взаємодія та розуміння між сторонами. Стаття спрямована на аналіз впливу воєнного стану на співпрацю між оперативними підрозділами та населенням, висвітлення проблем, що виникають у оперативних працівників під час співпраці з громадянами. Надано відповідні пропозиції по удосконаленню зазначеного напрямку діяльності.

Abstract.

The article examines a number of problems and advantages in the field of cooperation between operatives of the National Police and the population under martial law, analyzes the works of domestic scientists on this issue, and develops possible ways to solve these problems. It was emphasized that the role of cooperation between operational units and the civilian population becomes especially important in the conditions of martial law. Attention is drawn to the fact that one of the main problems of cooperation between operational units and the civilian population in wartime is insufficient interaction and understanding between the parties. The article is aimed at analyzing the influence of martial law on cooperation between operative units and the population, highlighting the problems that operatives have when cooperating with citizens. Corresponding proposals for improvement of the specified line of activity have been provided.

Ключові слова: співпраця, воєнний стан, оперативний працівник, оперативні підрозділи, взаємодія.
Keywords: cooperation, martial law, operational worker, operational units, interaction.

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що воєнний стан створює надзвичайні умови та певні труднощі, в яких оперативні підрозділи взаємодіють з цивільним населенням для забезпечення громадської безпеки та публічного порядку. Проте, не завжди ця співпраця є ефективною через різні чинники, такі як недостатня координація, відсутність довіри та недоліки у комунікації. Важливо розуміти, що недоліки у співпраці можуть призвести до летальних випадків серед мирного населення та загострення ситуації в країні.

Ефективне вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, і зокрема, сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії злочинам, значною мірою залежить від своєчасного, обґрунтованого й законного прийняття оперативними працівниками рішень про використання можливостей добровільної допомоги громадян для отримання оперативно-розшукової та іншої інформації під час проведення заходів оперативного (ініціативного) пошуку, оперативно-розшукових заходів, слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. Часом це відбувається в умовах і ситуаціях, які містять різні ризики для осіб зазначеної категорії [1].

Метою статті є аналіз впливу воєнного стану на співпрацю між оперативними підрозділами та населенням, висвітлення основних проблем та переваг у цій сфері та розробка можливих шляхів вдосконалення та покращення співпраці між оперативними працівниками та громадськістю.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми запобігання злочинів були присвячені праці вітчизняних фахівців у галузі оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики таких як: В. В. Дараган, В. В. Кleshня, І. П. Козаченко, О. В. Кириченко, Д. Й. Никифорчук, В. Г. Телійчук, Д. В. Приступа, І. Р. Шинкаренко, К. О. Чаплинський та ін. Питанням сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії злочинності присвячені роботи таких вчених, як В. В. Єфімов, Ж. О. Жуковська, А. О. Кисельов, А. М. Кислий, І. П. Козаченко, О. І. Козаченко, І. О. Колінко, М. С. Кушнар'юв, Д. Й. Никифорчук, В. І. Отрудько, М. В. Стацак, В. Є. Тарасенко, В. Г. Телійчук, А. М. Ханькевич, В. В. Шендрик та ін. Незважаючи на вагомий внесок науковців у розробку зазначеної проблематики, питання впливу воєнного стану на співпрацю між оперативними підрозділами та населенням є недостатньо розробленими.

Виклад основного матеріалу. Після оголошення на території України воєнного стану законодавство України зазнало значних змін, що яскраво відобразилось у створенні нових нормативних актів та додаванням змін до вже існуючих. Виходячи з чинного законодавства, воєнним станом вважається особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної

агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Станом на 2023 рік було проведено аналіз статистики довіри населення до правоохоронних органів, включаючи Національну поліцію. Наразі рівень довіри поліції становить 68.2%, що на практично 44% вище, ніж у 2016 році перед повномасштабним вторгненням [3]. Іншими словами, воєнний стан спричинив зміцнення стосунків між громадянами та працівниками поліції через потребу у захисті життя, здоров'я та майна.

Більшістю вчених, у теорії оперативно-розшукової діяльності (ОРД), прийнято визначати, що суб'єкт ОРД – це спеціально уповноважений орган або підрозділ, що, відповідно до визначеного законодавцем функціонального призначення, реалізовує комплексні повноваження щодо застосування спеціальних сил та засобів ОРД з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Слід погодитися з позицією О. В. Кириченка і В. Г. Телійчука, що серед суб'єктів Національної поліції оперативно-розшукову протидію злочинам відповідно до функцій підрозділів поліції можуть здійснювати лише підрозділи кримінальної та спеціальної поліції. Кримінальна поліція виконує надзвичайно широкий спектр правоохоронних функцій, серед яких здійснення захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. Основними суб'єктами оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням є підрозділи карного розшуку. До функцій підрозділів карного розшуку, зокрема, належать попередження, виявлення і розкриття злочинів, а також виявлення, припинення та розкриття злочинів, вчинених учасниками організованих груп, злочинних організацій, бандитських формувань [4, с. 273].

Здійснивши аналіз законодавчої бази України, ми можемо виокремити поняття оперативного підрозділу. Отже, оперативний підрозділ це суб'єкт правоохоронної діяльності, що уповноважений реалізовувати комплексні повноваження щодо засто-

сування спеціальних сил та засобів ОРД, для виконання завдань ОРД і для здійснення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора. При цьому, визначальними для діяльності оперативних підрозділів мають бути норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5, с. 328]. Крім цього, згідно Кримінально-процесуального кодексу, під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого, проте оперативний працівник не може звертатись з клопотаннями до слідчого судді або суду та діяти за власною ініціативою, крім випадків визначених законом [6].

Розглянемо деякі аспекти взаємодії населення з працівниками поліції з позитивної точки зору. По-перше, працівникам оперативних підрозділів через ініціативність населення стало дедалі простіше обмінюватись інформацією з громадськістю щодо місцезнаходження ворожих сил, диверсійних груп, підозрілих або розшукуваних осіб, предметів тощо. З іншого боку, поліцейські можуть проводити певні профілактичні роботи та інструктажі з цивільними особами щодо дотримання правил особистої безпеки, порядку дій у надзвичайних ситуаціях та питань евакуації. Як приклад, створення поліцейських підрозділів «Білі янголи», завдяки якому вдалося евакуювати майже дев'ять тисяч осіб: «Це 22 робочі поліцейські групи по всіх прифронтових територіях... Зараз у «Білих янголах» 81 поліцейський у Херсонській, Донецькій, Харківській і Луганській областях. Найбільше залучаються на Донецькому напрямку» - розповів Іван Вигівський [7].

Один з найважливіших способів, якими громадяни можуть співпрацювати з оперативними підрозділами - це дотримання законності. Коли громадяни дотримуються законів, це сприяє створенню атмосфери довіри та співпраці з правоохоронними органами. Оперативні підрозділи відчувають більшу підтримку та легше співпрацюють з населенням, коли громадяни виявляють повагу до закону і виконують свої обов'язки. Дотримання законності також допомагає уникнути конфліктів та сприяє побудові позитивних відносин між громадянами та правоохоронними органами, що є важливим в умовах воєнного стану, коли необхідно забезпечити безпеку та порядок у суспільстві.

Так, співпраця може допомогти у координації зусиль з оборони, протидії диверсіям, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, що ставить перед оперативними працівниками певну мету для забезпечення публічної безпеки і громадського порядку та поліпшення стану оперативної обстановки. Серед таких заходів важливе місце займають дії правоохоронців по залученню до охорони публічного порядку громадськості як у якості громадських формувань по охороні громадського порядку, так і окремих громадян, які мають належний досвід, відповідну інформацію та бажання разом з поліцією брати участь у відповідних заходах [8, с. 128]. З боку оперативних працівників важливо правильно

координувати та планувати такі дії для залучення більшої кількості небайдужого населення.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує роль органів державної влади у взаємодії з правоохоронними органами, адже вони забезпечують необхідну підтримку та ресурси для правоохоронних органів і оперативних підрозділів у виконанні їхніх завдань. Це може включати надання фінансової, технічної та матеріально-технічної підтримки, а також навчання і підготовку персоналу. До того ж, ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» регламентує обов'язок органів державної влади, підприємств, установ, незалежно від форми власності, громадських та неурядових організацій сприяти оперативним підрозділам у вирішенні визначених цим Законом завдань оперативно-розшукової діяльності [9]. Органи державної влади також можуть розробляти стратегічні плани та політику для ведення операцій у воєнний період. Вони визначають цілі, завдання, стратегічні напрями діяльності та ресурси, необхідні для успішного ведення операцій.

Важливо пам'ятати, що високий рівень довіри населення не дорівнює повній довірі працівникам поліції. Тобто, не всі громадяни можуть розглядати оперативного працівника з позитивного боку. Більшість цивільних осіб через загострення воєнного конфлікту відчувають страх, тривогу та недовіру до незнайомих осіб, що може негативно вплинути на залучення негласних працівників оперативними підрозділами. Громадяни можуть переживати страх перед можливими порушеннями прав людини та неправомірним застосуванням сили з боку негласних працівників у період воєнного стану. Це може вплинути на їхню готовність співпрацювати з правоохоронцями або навіть нарікати на них. Брак довіри може призвести до того, що громадяни уникають будь-яких контактів з правоохоронцями або навіть вчиняють акти опору.

Із загостренням воєнного конфлікту також може збільшитись кількість випадків зловживання з боку правоохоронців владою або своїм службовим становищем, що може серйозно підірвати довіру громадян до правоохоронних органів та негативно позначитися на співпраці між ними та населенням. Коли громадяни зустрічаються з випадками корупції, використанням сили або інших форм зловживання з боку оперативних працівників, це може породити відчуття образи та неповаги. У результаті, це може призвести до зниження готовності громадян співпрацювати з правоохоронними органами, відмови від звернень за допомогою і навіть до загострення конфліктів між ними та правоохоронцями.

Ще одним аспектом, який суттєво впливає на співпрацю між оперативними працівниками та населенням, є законодавчі обмеження прав і свобод людини у зв'язку з воєнним станом. Воєнний стан може призвести до тимчасового припинення чи обмеження певних громадських свобод і прав, що створює невпевненість і недовіру серед населення. Це обмеження може включати безпідставні арешти, обшуки без ухвал слідчого судді, а також утискання

свободи слова і суспільних прав. Такі заходи можуть породжувати серйозні негативні відчуття серед населення, посилюючи напруженість і віддалення між громадянами та правоохоронцями.

Висновки. Отже, підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що воєнний стан суттєво впливає на співпрацю між оперативними підрозділами і цивільним населенням, що може призвести до недоліків у забезпеченні безпеки та порядку. З метою вирішення цієї проблеми ми пропонуємо низку певних пропозицій, що спрямовані на покращення співпраці, комунікації і взаєморозуміння між сторонами.

По-перше, активне залучення цивільних осіб для допомоги у виконанні заходів щодо забезпечення і охорони публічного порядку. Це надає їм можливість відчувати себе активними учасниками у формуванні стабільного і безпечного середовища для життя. Такі заходи можуть слугувати поштовхом для довіри та позитивних відносин між населенням і оперативними підрозділами, що є критичним для успішного забезпечення безпеки в умовах воєнного стану. *По-друге*, оперативні працівники повинні діяти у рамках закону і утримуватись від зловживань службовим становищем. Це допомагає уникнути хаосу в суспільстві, що може виникнути через прояви беззаконня або зловживання службовим становищем у воєнний час. *По-третє*, дотримання принципу прозорості оперативними підрозділами. Звітування перед громадянами про результати своєї діяльності має значний вплив на довіру цивільних осіб і бажання співпрацювати з поліцейськими.

Ми вважаємо, що здійснення вказаних стратегій допоможе налагодити комунікацію між оперативними працівниками та цивільним населенням і збільшить рівень довіри до органів Національної поліції в цілому.

Список використаних джерел:

1. Телійчук В. Г. До питання сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії корисливо-насильницьким злочинам. *Colloquium-journal* №21 (180), 2023. Część 1 (Warszawa, Polska). С. 30-34. URL: [https://colloquium-journal.org/wp-](https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2023/09/Colloquium-journal-2023-180-1.pdf)

[content/uploads/2023/09/Colloquium-journal-2023-180-1.pdf](https://colloquium-journal-2023-180-1.pdf)

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII: станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

3. Як змінювався рівень довіри українців до силових та правоохоронних органів. Слово і діло. URL: <http://surl.li/rhgqg> (дата звернення: 06.05.2024).

4. Телійчук В. Г., Приступа Д. В. Щодо питання протидії підрозділами кримінальної поліції розбоям. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 (101). С. 271-276.

5. Телійчук В. Г., Клешня В. В. Оперативні підрозділи як суб'єкти правоохоронної діяльності: проблеми правового регулювання. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.) Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 327-329.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.03.2024).

7. Поліцейські підрозділи «Білі янголи» починаючи з 24 лютого 2022 року провели евакуацію майже 9 тисяч людей. УКРІНФОРМ. URL: <http://surl.li/rhjda> (дата звернення: 10.05.2024).

8. Телійчук В.Г., Семеницький О.В. Взаємодія оперативних підрозділів з населенням при виявленні та розкритті корисливо-насильницьких злочинів: вітчизняний та зарубіжний досвід. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.) Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 127-128.

9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

*Теремцова Ніна**Київський національний університет імені Тараса Шевченка**Orcid id: 0000-0001-6783-9781*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-94-97](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-94-97)**ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ГАРАНТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ***Teremtsova Nina**Taras Shevchenko National University of Kyiv**Orcid id: 0000-0001-6783-9781***THEORETICAL ISSUES OF THE CONCEPT OF GUARANTEE OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE****Анотація.**

У статті розглядається питання про поняття гарантії місцевого самоврядування в теоретико-правовому аспекті та визначення їх специфічних особливостей. У статті дається визначення даної правової категорії, засноване на аналізі та узагальненні існуючих думок вчених в області загальної теорії держави і права, конституційного права і виділення специфічних ознак.

Abstract.

The article examines the issue of the concept of the guarantee of local self-government in the theoretical and legal aspect and the definition of their specific features. The article provides a definition of this legal category based on the analysis and generalization of the existing opinions of scientists in the general theory of the state and law, constitutional law and the selection of specific features.

Ключові слова: держава, народ, влада, закон, Конституція, демократизація, громада, територіальні громади, місцеві ради, гарантії місцевого самоврядування.

Keywords: State, people, Government, law, Constitution, democratization, society, territorial communities, local councils, guarantees of local self-government.

Складовою частиною радикальних процесів демократизації суспільства і держави є визнання і гарантування місцевого самоврядування в Україні згідно чинної Конституції України, що стало реальним розвитком суспільства у всіх сферах життєдіяльності. Слід зазначити, що позитивними є результати його функціонування в селах, селищах і містах, дедалі більше поваги виявляють до органів і посадових осіб місцевого самоврядування органи державної влади та їхні посадові особи. Визнання територіальних громад первинним суб'єктом місцевого самоврядування, як основного носія функцій і повноважень, надання якісно нового статусу місцевим радам і утворення одноособових інститутів місцевого самоврядування – сільських, селищних, міських голів – змінило не лише механізм здійснення публічної влади на місцях, а й політичну систему суспільства в цілому.

Становлення місцевого самоврядування супроводжується бурхливим розвитком законодавства в цій галузі, багатогранною локальною нормотворчістю та ратифікацією відповідних міжнародно-правових актів.

Питання поняття гарантії місцевого самоврядування на сьогодні вважається надзвичайно актуальним. Процес дослідження в теорії і практиці нормотворчої діяльності органів місцевого самоврядування актуалізує широке коло методологічних проблем, пов'язаних із пізнанням загальних закономірностей та структури розвитку наукового дослідження.

Досліджуючи гарантії в теоретичному аспекті, слід зазначити, що гарантія це явище, що забезпечує досягнення визначеного результату. Державні гарантії – це встановлені законом засоби забезпечення, дотримання, виконання, застосування і використання конституційних та інших норм права органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими посадовими особами. В юридичній науці виділяють два види гарантії: нормативно-правові та організаційно-правові. В свою чергу, нормативно-правові гарантії поділяються на матеріальні та процесуальні. Дія державних гарантії спрямована передусім на збереження конституційного ладу, верховенства права, конституції і закону, охорону прав та свобод людини і громадянина, здійснення прямого народовладдя, державної влади і місцевого самоврядування.

До основних гарантії місцевого самоврядування, вчені-юристи відносять: економічні; політичні; правові тощо, що забезпечують повну та ефективну реалізацію прав місцевого самоврядування, а також їх надійний захист. [7] Механізм гарантії місцевого самоврядування поділяють на державні: комплекс правових норм, що закріплені Конституцією України [1] та іншими законодавчими актами, що приймаються безпосередньо органами місцевого самоврядування. Отже, лише діяльність у межах Конституції та інших чинних законів дозволяє створювати певні гарантії на місцевому рівні. Особливість місцевих (локальних) гарантії, полягає в тому, що вони передбачаються як на рівні нормативно-правового закріплення, так і на рівні їх практичної реалізації.

Пропонуємо, локальні гарантії закріпити, як обов'язкову вимогу для статутів територіальних громад, що приймаються на місцях. Локальні гарантії забезпечуються повсякденною діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування над створенням незалежних політичних, матеріально-технічних, соціальних умов реалізації права громадян на участь у місцевому управлінні. До локальних нормативно-правових актів віднести статуту юридичних осіб, положення про їх філії, представництва, а також окремі положення про органи управління відповідних юридичних осіб. Слід зазначити, що Державні гарантії на відміну від гарантій місцевого самоврядування, підтримуються державним примусом.

Отже, розвиток місцевого самоврядування в Україні, ефективність здійснення завдань і функцій, створення розвинених територіальних громад, підвищення участі громадян в розвитку політичної системи в державі, формування територіальних громад, розвитку демократії на місцях – залежать від того, наскільки глобально забезпечені та захищені права місцевого самоврядування. Проте, Конституцією України закріплено принцип, за яким в Україні визнається та гарантується місцеве самоврядування.

На сьогодні в юридичній науковій літературі не визначено єдиного підходу щодо поняття гарантій місцевого самоврядування. Це зумовлено тим, що в загальній теорії права питання про визначення гарантій остаточно не досліджено. Необхідним елементом вважається аналіз різних форм взаємодії місцевого самоврядування із відповідними сферами суспільного життя населення.

Слід зазначити, що функції місцевого самоврядування поділяються за об'єктами на політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та інші.

Політичні функції місцевого самоврядування, пов'язані з реалізацією форм безпосередньої демократії на місцях та здійсненням регіональної політики відповідно до Конституції та законів України. Наприклад, для сучасної держави із розвинутою економікою дана функція держави буде скерована на збереження національних цінностей, традицій, звичаїв народу, і впливу мешканців громад на управління органами місцевого самоврядування. А також впливати на діяльність органів держави, державної влади та органів місцевого самоврядування. Забезпечення проведення місцевих референдумів та реалізація їх результатів; забезпечення проведення місцевих виборів та інших форм безпосередньої демократії на місцях; об'єднання в асоціації місцевого самоврядування тощо.

Економічні функції місцевого самоврядування передбачають управління майном, що є у комунальній власності; утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю за їх діяльністю; затвердження бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контроль за їх виконанням; встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону; утворення позабюджетних цільових коштів; регулювання земельних відносин;

вирішення питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів та ін. Наприклад, економічна функція охоплює діяльність держави в різних галузях економіки країни.

Важливе значення мають соціальні функції місцевого самоврядування. Це, перш за все, затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідних областей і районів та контроль за їх виконанням; затвердження містобудівних програм; управління закладами охорони здоров'я, які належать територіальним громадам; надання соціальної допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих військовослужбовців, а також військовослужбовцям, звільненим у запас або відставку, інвалідам із дитинства, багатодітним сім'ям; вирішення у встановленому законом порядку питань опіки й піклування; здійснення контролю за забезпеченням соціального захисту працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці та ін.

Наступним видом об'єктивних функцій місцевого самоврядування є культурні, реалізація яких передбачає: затвердження програм культурного розвитку відповідних областей і районів та контроль за їх виконанням; управління закладами освіти і культури, які належать територіальним громадам; заснування місцевих засобів масової інформації (ЗМІ) відповідних місцевих рад; оголошення об'єктів, що мають історичну, культурну або наукову цінність пам'ятками історії або культури; вирішення питань про робочу мову ради відповідно до законодавства про мови; відродження осередків традиційної народної творчості та ін. культурна функція – управління у галузі культури.

Як висновок, слід зазначити, що серед ознак поняття гарантій місцевого самоврядування мають поділятися за: наявністю чітко визначеної мети або об'єктної визначеності; відображати виключно державний характер; визначати суттєві параметри в законодавстві, наприклад, за дією в часі, просторі та за колом осіб або суб'єктів; детально визначати реалізації та відповідну нормативну оформленість; динамічний вирішувати питання місцевого значення; вирішувати казуїстичні питання, наприклад, встановити певну причину, мотивацію, наявність попередніх підстав встановлення.

Авторка доводить, що на даному етапі розвитку сучасної держави, в Україні постає проблемним питання щодо чіткого визначення поняття гарантій саме місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування являє собою право територіальних громад – жителів певних територій і загальні гарантії прав, свобод та обов'язків людини мають бути справедливими і мати безпосереднє відношення до гарантування місцевого самоврядування. До таких гарантій можна віднести: єдність економічного простору, вільне переміщення товарів, послуг, фінансів, свобода економічної діяльності; визнання і рівний захист усіх форм власності. Соціальна захищеність людини; реалізація її права на певний рівень добробуту, соціальне партнерство між людиною і державою, між працівником і працедавцем, гарантований рівень заробітної плати, одержання пенсії по досяг-

Неможливим виявляється такий теоретичний аспект, що підготувати в навчальних закладах кваліфікованих фахівців без належного зв'язку навчального процесу з державними потребами та реальним розвитком територіальної громади, практикою, виробництвом.

Це означає, що діяльність держави у сфері місцевого самоврядування і культурна функція, у процесі здійснення яких вирішуються ці питання, будучи відносно самостійними напрямками діяльності держави, практично не можуть існувати одна без одної. Проблеми подальшого розвитку аграрного сектора економіки, підвищення ефективності агропромислового комплексу неможливо успішно і швидко розв'язувати без вирішення питань місцевого самоврядування, зокрема формування дієздатних територіальних громад. В свою чергу, це об'єктивно вимагає вирішення безлічі соціальних завдань, соціальної розбудови села. Правовий режим воєнного стану не створює спеціальних обмежень та заборон на реорганізацію закладів освіти. Тому реорганізація освітньої мережі триває.

Література:

1. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Європейська Хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. {Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.97}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Teremtsova N. The main types understanding to legal liability: the theoretical aspect. *European Perspectives (Politics, Economics, Law)* Європейські перспективи. Науково-практичний журнал № 1, 2017. Вид. Спеціалізоване видавництво «ЮНЕСКО СОЦІО». –К. 2017. – 180 с. – С.12-18.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Документ 280/97-ВР, – Редакція від 30.12.2020, підстава - 1025-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net>.
5. Teremtsova N. THEORETICAL ISSUE OF DETERMINING THE MAIN FEATURES OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE: COMPARATIVE CHARACTERISTICS. *Scientific explorations and practical achievements of the period of global challenges: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2024. 239 p. P.179-184*
6. Теремцова Н. Проблема визначення місця і ролі посадових осіб в органах місцевого самоврядування. *АЛЬМАНАХ ПРАВА. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14.* Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. 534 с. – С. 372- 377.
7. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. –К.:Юрінком Інтер, 2006. – С. 530.
8. Нормативний курс підруч. для студ-юристів /кол.авт.Дзейко Ж., Бобровник С., Теремцова Н., та ін.; за ред. доктора юрид.наук, проф. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 596 с.
9. Teremtsova N. Актуальне питання права на освіту в умовах війни: теоретичний аспект. *Colloquium-journal №15 (138), 2022. Część 1.* (Warszawa, Polska). *Index Copernicus 2022 International ISSN: 2520-6990; 2520-2480.*
10. Madryha, T., Bilousov, Y., Zubrytska, L., Teremtsova, N., & Druchek, O. (2023). The role of the volunteer movement in the security policy of the state in the context of military operations. *Amazonia Investiga*, 12(66), 326-334. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.66.06.30>

Харченко Наталія

Національна академія внутрішніх справ

DOI: [10.24412/2520-6990-2024-14207-98-100](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-98-100)**ТЕОРЕТИЧНЕ ПИТАННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ***Harchenko Natalia*

National Academy of Internal Affairs: Kyiv. Ukraine

THEORETICAL QUESTION OF THE LEGAL BASIS OF BODIES OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE**Анотація.**

Стаття присвячена правовим засадам діяльності органів місцевого самоврядування як форми муніципального нормотворчості в Україні та можливого використанню відповідного наукового обґрунтування в українських реаліях. Чинне законодавство України є невизначеним та нерегульованим у питанні правових засад у теоретичному аспекті забезпечення реалізації конституційного права мешканців територіальної громади приймати рішення з найбільш важливих питань місцевого значення. У чинному законодавстві України існує значний прогін у визначенні базової форми муніципальної демократії. Окремо ми приділяємо увагу конституційним основам регулювання місцевих референдумів. Ми вивчаємо правову базу та процедурні аспекти діяльності органів місцевого самоврядування в цілому.

Abstract.

The article is devoted to the legal foundations of local self-government bodies as a form of municipal rule-making in Ukraine and the potential use of relevant scientific justification in Ukrainian realities. The current legislation of Ukraine is uncertain and unsettled regarding the issue of legal foundations in the theoretical aspect of ensuring the implementation of the constitutional right of residents of a territorial community to make decisions on the most important issues of local importance. There is a considerable gap in the basic form of municipal democracy in the current legislation of Ukraine. Separately, we pay attention to the constitutional basis of the regulation of local referendums. We study the legal framework and procedural aspects of local self-government bodies in general.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, державний бюджет, правова база, матеріальна база, фінансова база, юридична особа, закон, власні повноваження, відповідальність, чинне законодавство, територіальна громада, сільрада, селищна рада, Міська рада, виконавчі органи, районна рада, обласна рада.

Keywords: local self-government bodies, state budget, legal basis, material basis, financial basis, legal entity, law, own powers, responsibility, current legislation, territorial community, village council, village council, city council, executive bodies, district council, regional council.

Процес дослідження теоретичного питання правових основ на яких базується робота в органах місцевого самоврядування в Україні включає широке коло актуальних проблем, що пов'язано з пізнанням загальних закономірностей, методології та з структури розвитку наукового дослідження. Можливий внесок у розробку даної теоретичної проблеми було здійснено у межах сучасної науки.

Організаційно-правова, матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування, передбачено статтею 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». [2, ст.16]

Отже, органи місцевого самоврядування є юридичними особами і наділяються чинними законами України, власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно та несуть відповідальність за свою діяльність на підставі чинного законодавства. Наприклад, Конституцією України [3] передбачена система установ, через які територіальні громади – мешканці села чи добровільні об'єднання до сільської громади жителів кількох сіл, селища, міста, органи самоорганізації населення, окремі громадяни реалізують гарантоване державою право вирішувати питання місцевого значення в межах Консти-

туції і законів України. Органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Органам місцевого самоврядування чинним законодавством можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, в здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади. Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад стосуються наступних сфер діяльності: соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку; в галузі бюджету, фінансів і цін; щодо управління комунальною власністю; в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; у галузі будівництва; освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту; з регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища; соціального захисту населення; в галузі зовнішньоекономічної діяльності; в галузі оборонної роботи; щодо вирішення питань адміністративно-територіального ус-

трою; щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян тощо.

Проте, матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби. Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою. Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Діяльність органів місцевої влади спрямована на задоволення суспільних потреб громадян і, у першу чергу, пов'язаних з отриманням життєво необхідних послуг.

Місцеві бюджети є фінансовою базою місцевого самоврядування і від обсягу ресурсів, що акумулюються в цих бюджетах, залежить наскільки результативно місцеві органи влади будуть виконувати покладені на них повноваження. [4]

Питання місцевих бюджетів набуває особливої актуальності на шляху євроінтеграції України. Становлення місцевих бюджетів багато в чому залежить від правильності, повноти та оптимальності застосування положень Бюджетного кодексу України. [5] Крім того, місцеві бюджети стали більш стабільними й прогнозованими, оскільки зменшилася кількість не профінансованих повноважень.

Оскільки без власних фінансових ресурсів самоврядування не може виконувати своїх функцій, то питанням фінансування місцевих програм та місцевих бюджетів приділяється велика увага як у земельному законодавстві, так і в місцевих статутах. Рішення про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, приймається на місцевих референдумах відповідних районних у містах громад. У разі якщо територіальна громада району в місті внаслідок референдуму не прийме рішення про передачу права управління майном та фінансами відповідній міській раді, а територіальна громада міста або міська рада не прийняла рішення про створення органів місцевого самоврядування районів у місті, міська

рада здійснює управління майном та фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, та несе відповідальність перед громадою відповідного району у місті.

Слід пам'ятати, що бюджет місцевого самоврядування виконує принаймні три основні функції: є робочим господарським планом, за яким діє виконавчий орган і від якого він самостійно може відхилитися лише в чітко визначених межах. Тобто бюджет можна вважати демократичним засобом регулювання, який впроваджує політичні плани ради або представницького органу в життя; кризь призму бюджетування – бюджет дає можливість визначити фінансовий стан і розвиток громади, оскільки порівняння доходів і видатків бюджету воочевидь показує загальні тенденції і проблеми громади.

Отже, з'являються підстави для визначення причин і пошуку засобів подолання фінансових проблем самоврядування; бюджет є носієм політичних пріоритетів правлячої більшості представницького органу, а окремі статті надходжень до бюджету, наприклад, промисловий податок, дають змогу спостерігати за потенціалом місцевих підприємств. [6]

Бюджет громади приймається представницьким органом у вигляді бюджетного статуту, який містить основні показники муніципального господарства, а також загальні суми доходів і видатків.

Від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради. Місцеві бюджети є самостійними, вони не включаються до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів. [7]

Органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти. Сільська, селищна, міська, районна в місті (у разі її створення) рада може наділяти частиною своїх повноважень органи самоорганізації населення, передавати їм відповідні кошти, а також матеріально-технічні та інші ресурси, необхідні для здійснення цих повноважень, здійснює контроль за їх виконанням.

Як висновок, на думку авторки, конституційно має бути закріплено положення про безпосередню можливість населення брати участь в управлінні державою.

В Україні маємо прийняти спеціальні закони про місцеві референдуми, які детально регламентують процедури їх проведення. Слід зазначити, що в Україні, немає відповідного закону, який регулює алгоритм проведення місцевого референдуму, однак відповідні норми містяться в Законі «Про органи місцевого самоврядування». Аналізуючи місцеві референдуми, як муніципальну форму нормотворчості, актуальним стає факт, що цей інститут, хоч і передбачений законодавством є недостатньо ефективним, оскільки чимала кількість голосувань визнаються недійсними з причин низької явки виборців.

На нашу думку, сам факт законної можливості у мешканців громади проведення місцевого референдуму вже є чималим демократичним інструментом вирішення питань місцевого значення. Навіть якщо голосування, можливо, і буде визнано недійсним або ще з якихось міркувань не відбудеться, сам факт актуалізації певної проблеми на місцевому чи регіональному рівні має звернути увагу влади і громадськості.

Література:

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. {Виправлений текст офіційного перекладу Європейської хартії місцевого самоврядування відповідає тексту, опублікованому в "Офіційному віснику України" від 03.04.2015 № 24 на заміну тексту, опублікованому в "Офіційному віснику України" від 04.06.2013 № 39}. {Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.97}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Документ 280/97-ВР, – Редакція від 30.12.2020, підстава - 1025-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net>.
3. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Теремцова Н. Бюджетний процес за законодавством України: монографія / –К.: Вид. ТОВ «Інтер Логістик України». 2010. – 240 с.
5. Бюджетний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Теремцова Н. Актуальні проблеми та перспективи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні за новим податковим кодексом. Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ. – Тернопіль, 2011. С – 415-422. – 548 с.
7. Теремцова Н. Особливості процесуальних норм та правовідносин, що виникають у галузі бюджетного права. Журнал «Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького» Вип.7,2013. – 344 с. – С. 203-209.
8. Теремцова Н. Проблема визначення місця і ролі посадових осіб в органах місцевого самоврядування. АЛЬМАНАХ ПРАВА. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. 534 с. – С. 372- 377.
9. Tseremtsova N. THEORETICAL ISSUE OF DETERMINING THE MAIN FEATURES OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE: COMPARATIVE CHARACTERISTICS. Scientific explorations and practical achievements of the period of global challenges: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2024. 239 p. P.179-184.
10. Teremtsova, N., Madryha, T., Bilousov, Y., Zubrytska, L.& Druchek, O. (2023). The role of the volunteer movement in the security policy of the state in the context of military operations. Amazonia Investiga, 12(66), 326-334. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.66.06.30>.

*Чебоньян Т.Г.**Российский государственный университет правосудия Ростовский филиал*[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-14207-101-103](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-14207-101-103)**ЖИЛОЕ ПОМЕЩЕНИЕ:
ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ И ПРОБЛЕМЫ ПОРЯДКА РАСПОРЯЖЕНИЯ ДОЛЕЙ***Chebonyan T.G.**Russian State University of Justice Rostov Branch***RESIDENTIAL PREMISE:
LEGAL ISSUES AND PROBLEMS OF THE PROCEDURE FOR DISPOSING OF SHARES****Аннотация.**

Вопрос в сфере российского гражданского и жилищного права как проблема распоряжения долей в жилом имуществе является актуальной, в связи с чем настоящая статья посвящена анализу существующих на данный момент научных воззрений на правовой институт общего долевого имущества. В частности, рассмотрены наиболее распространенные способы продажи долей в жилых помещениях, охарактеризованы различные подходы к решению возникающих проблем, а также авторские концепции развития механизма государственного регулирования института общей долевой собственности в части распоряжения долями жилых помещений.

Abstract.

The issue in the field of Russian civil and housing law as a problem of disposing of shares in residential property is relevant, in connection with which this article is devoted to the analysis of currently existing scientific views on the legal institution of common shared property. In particular, the most common ways of selling shares in residential premises are considered, various approaches to solving emerging problems are characterized, as well as the author's concepts of the development of the mechanism of state regulation of the institution of common shared ownership in terms of the disposal of shares of residential premises.

Ключевые слова: *общая долевая собственность, доля, сосособственники, распоряжение имуществом, продажа доли, жилые помещения, владение долей, учет интересов совладельцев, правовая защита, гражданское законодательство.*

Keywords: *common shared ownership, share, co-owners, property, share in the ownership right, the right of common shared ownership, ownership, ownership protection.*

Право собственности является одним из важнейших институтов современного гражданского права, а также основополагающих принципов свободной рыночной экономики: право собственности позволяет реализовывать рыночные механизмы всеми субъектами экономических правоотношений. Важную роль в отечественном гражданском праве занимает правовой институт общей собственности – совместной и долевой.

Учитывая диспозитивный характер гражданского права и автономию воли субъектов правоотношений в сфере собственности, на практике встречаются различные правовые режимы, установленные сосособственниками в части владения и пользования общим имуществом. Необходимо рассмотреть 3 наиболее распространенных таких режима.

1) Осуществление совместного владения и использования всего общего имущества. В таком случае все сосособственники, предположим, квартиры могут свободно находиться, проживать и осуществлять иные действия в отношении данного жилого помещения.

2) По соглашению сосособственников каждый из них владеет и пользуется определенной частью общего имущества. Например, если квартира состоит из нескольких комнат, то каждый из участников долевой собственности проживает в одной из них, в

то время как часть имущества – кухня и ванная комната в силу объективных причин используются всеми сосособственниками.

3) Одному или нескольким сосособственникам предоставляется денежная или иная компенсация за их устранение от правомочия владения и пользования общим имуществом. В подобной ситуации один или несколько собственников не претендуют на проживание в квартире, за что получают соответствующую компенсацию [9, с. 11].

Также отдельно следует подчеркнуть вопрос, относящийся к порядку и размеру распределения расходов и доходов, возникающих в связи с использованием общего долевого имущества. Доходы от использования общего имущества должны распределяться между сосособственниками пропорционально долям, которыми они владеют. Данный вывод вытекает из положений ст. 246 гражданского закона. Так, например, если двое лиц (обладающих 1/3 и 2/3 долей на имущество, предположим, жилой дом) используют наружный фасад дома для размещения рекламы на возмездной основе, то доход от этого они будут получать пропорционально их долям – в размере 1/3 и 2/3 соответственно [3, с. 47].

Каждый владелец доли на основании положений действующего гражданского закона обладает правомочием владения объектом права собственно-

сти. Это означает, что он может по своему усмотрению использовать свою долю в незапрещенных законом целях, контролировать ее использование другими владельцами и пресекать противоправные действия их стороны. Права и обязанности каждого владельца ограничены только тем, что они не могут нарушать права и интересы других владельцев.

Пользование объектом своей доли является одним из элементов долевой собственности. Оно предусматривает право каждого владельца использовать этот объект на основании принципов общности и добропорядочности. Это означает, что пользование должно быть общественно обусловленным и не противоречить интересам других владельцев.

В современной юридико-научной литературе подчеркивается, что правомочие пользования объектом долевой собственности может быть ограничено только в случаях, когда это необходимо для сохранения целостности объекта. Например, один из владельцев не может закрыть двери комнаты в личных целях, если он желает пользоваться ее долей, так как это приведет к ограничению прав других владельцев [4]. На практике подобные споры часто наступают из-за общих комнат, пользование которыми необходимо для удовлетворения личных потребностей всех сосособственников – ванной комнаты, кухни или кладовой (гардеробной) комнаты.

Как уже было сказано ранее, наиболее сложная процедура предусмотрена для распоряжения долей в праве общей долевой собственности. Законодателем предусмотрено нормативное требование о первоначальном предложении другим сосособственникам приобретения доли имущества при ее продаже владельцем. Иными словами, сосособственниками имеют право преимущественной покупки доли в общем имуществе.

Важно отметить, что продавец не может игнорировать обязанность предложить долю сосособственникам. Если продавец нарушает это правило и продает долю постороннему лицу без предложения ее приобрести сосособственникам, это может привести к недовольству и возможным судебным разбирательствам. Поэтому, чтобы избежать потенциальных проблем, продавец должен тщательно соблюдать процедуру уведомления всех участников долевой собственности и предлагать им приобрести долю по тем же условиям, что и третьим лицам.

В силу прямого указания закона извещение о продаже доли должно быть выполнено в письменной форме и получено другими сосособственниками либо по почте (заказной корреспонденцией с уведомлением о вручении), либо передано непосредственно с проставкой соответствующей подписи (или иного удостоверения о получении предложения) извещаемого лица о получении такого извещения.

Это правило имеет существенное значение для обеспечения равноправия всех участников долевой собственности. Оно предоставляет сосособственникам возможность приобрести долю по справедливой цене, не допуская возможности, что посторонние лица могут приобрести долю по более выгодным условиям. Таким образом, право

преимущественной покупки способствует сохранению целостности долевой собственности и предотвращению возможных конфликтов между сосособственниками.

Несоблюдение указанной процедуры оповещения иных сосособственников о намерении продать свою долю может повлечь признание сделки продажи имущества третьему лицу недействительным и перевод прав и обязанностей покупателя по договору купли-продажи, что следует из анализа судебной практики[5].

Такое решение законодателя вполне обосновано и, по мнению российского правоведа А. В. Зарубина[2], защищает интересы текущих собственников общего имущества от различного рода противоправных мошеннических схем по намеренному «выживанию» их из жилого помещения, а также предотвращает появление новых собственников, которые могут проявить себя недобросовестно.

Помимо того, при продаже доли в общей недвижимости, владелец должен обязательно проинформировать уполномоченные органы жилищно-коммунального хозяйства о новом собственнике, который будет отвечать за уплату коммунальных платежей (если по ранее заключенному соглашению между сосособственниками данное лицо было ответственно за уплату части или всей суммы коммунальных платежей), что следует из соответствующего федерального законодательства[6], а также анализа судебной практики[7], и оформить соответствующие документы на перераспределение долей. При этом между новым сосособственником может быть заключено соглашение между другими сосособственниками и об ином порядке уплаты обязательных жилищно-коммунальных платежей.

По этой причине некоторые современные авторы предлагают включить такую норму в действующий ГК РФ. Предложение представляется рациональным и потому в целях совершенствования механизма правового регулирования общей собственностью предлагается ввести в ГК РФ (а именно – в ст. 250 ГК РФ) следующую формулировку: «При продаже доли в жилом помещении, находящимся в общей собственности, продавец обязан проинформировать уполномоченные органы жилищно-коммунального хозяйства о новом собственнике, который будет отвечать за уплату коммунальных платежей, если по ранее заключенному соглашению между сосособственниками данное лицо было ответственно за уплату части или полной суммы коммунальных платежей».

Таким образом, по результатам проведенного исследования были сформированы актуальные предложения по совершенствованию текущего гражданско-правового механизма регулирования распоряжением долей в общем жилом помещении в части защиты прав и интересов других сосособственников. Предложенные решения в части изменения законодательства также позитивно отразятся и на уровне эффективности правоприменительной, в том числе и судебной, практики.

Список литературы:

1. Апелляционное определение Судебной коллегии по гражданским делам Санкт-Петербургского городского суда от 19 июля 2016 г. по делу N 33-15066/2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // URL: https://sankt-peterburgsky-spb.sudrf.ru/modules.php?name=sud_delo&name_op=doc&number=48707212&delo_id=5&case_type=0&new=5&text_number=1&srv_num=1 (10.05.2023).
2. Зарубин А. В. О некоторых вопросах раздела общедолевого жилой недвижимости // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. – Юридические науки. – 2019. – № 4. – С. 290.
3. Корчагина Е. С. Распоряжение имуществом, принадлежащим лицу на праве общей собственности // Вестник РУДН. Серия: Юридические науки. – 2007. – № 5. – С. 156.
Мейер Д. И. Избранные труды: в 2 т. / вступ. слово д-ра юрид. наук, проф. П. В. Крашенинникова. – Москва: Статут, 2019. Т. 1. С. 381.
4. Определение Судебной Коллегии по гражданским делам Верховного Суда РФ от 19 января 2016 г. N 89-КГ15-22 // СПС «Консультант плюс».
5. Постановление Правительства РФ от 06.05.2011 N 354 "О предоставлении коммунальных услуг собственникам и пользователям помещений в многоквартирных домах и жилых домов" (ред. от 28.04.2023) // Собрание законодательства Российской Федерации, 30.05.2021. № 22. Ст. 3168
Собрание законодательства Российской Федерации, 17.04.2023. № 16. ст. 2928.
6. Решение Домодедовского городского суда Московской области от 02.07.2013 по делу № 2-1511/2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://sudact.ru/regular/doc/hBL9a9m28aZm/>
Рыбалов А. О. Право собственности (комментарий к ст. 209 ГК РФ) / А. О. Рыбалов. – Москва: М-Логос, 2017. – 96 с.
7. Филина Д.Л. Некоторые проблемы, связанные с нахождением имущества в долевой собственности // Имущественные отношения в РФ. – 2021. – №2 (233). – С. 99.

Colloquium-journal №14 (207), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>